

Пам'ятаймо це пророче застереження:

„Не так тії вороги, як добрії люди“.

Тарас Шевченко

1918

Альманах УНСоюзу 2018

Стефан Качарай – Президент Українського Народного Союзу
Рома Гадзевич – Головний редактор „The Ukrainian Weekly“
і „Свободи“

Редактор Альманаху-2018 – Петро Часто

Svoboda P.O. Box 280, 2200 Route 10, Parsippany, NJ, 07054

www.svoboda-news.com

Printed in the United States of America

АЛЬМАНАХ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ

2018

РІЧНИК 104-ИЙ

ВИДАВНИЦТВО „СВОБОДА“
Парсипані, Нью-Джерзі

W

**ALMANAC
OF THE
UKRAINIAN NATIONAL
ASSOCIATION**

2018

SVOBODA PRESS
Parsippany, New Jersey

Григоріянський календар (новий стиль)

НЕДІЛЯ SUNDAY	ПОНЕДІЛОК MONDAY	ВІВТОРОК TUESDAY	СЕРЕДА WEDNESDAY	ЧЕТВЕР THURSDAY	П'ЯТНИЦЯ FRIDAY	СУБОТА SATURDAY
Full Moon 1, 31 Last Quarter 8	1 New Year Новий Рік Circumcision Обріз Христ	2 Saint Sylvester Свт Сильвестра	3 Prophet Malachi Пророка Малахії	4 Synaxis 70 Apost Собор 70 Апост	5 Eriphany Vigil нав Богоявлення	New Moon 16 First Quarter 24 СВЯТО Ерiфану Богоявлення 6
7 Sun after Eriphany Неділя по Богояв	8 Snozebite George Преп Георгія	9 Martyr Polyuectus Мч Полієвкта	10 Gregory of Nyssa Григорія з Нис	11 Ven Theodosius Преп Теодозія	12 Martyr Tatiana Мц Татіани	13 Martyr Hermylas Мч Єрмила
14 Zaschaeus Sunday Неділя Заххея	15 Paul of Thebes Павла Фівейського	16 Chains of St Peter Оков Свт Петра	17 Anthony the Great Преп Антонія Великого	18 Athanasius, Cyril Атанасія і Кирила	19 Ven Macarius Преп Макарія	20 Ven Euthymius Преп Євтимія
21 Publican & Pharisee Митаря і фарисея	22 Apostle Timothy Апостола Тимофея	23 Saint Clement Свт Климента	24 Venerable Xenia Преп Ксенії	25 Gregory Theologian Григорія Богослова	26 Ven Xenophon Пр Ксенофонта	27 Relics John Chrys Моцв Івана Золотого
28 Prodigal Son Блудного Сина	29 Relics St Ignatius Моцв Ігнатія	 Three Saints з Святителів 30	31 Ss Cyrus & John Сав Кира і Івана			

Григоріянський календар (новий стиль)

Last Quarter 7 New Moon 15		ЛЮТИЙ - 2018 - FEBRUARY					First Quarter 23
НЕДІЛЯ SUNDAY	ПОНЕДІЛОК MONDAY	ВІВТОРОК TUESDAY	СЕРЕДА WEDNESDAY	ЧЕТВЕР THURSDAY	П'ЯТНИЦЯ FRIDAY	СУБОТА SATURDAY	
4 Meat-Fare Sunday Неділя Мясопусна	5 Martyr Agatha Мц Агатії	6 Venerable Vicolus Преп Вукола	7 Venerable Parthenius Преп Партенія	8 GrMartyr Theodore Влмч Теодора	9 Martyr Nicerphorus Мч Никифора	10 St Charalampus Свт Харалампія	
11 Cheese-Fare Sunday Неділя Сиропусна	12 Easter Lent begins Поч Вел Посту	13 Ven Martinian Пр Мартиніана	14 Venerable Cyril Преп Кирила	15 Apostle Onesimus Апост Онисима	16 Martyr Pamphilus Мч Памфила	17 GrMartyr Theodore Влмч Теодора	
18 Sunday 1 Great Fast Неділя 1 Вел Посту	19 Apostle Archippus Апост Архипа	20 Venerable Leo Пр Льва Катан	21 Venerable Timothy Преп Тимотея	22 RelicsEugeniusMm Мош Євгеніт Мчч	23 Martyr Polycarp Мч Полікарпа	24 Find Head John Найд Гл Івана	
25 Sunday 2 Great Fast Неділя 2 Вел Посту	26 Ven Porphyrius Преп Порфирія	27 Ven Procopius Преп Прокопія	28 Confessor Basil істовід Василія	1 Martyr Tryphon Мч Трифона	 2 Meeting of Lord Стрітіння Гос	3 Simeon & Anna Симеона і Анни	

Юліанський календар (старий стиль)

* ✠ = Holydays on which Divine Services are held in most parishes.		ЛЮТИЙ - 2018 - FEBRUARY		Shaded Days = Fast periods & days of strict fast.		
НЕДІЛЯ SUNDAY	ПОНЕДІЛОК MONDAY	ВІВТОРОК TUESDAY	СЕРЕДА WEDNESDAY	ЧЕТВЕР THURSDAY	П'ЯТНИЦЯ FRIDAY	СУБОТА SATURDAY
4 Prodigal Son Блудного Сина 1 Cor 6:12-20 Luke 15:11-32	5 HMartyr Clement сщчч Климента 1 John 2:18-3:10 Mark 11:1-11	6 Venerable Xenia преп Ксенія 1 John 3:11-20 Mark 14:10-42	7 St Gregory Theologian 1 Cor 12:7-11 John 10:9-16	8 Venerable Xenophon преп Ксенофонта 1 John 4:20-5:21 Mark 15:1-15	9 Relics John Chryso- stom Ерфрема Сирина 2 John 1:1-13 Mark 15:22-25, 33-41	10 ✠ Soul Saturday Erphraim the Syrian Ерфрема Сирина 1 Cor 10:23-28 Luke 21:8-9, 25-27, 33-36
11 Meat-Fare Sunday неділя Мясопуща 1 Cor 8:8-9;2 Matt 25:31-46	12 * Three Saints Feb 15-17-18 Matt 5:14-19	13 Ss Cyrus & John свв Кіра і Іоана Jude 1:1-10 Luke 22:39-42, 45-23:1	14 Martyr Tryphon мч Трифона Joel 2:12-26 Joel 3:12-21	15 * Meeting of Lord Feb 7-9-17 Luke 2:22-40	16 Simeon & Anna Симеона і Анни Zechariah 6:7-17 Zechariah 8:19-23	17 Venerable Isidore преп Ісидора Rom 14:19-26 Matt 6:1-13
18 Cheese-Fare Sunday неділя Сыропуща Rom 13:11-14:4 Matt 6:14-21	19 Great Fast Begins Great Canon Prenanciated Venerable Vissolus преп Висола Isa 1:1-20, Gen 1:1-13 Proverbs 1:1-20	20 Great Canon Venerable Parthenius преп Партенія Isa 1:19-23, Gen 1:14-23 Proverbs 1:20-33	21 Prenanciated Great Canon GMartyr Theodore вельмч Теодора Isa 2:3-11, Gen 1:24-2:3 Proverbs 2:1-22	22 Great Canon Martyr Nicephore мч Никифора Isa 2:11-21, Gen 2:4-19 Proverbs 3:1-18	23 Prenanciated Martyr Charalampus мч Харалампія Isa 3:1-14, Gen 2:20-3:20 Proverbs 3:19-34	24 Theodore Saturday HMartyr Blasie сщчч Власія Heb 1:1-12 Mark 2:23-3:5
25 Orthodox Sunday неділя Православія Heb 11:24-26, 32-12:2 John 1:43-51	26 Venerable Martinian преп Мартиніана Isa 4:2-6; 5:1-7, Gen 3:21-4:7, Proverbs 9:34-4:22	27 Isapostle Cyril рєнопаост Киріла Isa 5:7-16, Gen 4:9-15 Proverbs 5:1-15	28 Prenanciated Apostle Onesimus (70) апостола Онисима (70) Isa 5:16-25; Gen 4:16-26 Proverbs 5:15-6:3			

Григоріянський календар (новий стиль)

Full Moon 1, 31 Last Quarter 9		БЕРЕЗЕНЬ - 2018 - MARCH					New Moon 17 First Quarter 24	
НЕДІЛЯ SUNDAY	ПОНЕДІЛОК MONDAY	ВІВТОРОК TUESDAY	СЕРЕДА WEDNESDAY	ЧЕТВЕР THURSDAY	П'ЯТНИЦЯ FRIDAY	СУБОТА SATURDAY		
4 Cross Veneration Хрестопоклонна	5 Martyr Sopol Мч Конона	6 42 Martyrs Ammoria 42 Мчч в Аморії	7 Cherson Martyrs Свщм в Херс	8 Ven Theophylact Преп Теофілакта	9 40 Martyrs Sebaste 40 Мучен Севаст	10 Martyr Codratus Мч Кодрата	3 Martyr Eutropius Мч Евтропія	
11 Sunday 4 Great Fast Неділя 4 Вел Посту	12 Ven Theophanes Преп Теофана	13 Relics Nicerphorus Моцці Никіфора	14 Andrew's Canon Поклонн	15 Martyr Agapitus Мч Агапія	16 Martyr Sabinas Мч Савина	17 Venerable Alexius Преп Олексія		
18 Sunday 5 Great Fast Неділя 5 Вел Посту	19 Mar Chrysanthus Мч Хрисанта	20 Fathers of Sabbas Мчч Мон Сави	21 Confessor James Ісповід Якова	22 Martyr Basil Мч Василя	23 Martyr Nikon Мч Нікона	24 Lazarus Saturday Лазарева Субота		
25 Palm Sunday Неділя Квітня	26 Synaxis Gabriel Собор Гаверїїла	27 Venerable Matrona Преп Матрони	28 Venerable Hilary Преп Іларіона	29 GREAT Thursday Вел Четвер	30 Holy & Great Friday Вел П'ятниця	31 GREAT Saturday Вел Субота		

Юліанський календар (старий стиль)

* ✠ = Holydays on which Divine Services are held in most parishes.		БЕРЕЗЕНЬ - 2018 - MARCH					Shaded Days = Fast periods & days of strict fast.	
НЕДІЛЯ SUNDAY	ПОНЕДІЛОК MONDAY	ВІВТОРОК TUESDAY	СЕРЕДА WEDNESDAY	ЧЕТВЕР THURSDAY	П'ЯТНИЦЯ FRIDAY	СУБОТА SATURDAY		
4 Sunday 2 Great Fast неділя 2 Великого Посту Heb 1:10-2:3 Mark 2:1-12	5 Ven Leo of Catania пр Льва Катан Isa 8:13-9:7, Gen 6:9-22 Proverbs 8:1-21	6 Venerable Timothy преп Тимофен Isa 9:9-10:4, Gen 7:1-5 Proverbs 8:32-9:11	7 Presanctified Martyrs in Eugenius мчч Євгенієвих Isa 10:12-20, Gen 7:6-9 Proverbs 9:12-18	1 Martyr Pamphilus мч Памфіла Isa 6:1-12, Gen 5:1-24 Proverbs 6:3-20	2 Presanctified GrMartyr Theodore величч Теодора Isa 7:1-14, Gen 5:32-6:8 Proverbs 6:20-7:1	3 ✠ Soul Saturday Venerable Leo преп Льва Heb 3:12-16 Mark 1:35-44		
11 Cross Veneration Хрестопоклонна Heb 4:14-5:8 Mark 3:34-9:1	12 Venerable Procopius преп Прокопій Isa 14:24-32, Gen 8:21-9:7, Proverbs 11:19-12:6	13 Confessor Basil Василій ісповідника Isa 23:1-9, Gen 9:8-17 Proverbs 12:8-22	14 Presanctified Martyr Eudocia мч Садокії Isa 28:27-27:9, Gen 9:18-10:1 Proverbs 12:23-13:9	8 HMartyr Polycaep сщмч Поликарпа Isa 11:10-12:2, Gn 7:11-8:3, Proverbs 10:1-22	9 Presanctified Finding Head John обр гл Іоана Isa 13:2-13, Gen 8:4-21 Proverbs 10:31-11:12	10 ✠ Soul Saturday Saint Tarasius свт Тарасій Heb 10:32-38 Mark 2:14-17		
18 Sunday 4 Great Fast неділя 4 Великого Посту Heb 6:13-20 Mark 9:17-31	19 42 Ammoria Martyrs 42 мчч Амореї Isa37:33-38:6, Gn13:12-18, Proverbs 14:27-15:4	20 Cherson Martyrs сщмч в Херсонесі Isa40:18-31, Gen15:1-15 Proverbs 15:7-19	21 Presanctified Andrew's Canon Ven Theophylactus преп Теофілакт Isa 41:9-14, Gen 17:1-9 Proverbs 15:20-16:9	15 HMartyr Theodotus сщмч Теодота Isa 28:14-22, Gn 10:32-11:9 Proverbs 13:20-14:6	16 Presanctified Martyr Eutropius мч Евтропій Isa 28:13-23, Gn 12:1-7 Proverbs 14:15-28	17 ✠ Soul Saturday Venerable Gerasimus преп Герасима Heb 6:9-12 Mark 7:31-37		
25 Sunday 5 Great Fast неділя 5 Великого Посту Heb 9:11-14 Mark 10:32-45	26 Relics St Niciphorus мощ Никифора Isa48:17-49:4, Gn27:1-41 Proverbs 19:16-25	27 Venerable Benedict преп Венедикта Isa 49:6-10, Gn 31:3-18 Proverbs 21:3-21	28 Presanctified Martyr Agapius мч Агапія Isa53:1-11, Gn43:26-31; 45:1-16 Prov 21:23-22:4	22 40 Sebaste Martyrs 40 мчч Севаст Isa42:5-16, Gen18:20-33 Proverbs 16:17-17:17	23 Presanctified Martyr Coodratus мч Корпата Isa45:1-17, Gen25:1-18 Proverbs 17:17-18:5	24 Saint Sophronius свт Софроній Heb 9:24-28 Mark 8:27-31		
				29 Martyr Sabinas мч Савина Isa 65:8-16, Gen 46:1-7 Proverbs 23:15-24:5	30 Presanctified Venerable Alexius преп Олексій Isa 66:10-24, Gn 49:33-50:26, Proverbs 31:8-32	31 Lazarus Saturday Лазарева Субота Heb 12:28-13:8 John 11:1-45		

Last Quarter 8 New Moon 15		КВІТЕНЬ - 2018 - APRIL						First Quarter 22 Full Moon 29
НЕДІЛЯ SUNDAY	ПОНЕДІЛОК MONDAY	ВІВТОРОК TUESDAY	СЕРЕДА WEDNESDAY	ЧЕТВЕР THURSDAY	П'ЯТНИЦЯ FRIDAY	СУБОТА SATURDAY		
 1 EASTER/PASCHA ВЕЛИКДЕНЬ	2 BRIGHT Monday Світлий Понед	3 BRIGHT Tuesday Світлий Вівторок	4 Venerable Joseph Преп Йосифа	5 Martyr Theodules Мч Теодула	6 Saint Methodius Свт Методія	7 Saint George Свт Юрія		
8 Apostle Thomas Sun Неділя Ап Томина	9 Martyr Eupsychius Мч Евсихія	10 Martyr Terence Мч Терентія	11 Martyr Antipas Мч Антипи	12 Confessor Basil Ісповід Василя	13 Martyr Artemon Мч Артемона	14 Confessor Martin Ісповід Мартина		
15 Mugh-Bear Women Мироносиць	16 VirMartyr Adaria Пмц Агарії	17 Venerable Simeon Преп Симеона	18 Ven John Desap Преп Івана Дек	19 John of Palestine Пр Івана вітхон	20 Theodore Trichinas Теодора Тріхіни	21 Martyr Januarius Мч Януарія		
22 Paralytic Розслабленого	 23 Great Martyr George вмчч Юрія	24 Martyr Sabbas Мч Сави	25 Apostle Mark Апостола Марка	26 Martyr Basil Мч Василя	27 Hieromartyr Simeon Смч Симеона	28 Jason & Sosipater Ясона і Сосип		
29 Samaritan Woman Самарянки	30 Apostle James Апостола Якова							

Юліанський календар (старий стиль)

КВІТЕНЬ - 2018 - APRIL

Shaded Days = Fast periods & days of strict fast.

* = Holydays on which Divine Services are held in most parishes.

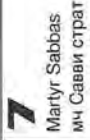
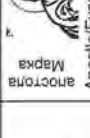

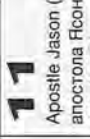
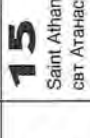

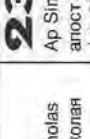
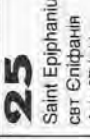
НЕДІЛЯ SUNDAY	ПОНЕДІЛОК MONDAY	ВІВТОРОК TUESDAY	СЕРЕДА WEDNESDAY	ЧЕТВЕР THURSDAY	П'ЯТНИЦЯ FRIDAY	СУБОТА SATURDAY
1 Неділя Катрина Entry Jerusalem Passion Week John 12:1-18	2 Preannounced Holy & Great Monday Fathers of Sabbas преп мчч в Сави Ex 1:1-20, Job 1:1-12 Matt 24:3-35	3 Preannounced Holy & Great Tuesday Confessor James Якова ісповідника Ex 2:5-10, Job 1:13-22 Matt 24:36-28:2	4 Preannounced Holy & Great Wednesday HMartyr Basil сщмч Василя Ex 2:11-22, Job 2:1-10 Matt 26:6-16	5 Liturgy of St. Basil 12 Passion Gospels GREAT THURSDAY Вел Четвер 1 Cor 11:23-32 Matt 26:1-27:2	6* No Liturgy Holy & Great Friday 1 Cor 1:18-22 Matt 27:1-61	7* Annunciation Благовіщення GREAT SATURDAY Вел Субота Rom 6:3-11 Matt 26:1-20
8 Великдень Resurrection Xc Bright Week Acts 1:1-8 John 1:1-17	9 No Fast All Week BRIGHT MONDAY Світлий Понеділок Acts 1:12-17, 21-26 John 1:18-28	10 BRIGHT TUESDAY Світлий Вівторок Acts 2:14-21 Luke 24:12-35	11 Venerable Mark преп Марка Acts 2:22-36 John 1:35-51	12 John Climacus Іоана Ліствичника Acts 2:38-43 John 3:1-15	13 HMartyr Hilaritus сщмч Іларіа Acts 3:1-8 John 2:12-22	14 Ven Mary of Egypt преп Марії Єгипет Acts 3:11-16 John 3:22-33
15 Apostle Thomas Sun неділя Апост. Томина Acts 5:12-20 John 20:19-31	16 Venerable Nicetas преп Никити Acts 3:19-26 John 2:1-11	17 Hymnographer Joseph псалмиста Іосифа Acts 4:1-10 John 3:16-21	18 Martyr Agathorodes мч Агафорода Acts 4:13-22 John 5:17-24	19 Martyr Euthychius свт Євтихія Acts 4:23-31 John 5:24-30	20 George of Mitylene Георгія Мелет Acts 5:1-11 John 5:30-6:2	21 Apostle Herodion (70) апост. Іродіона (70) Acts 5:21-33 John 6:14-27
22 Martyr-Bear Women Мироносиць Acts 6:1-7 Mark 15:43-16:8	23 Martyr Terence мч Терентія Acts 6:8-7:5, 47-60 John 4:46-54	24 HMartyr Antipas сщмч Антіпи Acts 8:5-17 John 6:27-33	25 Confessor Basil Василія ісповідника Acts 8:18-25 John 6:35-39	26 HMartyr Artemon сщмч Артемона Acts 8:26-39 John 6:40-44	27 Confessor Martin Мартина ісповідника Acts 8:40-8:19 John 6:48-54	28 Apostle Aristarch (70) апост. Аристарха (70) Acts 9:19-31 John 15:17-16:2
29 Paralytic Розслабленого Acts 9:32-42 John 5:1-15	30 HMartyr Simeon сщмч Симеона Acts 10:1-16 John 6:56-69					

Prepared under Ecclesiastical Supervision

Григоріянський календар (новий стиль)

Last Quarter 7 New Moon 15		ТРАВЕНЬ - 2018 - MAY							First Quarter 21 Full Moon 29	
НЕДІЛЯ SUNDAY	ПОНЕДІЛОК MONDAY	ВІВТОРОК TUESDAY	СЕРЕДА WEDNESDAY	ЧЕТВЕР THURSDAY	П'ЯТНИЦЯ FRIDAY	СУБОТА SATURDAY				
6 Blind Man Сліпородженого	7 Sign of Cross Поява Хреста	8 John Theologian Івана Богослова	9 Relics Nicholas Мощіє Николая	10 Ascension of Christ Вознесіння	11 Cyril & Methodius Кирила і Методія	12 St Eriphanius Свт Елифанія				
13 Mother's Day Fathers 1st Council Отців 1-а Собор	14 Martyr Isidore Мч Ісидора	15 Ven Paschomius Преп Пахомія	16 Ven Theodore Преп Теодора	17 Apost Andronicus Апост Андроніка	18 Martyr Theodotus Мч Теодота	19 Martyr Patrick Мч Патрікія				
20 Pentecost З'явл Св Духа	21 Holy Trinity Пресв Трійці	22 Martyr Basiliscus Мч Василіска	23 Confessor Michael Ісповід Михайла	24 Venerable Simeon Преп Симеона	25 3 Find head John 3 нд гл Ів Хр	26 Apostle Carpus Апостола Карпа				
27 All Saints Всіх Святих	28 Venerable Nicetas Преп Никити	29 Martyr Theodosia Мч Теодосії	30 Venerable Isaac Преп Ісаакіє	31 Apostle Hermias Апостола Ермія						

Юліанський календар (старий стиль)

* ✠ = Holydays on which Divine Services are held in most parishes.		ТРАВЕНЬ - 2018 - МАЙ		Shaded Days = Fast periods & days of strict fast.		
НЕДІЛЯ SUNDAY	ПОНЕДІЛОК MONDAY	ВІВТОРОК TUESDAY	СЕРЕДА WEDNESDAY	ЧЕТВЕР THURSDAY	П'ЯТИЦЯ FRIDAY	СУБОТА SATURDAY
 6 Sanctified Woman Торжені Лопт поб ГрМartyr George Acts 12:1-11 John 15:17-16:2	 7 Martyr Sabbas мч Савви страт Acts 12:12-17 John 8:42-51	 8 Apostle/Evangelist Mark 1 Peter 5:6-14 Mark 6:7-13	 9 Martyr Basil сщмч Василия Acts 1:3:13-24 John 6:5-14	 10 Martyr Simeon сщмч Симеона Acts 14:20-27 John 9:39-10:9	 11 Apostle Jason (70) апостола Ясона (70) Acts 15:5-34 John 10:17-28	 12 9 Martyrs Cyzicus 9 муч у Кизиці Acts 15:35-41 John 10:27-38
 13 Blind Man Сліпородженого Acts 16:16-34 John 9:1-38	 14 Prophet Jeremiah пророка Єремії Acts 17:1-15 John 11:47-57	 15 Saint Athanasius свт Атанасія Acts 17:19-28 John 12:19-36	 16 Martyr Timothy мч Тимофія Acts 19:22-28 John 12:36-47	 17 ASCENSION Acts 1:11-12 Luke 24:36-53	 18 Great Martyr Irene велич Ірини Acts 19:1-8 John 14:1-11	 19 Righteous Job праведного Іова Acts 20:7-12 John 14:10-21
 20 Fathers 1st Council Отців 1-а Собор Acts 20:16-18, 28-36 John 17:1-13	 21 Apostle/Evangelist John 1 John 1:1-7 John 19:25-27, 21:24-25	 22 Relics St Nicholas релік мощ Миколая Acts 21:26-32 John 16:2-13	 23 Ap Simon Zealot апост. Симона Змл Acts 23:1-11 John 16:15-23	 24 Methodius & Cyril Методій і Кирила Acts 25:13-19 John 16:23-33	 25 Saint Epiphanius свт Єпіфаній Acts 28:1-44 John 17:18-26	 26✠ Soul Saturday Martyr Glyceria мч Гликерії Acts 28:1-44 John 21:15-25
 27 Trinity Sunday Троїця PENTECOST Acts 2:1-11 John 7:37-52; 8:12	 28 Holy Spirit Day Св. Духа день Eph 5:9-19 Matt 16:70-20	 29 Venerable Theodore прпв Теодора Rom 1:1-7, 13-17 Matt 4:25-5:13	 30 Ap Andronicus (70) ап Андроніка (70) Rom 1:13-27 Matt 5:20-26	 31 Martyr Theodotus мч Теодота Rom 1:28-2:9 Matt 5:27-32		

Григоріянський календар (новий стиль)

Last Quarter 6 New Moon 13		ЧЕРВЕНЬ - 2018 - JUNE				First Quarter 20 Full Moon 27	
НЕДІЛЯ SUNDAY	ПОНЕДІЛОК MONDAY	ВІВТОРОК TUESDAY	СЕРЕДА WEDNESDAY	ЧЕТВЕР THURSDAY	П'ЯТНИЦЯ FRIDAY	СУБОТА SATURDAY	
3 Sun 2 after Pent Неділя 2 по Сош	4 Ven Metrophanes Пр Митрофана	5 Martyr Dorotheus Мч Доротія	6 Ven Bessation Преп Висаріона	7 Martyr Theodotus Мч Теодота	8 Relics Theodore Моцїв Теодора	9 Venerable Cyril Преп Кирила	2 St Nicerphorus Свт Никифора
10 Sun 3 after Pent Неділя 3 по Сош	11 Apostle Barnabus Апост Варнави	12 Ven Onuphrius Преп Онуфрїя	13 Martyr Aquilina Мч Аквиліни	14 Prophet Elisha Пророка Єлисея	15 Prophet Amos Пророка Амоса	16 Venerable Tushon Преп Тихона	
17 Father's Day Sun 4 after Pent Неділя 4 по Сош	18 Martyr Leontius Мч Леонтїя	19 Apostle Jude Апостола Юди	20 Martyr Methodius Мч Методїя	21 Martyr Julian Мч Юліана	22 Martyr Eusebius Мч Євсевїя	23 Martyr Agrippina Мч Агрипини	
24 S 5 at Pent H 5 по Сош Nativity John Bapt Різдво Івана Хр	25 VirMar Febronia Пмц Февронїї	26 Venerable David Преп Давида	27 Ven Sampson Преп Самсона	28 Relics Cyrus, John Моць Кира, Івана	29 Apostles Peter & Paul Петра і Павла	30 Synaxis 12 Apostle Собор 12 Апост	

Юліанський календар (старий стиль)

ЧЕРВЕНЬ - 2018 - JUNE

Shaded Days = Fast periods & days of strict fast.

* ⚡ = Holydays on which Divine Services are held in most parishes.

НЕДІЛЯ SUNDAY	ПОНЕДІЛОК MONDAY	ВІВТОРОК TUESDAY	СЕРЕДА WEDNESDAY	ЧЕТВЕР THURSDAY	П'ЯТНИЦЯ FRIDAY	СУБОТА SATURDAY
3 Constantine/Helen Константина/Єлени All Saints Всіх Святих Heb 11:33-122, Matt 10: 32-33, 37-38; 19:27-30 Sun 1 after Pent	4 Apostles* Fast Begins Martyr Basiliscus мч Василіска Rom 2:28-3:18 Matt 6:31-34; 7:9-11	5 Confessor Michael Михайла ісповідника Rom 4:4-12 Matt 7:15-21	6 Symeon the Stylite Симеона стовпника Rom 4:13-25 Matt 7:21-23	7 3rd find head John Згл. голови Іоана Rom 5:10-16 Matt 8:23-27	1 No Fast HMartyr Patrick сщмч Патрік Rom 2:14-29 Matt 5:33-41	2 Martyr Thalelaeus мч Талелей Rom 1:7-12 Matt 5:42-48
10 All Saints of Ukraine Venerable Nicetas свт Никити Rom 2:10-16 Matt 4:18-23	11 VirMar Theodosia прмц Теодосії Rom 7:1-13 Matt 9:36-10:8	12 Venerable Isaac преп Ісаакія Rom 7:14-8:2 Matt 10:9-15	13 Apostle Hermas (70) апостола Єрма (70) Rom 8:2-13 Matt 10:16-22	14 Martyr Justin мч Юстина Rom 8:22-27 Matt 10:23-31	8 Apostle Carpus (70) апостола Карпа (70) Rom 5:17-6:2 Matt 9:14-17	9 HMartyr Therapontes сщмч Терапонта Rom 3:19-26 Matt 7:1-9
17 Father's Day Saint Metrophanes свт Митрофана Rom 5:1-10 Matt 6:25-33	18 HMartyr Dorotheus сщмч Доротей Rom 9:18-33 Matt 11:2-15	19 Venerable Bessarion преп Висаріона Rom 10:11-11:2 Matt 11:19-20	20 Martyr Theodotus мч Теодота Rom 11:2-12 Matt 11:20-26	21 Relics St Theodore мощ Теодора Rom 11:13-24 Matt 11:27-30	15 Saint Nicerphorus свт Никифора Rom 9:6-19 Matt 10:32-36; 11:1	16 Martyr Lucillian мч Лукіліана Rom 3:28-4:3 Matt 7:24-8:4
24 Apostle Bartholomew апост. Вартоломей Rom 6:18-23 Matt 8:5-13	25 Onuphrius the Great преп Онурфрія вел Rom 12:4-5, 15-21 Matt 12:9-13	26 Martyr Aquilina мч Акіліні Rom 14:9-18 Matt 12:14-16, 22-30	27 Prophet Elisha пророка Єлісея Rom 15:7-16 Matt 12:38-45	28 Prophet Amos пророка Амоса Rom 15:17-29 Matt 12:46-13:3	22 St Cyril of Alexandria свт Кирила Алексан Rom 11:25-36 Matt 12:1-9	23 HMartyr Timothy сщмч Тимотей Rom 6:11-17 Matt 8:14-23
						30 Martyr Manuel мч Мануїла Rom 8:14-21 Matt 9:9-13

Prepared under Ecclesiastical Supervision

Григоріянський календар (новий стиль)

Last Quarter 6 New Moon 12		ЛИПЕНЬ - 2018 - JULY					First Quarter 19 Full Moon 27	
НЕДІЛЯ SUNDAY	ПОНЕДІЛОК MONDAY	ВІВТОРОК TUESDAY	СЕРЕДА WEDNESDAY	ЧЕТВЕР THURSDAY	П'ЯТНИЦЯ FRIDAY	СУБОТА SATURDAY		
1 Sun 6 after Pent Неділя 6 по Сош	2 Placing Robe MG Пол Ризи Богор	3 Martyr Huacinth Мч Якінта	4 Andrew of Crete Свт Андрей Крит	5 Ven Athanasius Преп Атанасій	6 Sisoies the Great Преп Сисоя Бел	7 Venerable Thomas Преп Томи		
8 Sun 7 after Pent Неділя 7 по Сош	9 Martyr Pancratius Мч Панкратія	10 Venerable Anthony Преп Антонія	11 Blessed Olga Бл Ольги	12 Martyr Proclus Мч Прокла	13 Synaxis Gabriel Собор Гавриїла	14 Apostle Aquila Апостола Акили		
15 St Vladimir the Great Володимир вел	16 Mar Athenogenes Мч Атиногена	17 GrMartyr Marina Влщ Марини	18 Venerable Huacinth Преп Якінта	19 Venerable Macrina Преп Макрини	20 Prophet Elias Пророка Іллі	21 Venerable Simeon Преп Симеона		
22 Sun 9 after Pent Неділя 9 по Сош	23 Martyr Trophimus Мч Трофима	24 Sts Boris & Hleb Бориса і Гліба	25 Repose St Anne Успіння св Анни	26 Martyr Hermolaus Мч Ермолая	27 GrM Panteleimon Пантелеймона	28 Apostle Prochorus Апостола Прохора		
29 Sun 10 after Pent Неділя 10 по Сош	30 Apostle Silas Апостола Сили	31 Ven Eudocimus Преп Євдокима						

Юліанський календар (старий стиль)

ЛИПЕНЬ - 2018 - JULY

Shaded Days = Fast periods & days of strict fast.

* ⚡ = Holidays on which Divine Services are held in most parishes.

НЕДІЛЯ SUNDAY	ПОНЕДІЛОК MONDAY	ВІВТОРОК TUESDAY	СЕРЕДА WEDNESDAY	ЧЕТВЕР THURSDAY	П'ЯТНИЦЯ FRIDAY	СУБОТА SATURDAY
1 Martyr Leontius мч Леонтія Rom 10:1-10 Matt 8:28-9:1 Sun 9 after Pent	2 Apostle Jude ап Юди брата Гос Rom 16:17-24 Matt 13:10-23	3 Martyr Methodius сщмч Методія 1 Cor 1:1-9 Matt 13:24-30	4 Julian of Tarsus Юліана Тарсійського 1 Cor 2:9-3:8 Matt 13:31-36	5 Martyr Eusebius сщмч Євсевія 1 Cor 3:18-23 Matt 13:36-43	6 Martyr Agrippina мч Агрипина 1 Cor 4:5-8 Matt 13:44-54	7* Birth of John Baptist Роз'яз Іоанн Хрест Rom 15:11-14:4; Lk 1:1-25, 57-68, 76, 80
8 VirMartyr Febronia прмц Фебронія Rom 12:6-14 Matt 9:1-8 Sun 9 after Pent	9 David of Salonica Давида Солонського 1 Cor 5:9-6:11 Matt 13:54-58	10 Venerable Sampson преп Сампсона 1 Cor 6:20-7:12 Matt 14:1-13	11 Relics Cyrus & John моц Кіпра и Іоана 1 Cor 7:12-24 Matt 14:35-15:11	12* Apostles Peter & Paul Петра і Павла 1 Cor 11:21-12:9 Matt 16:13-19	13 Synaxis 12 Apostles Собор 12 апостолів 1 Cor 7:35:6;7 Matt 15:29-31	14 Cosmas & Damian Косма і Даміана Rom 12:1-3 Matt 10:37-11:1
15 Placing Robe MG Пол ризки Богородиці Rom 15:1-7 Matt 9:27-35 Sun 7 after Pent	16 Martyr Hyacinth мч Якінта 1 Cor 9:13-18 Matt 16:1-6	17 St Andrew of Crete свт Андрія у Криті 1 Cor 10:5-12 Matt 16:6-12	18 Ven Athanasius преп Атанасія 1 Cor 10:12-22 Matt 16:20-24	19 Sisoies the Great преп Сисоя вел 1 Cor 10:28-11:7 Matt 16:24-28	20 Thomas з Малтеї Томі з Малтеї 1 Cor 11:3-22 Matt 17:10-18	21 GrMartyr Procopius велич Проконія Rom 13:1-10 Matt 12:30-37
22 Martyr Panchratius сщмч Панкратія 1 Cor 1:10-18 Matt 14:14-22 Sun 6 after Pent	23 Anthony of Kiev Cave Антонія Києво-Печер 1 Cor 11:31-12:6 Matt 18:1-11	24 Blessed Olga блаж Ольги 1 Cor 12:12-26, Matt 18:18-22; 19:1-2, 13-15	25 Theodore & John Теодора и Іоана 1 Cor 13:4-14:5 Matt 20:1-16	26 Synaxis of Gabriel Собор Гавриїла 1 Cor 14:6-19 Matt 20:17-28	27 Apostle Aquilla (70) апостола Ахілла (70) 1 Cor 14:26-40 Matt 21:12-14, 17-20	28* St Vladimir the Great Святий Володимир Великий Gal 1:11-19 John 10:1-9
29 Martyr Athenogenes сщмч Атіногена 1 Cor 3:9-17 Matt 14:22-34 Sun 9 after Pent	30 GrMartyr Marina велич Марини 1 Cor 15:12-19 Matt 21:18-22	31 Martyr Emilian мч Ємільяна 1 Cor 15:29-38 Matt 21:23-27				

Prepared under Ecclesiastical Supervision

Григоріянський календар (новий стиль)

Last Quarter 4 New Moon 11		СЕРПЕНЬ - 2018 - AUGUST						First Quarter 18 Full Moon 26
НЕДІЛЯ SUNDAY	ПОНЕДІЛОК MONDAY	ВІВТОРОК TUESDAY	СЕРЕДА WEDNESDAY	ЧЕТВЕР THURSDAY	П'ЯТНИЦЯ FRIDAY	СУБОТА SATURDAY		
5 Sun 11 after Pent Неділя 11 по Сош	 6 Преображення	7 Ven Dometius Преп Дометія	1 Cross Procession Проїсх Ч Хреста	2 Relics St Stephen Мошців Стефана	3 Venerable Isaac Преп Ісаакія	4 7 Youths Ephesus 7 мол в Ефесу		
12 Sun 12 after Pent Неділя 12 по Сош	13 Confessor Maximus Ісповід Максима	14 Prophet Micah Пророка Михея	8 Confessor Emilian Ісповід Еміліяна	9 Apostle Matthias Апостола Матія	10 Martyr Lawrence Мч Лаврентія	11 Martyr Euplus Мч Єупла		
19 Sun 13 after Pent Неділя 13 по Сош	20 Prophet Samuel Пророка Самуїла	21 Apostle Thaddeus Апостола Тадея	 15 Успіння Богородиці	16 Image of Lord Образ ІС ХС	17 Martyr Myron Мч Мирона	18 Florus & Laurus Флора і Лавра		
26 Sun 14 after Pent Неділя 14 по Сош	27 Poemen the Great Преп Пимена Вел	28 Ven Augustine Преп Августина	22 Mag Agathonicus Мч Агатоніка	23 Martyr Lupus Мч Лула	24 Martyr Euluchius Мч Євтихія	25 Apostle Titus (70) Апостола Тита(70)		
			29 Behad John Vapt Усік гл Івана Хр	30 Saint Alexander Св Олександра	31 Placing Sash MG Пол Пояса Бог			

Юліанський календар (старий стиль)

СЕРПЕНЬ - 2018 - AUGUST

Shaded Days = Fast periods & days of strict fast.

* ⚔ = Holydays on which Divine Services are held in most parishes.

НЕДІЛЯ SUNDAY	ПОНЕДІЛОК MONDAY	ВІВТОРОК TUESDAY	СЕРЕДА WEDNESDAY	ЧЕТВЕР THURSDAY	П'ЯТНИЦЯ FRIDAY	СУБОТА SATURDAY
5 Martyr Trophimus мч Трофіма 1 Cor 4:9-16 Matt 17:14-23	6 Sts Boris & Gleb Бориса і Гліба 2 Cor 2:4-15 Matt 23:13-22	7 Repose of St Anne Успіння св Анни 2 Cor 2:14-33 Matt 23:23-28	8 HMartyr Hermolus сщмч Єрмолаєв 2 Cor 3:4-11 Matt 23:29-39	9 Gr/Mar Panteleimon велмч Пантелеймона 2 Cor 4:1-6 Matt 24:13-28	10 Apostle Prochorus апостола Прохора 2 Cor 4:13-18 Matt 24:27-33, 42-51	11 Martyr Callinicus мч Калиника 1 Cor 13:9 Matt 19:3-12
12 Apostle Silas (70) апостола Сили (70) 1 Cor 9:2-12 Matt 18:23-35	13 Righteous Eudocimus прав Євдокіма 2 Cor 5:10-15 Mark 1:9-15	14 Dormition Fast begins Початок Спаські 2 Cor 5:15-21 Mark 1:16-22	15 Relics St Stephen мощ Стефана 2 Cor 6:11-16 Mark 1:29-38	16 Venerable Isaac преп Ісаакія 2 Cor 7:1-10 Mark 1:29-35	17 7 Youths Ephesus 7 отроків Єфесу 2 Cor 7:10-16 Mark 2:18-22	18 Martyr Eusebius мч Євсигній 1 Cor 1:26-29 Matt 20:29-34
19 Blessing of the Fish Є TRANSFIGURATION 2 Pet 1:10-19 Matt 17:1-9	20 Martyr Dometius мч Дометій 2 Cor 8:7-15 Mark 3:6-12	21 Confessor Emilian Сміліана ісповідника 2 Cor 8:16-9:5 Mark 3:13-19	22 Apostle Matthias апостола Матвієв 2 Cor 9:12-10:7 Mark 3:20-27	23 Martyr Lawrence мч Лаурентій 2 Cor 10:7-18 Mark 3:28-35	24 Martyr Euplus мч Євпуста 2 Cor 11:5-21 Mark 4:1-9	25 Martyr Photius мч Фотій 1 Cor 2:6-9 Matt 22:15-22
26 Confessor Maximus Максима ісповідника 1 Cor 16:13-24 Matt 21:33-42	27 Prophet Micah пророка Михеєв 2 Cor 12:10-19 Mark 4:10-23	28 Yennery Є ДОРМИТИОН ⚔ Ph 2:5-11, Lk 10:39-42, 11:27-28	29 Image of Lord Образ Іс ХР 2 Cor 13:3-13 Mark 4:35-41	30 Martyr Myron мч Мирона Gal 1:1-10, 20-2:5 Mark 5:1-20	31 Florus & Laurus Флора і Лаура Gal 2:6-10 Mark 5:22-24, 35-6:1	

Григоріянський календар (новий стиль)

Last Quarter 2 New Moon 9		ВЕРЕСЕНЬ – 2018 – SEPTEMBER							First Quarter 16 Full Moon 24		
НЕДІЛЯ SUNDAY		ПОНЕДІЛОК MONDAY	ВІВТОРОК TUESDAY	СЕРЕДА WEDNESDAY	ЧЕТВЕР THURSDAY	П'ЯТНИЦЯ FRIDAY	СУБОТА SATURDAY	СУБОТА SATURDAY			
2 Sun 15 after Pent Неділя 15 по Сош	3 Martyr Anthimus Мч Антима	4 Saint Babylas Свт Вавили	5 Prophet Zachariah Пророка Захарії	6 Miracle Michael Чудо Ар Михаїла	7 Martyr Sozon Мч Созонта	8 Birth of Theotokos Радоща Пр Богородиці	1 Church New Year Поч Церк Року Ven Simeon Преп Симеона				
9 Sun 16 after Pent Неділя 16 по Сош	10 Martyr Menodora Мц Минодори	11 Ven Theodora Преп Теодори	12 Martyr Autonomus Мч Автонома	13 Martyr Cornelius Мч Корнилія	14 Cross Elevation Воздч Хреста	15 GrMartyr Nicetas Влмч Никити					
16 Sun 17 after Pent Неділя 17 по Сош	17 Sophia & daughters Софії і доч	18 Ven Eumenes Преп Євменія	19 Martyr Trophimus Мч Трофима	20 Martyr Eustathius Мч Євстатія	21 Apostle Quadratus Апост Кодрата	22 Martyr Phocas Мч Фоки					
23 S 18 at Pent Н 18 по Сош	24 Isapostle Thecla Рівноапост Теклі	25 Ven Euphrosyne Преп Євфросинії	26 Repose Ar John Прес Івана Богос	27 Mar Callistratus Мч Калістрата	28 Ven Chariton Преп Харитона	29 Ven Surlacius Преп Киріяка					
29 S 19 at Pent Н 19 по Сош	30										

Юліанський календар (старий стиль)

		<h1 style="text-align: center;">ВЕРЕСЕНЬ - 2018 - SEPTEMBER</h1>							Shaded Days = Fast periods & days of strict fast.				
		ПОНЕДІЛОК MONDAY	ВІВТОРОК TUESDAY	СЕРЕДА WEDNESDAY	ЧЕТВЕР THURSDAY	П'ЯТНИЦЯ FRIDAY	СУБОТА SATURDAY						
		НЕДІЛЯ SUNDAY											
* 2	Prophet Samuel пророка Самуїла 2 Cor 1:21-24 Matt 22:1-14	3	Apostle Thaddeus (70) апостола Таддея (70) Gal 2:11-16 Mark 5:24-34	5	HMartyr Irenaeus свщч Іриней Gal 3:15-22 Mark 6:7-13	6	HMartyr Eulychius свщч Євліхія Gal 3:23-4:5 Mark 6:30-45	7	Apostle Bartholomew апостола Вартоломея Gal 4:8-21 Mark 6:45-53	1	Andrew Strateiates Андрія стратилата 1 Cor 4:1-5 Matt 23:1-12		
9	Proemien the Great прпн Пимена вел 2 Cor 4:6-15 Matt 22:35-46	10	Relics Job Pochaev іова Почаєвського Gal 4:28-5:10 Mark 6:54-7:8	12	Saint Alexander свт Олександр Gal 6:2-10 Mark 7:14-24	13	Sash of Theotokos Пол носія Богородиці Eph 1:1-9 Mark 7:24-30	14	Church New Year Символ стовпника Симеона стовпника Eph 1:7-17 Mark 8:1-10	15	Martyr Matias мч Маманта 1 Cor 10:23-28 Matt 24:34-44	22	Saturday Before Cross Elevation Joachim & Anna Іоакима і Анни 1 Cor 2:6-9 Matt 10:37-11:1
16	HMartyr Anthimus свщч Антіма 2 Cor 6:1-10 Matt 25:14-30	17	HMartyr Babylos свщч Вавили 1:22-2:3 Mark 10:46-52	19	Miracle St Michael чудо свт Михайла Eph 3:8-21 Mark 11:23-26	20	Martyr Sozon мч Созонта Eph 4:14-19 Mark 11:27-33	21	Birth of Theotokos Phil 2:5-11, Luke 10:38-42, 11:27-28	22	Saturday After Cross Elevation Joachim & Anna Іоакима і Анни 1 Cor 2:6-9 Matt 10:37-11:1	29	Saturday After Cross Elevation GrMartyr Euphemia велич Євфемії 1 Cor 1:26-29 John 8:21-30
23	Martyr Menodora мч Менодора 2 Cor 6:16-7:1, Matt 15:21-28	24	Venerable Theodora прпн Теодори Eph 4:25-32 Matt 23:13-22	26	Centurion Cornelius свщч Корнелія Eph 5:25-33 Matt 23:29-39	27	CROSS ELEVATION 1 Cor 1:18-24, 10:19-11:13-20, 25-28, 30-35	28	GrMartyr Nicetas велич Никити Eph 6:18-24 Matt 24:27-33, 42-51	29	Saturday After Cross Elevation GrMartyr Euphemia велич Євфемії 1 Cor 1:26-29 John 8:21-30	30	Sophia & daughters Свщч і 3 доч

* 2 = Holydays on which Divine Services are held in most parishes.

2 = Holydays on which Divine Services are held in most parishes.

2 = Holydays on which Divine Services are held in most parishes.

2 = Holydays on which Divine Services are held in most parishes.

Григоріянський календар (новий стиль)

Last Quarter 2, 31 New Moon 8 НЕДІЛЯ SUNDAY	ПОНЕДІЛОК MONDAY	ВІВТОРОК TUESDAY	СЕРЕДА WEDNESDAY	ЧЕТВЕР THURSDAY	П'ЯТНИЦЯ FRIDAY	First Quarter 16 Full Moon 24 СУБОТА SATURDAY
	1 Protection Mother of God Покрова Богородиці	2 Martyr Surlian Мч Кипріяна	3 Martyr Dionysius Мч Діонісія	4 Martyr Hierotheus Мч Єротен	5 Martyr Charitina Мч Харитини	6 Apostle Thomas Апостола Томи
7 Sun 20 after Pent Неділя 20 по Сош	8 Venerable Pelagia Преп Пелагії	9 James Alphaeus Ап Якова Алфесва	10 Martyr Eulampius Мч Евлампія	11 Apostle Philip (70) Ап Филипа (70)	12 Martyr Probus Мч Прова	13 Martyr Carpus Мч Карпа
14 Sun 21 after Pent Неділя 21 по Сош	15 Ven Euthymius Преп Євтимія	16 Martyr Longinus Мч Лонгина	17 Prophet Hosea Пророка Осії	18 Apostle Luke Апостола Луки	19 Prophet Joel Пророка Йоїна	20 GrMar Artemius Влмч Артемія
21 Sun 22 after Pent Неділя 22 по Сош	22 Isapostle Abercius Ріваноп Аверкія	23 Apostle James (70) Апост Якова (70)	24 GrMartyr Arethas Влмч Арети	25 Martyr Marcian Мч Маркіяна	26 GrMar Demetrius Влмч Димитрія	27 Martyr Nestor Мч Нестора
28 Sun 23 after Pent Неділя 23 по Сош	29 Ven Anastasia Преп Анастасії	30 Martyr Zenobius Мч Зиновія	31 Apostle Stachus Апостола Стасія			

Юліанський календар (старий стиль)

* ✠ = Holydays on which Divine Services are held in most parishes.		ЖОВТЕНЬ - 2018 - OCTOBER						Shaded Days = Fast periods & days of strict fast.	
НЕДІЛЯ SUNDAY	ПОНЕДІЛОК MONDAY	ВІВТОРОК TUESDAY	СЕРЕДА WEDNESDAY	ЧЕТВЕР THURSDAY	П'ЯТНИЦЯ FRIDAY	СУБОТА SATURDAY			
7 Isapostle Thecla пленюваност Фекли 2 Cor 11:31-12:9 Luke 5:1-11	1 Venerable Eumenes преп Євменія Philippians 1:1-7 Luke 3:19-22	2 Martyr Trophimus мч Трофиміа Philippians 1:8-14 Luke 3:23-4:1	3 GrMartyr Eustathius велмч Евстатія Philippians 1:12-20 Luke 4:1-15	4 Apostle Codratus (70) апостола Кодрата (70) Philippians 1:20-27 Luke 4:16-22	5 HMartyr Phocas сщмч Фоки Philippians 1:27-2:4 Luke 4:31-36	6 Conception of John Зачаття Іоана Хр 1 Cor 15:58-16:3 Luke 4:31-36			
8 Ven Euphrosyne преп Евфросинія Philippians 2:12-16 Luke 4:37-44	9 Repose Apostle John преп апостола Іоана Philippians 2:17-23 Luke 5:12-16	10 Martyr Callistratus мч Калістрата Philippians 2:24-30 Luke 5:33-39	11 Venerable Chariton преп Харитона Philippians 3:1-8 Luke 6:12-19	12 Venerable Cyriacus преп Киріака Philippians 3:8-19 Luke 6:17-23	13 Gregory of Armenia Григорія Арменія 2 Cor 1:8-11 Luke 5:17-26				
14 Protection Mother of God 16:9:1-7, Lk 10: 38-42, 11:27-28	15 HMartyr Syrian сщмч Киріяна Philippians 4:10-23 Luke 6:24-30	16 HMartyr Dionysius сщмч Діонісін Col 1:1-2, 7-11 Luke 6:37-45	17 HMartyr Hierotheus сщмч Єротея Col 1:18-23 Luke 6:46-7:1	18 Martyr Charitina мч Харитини 1:24-29 Luke 7:17-30	19 Apostle Thomas апостола Томи Col 2:1-7 Luke 7:31-35	20 Martyr Sergius мч Сергія 2 Cor 3:12-18 Luke 5:27-32			
21 Venerable Pelagia преп Пенатія Gal 2:16-20 Luke 7:11-16	22 Ap James Alphaeus ап Якова алфевса Col 2:13-20 Luke 7:36-50	23 Martyr Eulampius мч Євлампія Col 2:20-3:3 Luke 8:1-9	24 Apostle Phillip (70) ап Філіппа (70) Col 3:17-4:1 Luke 8:22-25	25 Martyr Probus мч Прова Col 4:2-9 Luke 9:7-11	26 HMartyr Cargus сщмч Карпа Col 4:10-18 Luke 9:12-18	27 Martyr Nazarius мч Назарія 2 Cor 5:1-10 Luke 6:1-10			
28 Venerable Euthymius преп Евтимія Gal 6:11-18 Luke 8:5-15	29 Martyr Longinus мч Лонгіна 1 Thess 1:7-5 Luke 9:18-22	30 Prophet Hosea пророка Осія 1 Thess 1:6-10 Luke 9:23-27	31 Apostle Luke Col 4:5-9, 14, 18 Luke 10:16-21						

Григоріянський календар (новий стиль)

New Moon 7 First Quarter 15 НЕДІЛЯ SUNDAY	ПОНЕДІЛОК MONDAY	ВІВТОРОК TUESDAY	СЕРЕДА WEDNESDAY	ЧЕТВЕР THURSDAY	П'ЯТНИЦЯ FRIDAY	Full Moon 23 Last Quarter 29 СУБОТА SATURDAY
4 Sun 24 after Pent Неділя 24 по Сош	5 Martyr Galacteon Мч Галактіона	6 Confessor Paul Ісповід Павла	7 33 Martyrs of Melitine 33 мчч у Мелітіні	1 Cosmas & Damian Косми і Дам'яна	2 Martyr Acindynus Мч Акіндіна	3 Martyr Acersimas Мч Акепсимиа
11 Sun 25 after Pent Неділя 25 по Сош	12 Martyr Josaphat Мч Йосафата	13 John Chrysostom Івана Золотоуст	14 Apostle Philip Апостола Филипа	 8 Synaxis Archangel Michael Собор Михаїла	9 Venerable Matrona Преп Матрони	10 Apostle Erastus Апостола Ераста
18 Sun 26 after Pent Неділя 26 по Сош	19 Prophet Obadiah Пророка Авдія	20 Venerable Gregory Преп Григорія	 21 St. Eury Theobokos Введення Богор	15 Martyr Gurius Мч Гурія	16 Apostle Matthew Апостола Матен	17 St Gregory W/wkr Свт Григорія
25 Sun 27 after Pent Неділя 27 по Сош	26 Venerable Alypius Преп Аліпія	27 James the Persian Якова Персянина	28 New Mart Stephen Мч Стефана нов	22 Apostle Philemon Апост Филимона	23 St Amphilochius Свт Амфілохія	24 GrMar Catherine Влмц Катерини
				29 Martyr Paragon Мч Парамона	30 Apostle Andrew Апостола Андрія	

Юліанський календар (старий стиль)

* ⚠ = Holydays on which Divine Services are held in most parishes.		ЛИСТОПАД - 2018 - NOVEMBER						Shaded Days = Fast periods & days of strict fast.																					
НЕДІЛЯ SUNDAY	ПОНЕДІЛОК MONDAY	ВІВТОРОК TUESDAY	СЕРЕДА WEDNESDAY	ЧЕТВЕР THURSDAY	П'ЯТНИЦЯ FRIDAY	СУБОТА SATURDAY																							
4 Isapostle Abercius різдво Аверкія Eph 2:4-10 Luke 16:19-31	5 Apostle James ап Якова бр Гос 1 Thess 2:20-3:8 Luke 10:22-24	6 Martyr Arethas мч Арети 1 Thess 3:9-13 Luke 11:1-10	7 Martyr Marcian мч Маркіана 1 Thess 4:1-12 Luke 11:9-13	8* GrMartyr Demetrius 2 Tim 2:1-10 John 15:17-16:2	9 Martyr Neslor мч Нестора 1 Thess 5:9-13, 24-28 Luke 11:23-26	10 GrMartyr Parasceve велич Параскеви 2 Cor 11:1-5 Luke 8:16-21	11 Martyr Anastasia мч Анастасії Eph 2:14-22 Luke 8:26-39	12 HMartyr Zenobius свщн Зіновій 2 Thess 1:1-10 Luke 11:29-33	13 Apostle Stachys (70) апостола Стакін (70) 2 Thess 1:10-2:2 Luke 11:34-41	14 Cosmas & Damian 1 Cor 12:27-3:8 Matt 10:1, 5-8	15 Martyr Acindynus мч Акіндіна 2 Thess 2:13-3:5 Luke 11:47-12:1	16 Princess Anna преп князя Анни 2 Thess 3:6-18 Luke 12:2-12	17 Venerable Joannicius преп Йоаннікій Gal 1:3-10 Luke 9:1-6	18 Martyr Calacteon мч Галактіона Eph 4:1-6 Luke 8:41-56	19 Confessor Paul Паула істовідника 1 Tim 1:17-7 Luke 12:13-15, 22-31	20 Martyrs of Mellite 33 мч у Мелітні 1 Tim 1:8-14 Luke 12:42-48	21* Synaxis Archangel Michael Heb 2:2-10 Luke 10:16-21	22 Martyr Onesiphorus мч Онисифора 1 Tim 3:1-13 Luke 13:1-9	23 Apostle Erastus (70) апостола Ераста (70) 1 Tim 4:4-8, 16 Luke 13:31-35	24 GrMartyr Menas велич Мінні Gal 5:8-12 Luke 9:37-43	25 John the Merciful Іоана милостивого Eph 5:9-19 Luke 10:25-37	26 St John Chrysostom Heb 7:26-8:2 John 10:9-16	27 Apostle Philip 1 Cor 4:9-16 John 1:43-51	28 Nativity Fast Begins Martyr Gaurias мч Гурія 1 Tim 5:22-6:11 Luke 1:5-10	29 Apostle Matthew 1 Cor 4:9-16 Matt 9:9-13	30 WonderMkr Gregory свт Григорій 2 Tim 1:1-2, 8-18 Luke 16:15-18; 17:1-4	31 Apostle Andrew апостола Андрія 1 Cor 16:1-4	32 Apostle Peter апостола Петра 1 Cor 16:1-4	33 Apostle Paul апостола Павла 1 Cor 16:1-4

Григоріянський календар (новий стиль)

New Moon 7 First Quarter 15 НЕДІЛЯ SUNDAY		ГРУДЕНЬ - 2018 - DECEMBER		Full Moon 22 Last Quarter 29 СУБОТА SATURDAY	
ПОНЕДІЛОК MONDAY		СЕРЕДА WEDNESDAY	ЧЕТВЕР THURSDAY	П'ЯТНИЦЯ FRIDAY	
ВІТРОК TUESDAY					
2 Sun 28 after Pent Неділя 28 по Сош	3 Prophet Sorphonias Пророка Софонії	5 Venerable Sabbas Преп Сави	 6 Wonder/Mkrt Nicholas Свт Миколай	7 Saint Ambrose Свт Амвросія	1 Prophet Nahum Пророка Наума
 9 Immaculate Conception Неперачне Зач	10 Martyr Menas Мч Мيني	12 Venerable Spiridon Преп Спирідіона	13 Martyr Eustratius Мч Евстратія	14 Martyr Thyrus Мч Тирса	8 Venerable Papatius Преп Патанія
16 Forefathers Неділя Праотців	17 Prophet Daniel Пророка Даниїла	19 Martyr Boniface Мч Вонфратія	20 Martyr Ignatius Мч Ігнатія	21 Martyr Juliana Мц Юліанії	15 Martyr Eleutherius Мч Єлєутерія
23 Holy Fathers Нед Св Отців	24 Nativity Vigil Святвечір	26 Synaxis Theotokos Собор Богородиці	27 1st Martyr Stephen Пмч Стефана	28 Nicomedia Martyrs Нікомидії Мч	22 GrMar Anastasia Влмц Анастасії
Sunday after Nativity Нед по Різдва	31 Van Melania Преп Меланії	 25 Christ's Nativity Різдво Христове			29 14,000 Innocents 14,000 Дітей

Юліанський календар (старий стиль)

ГРУДЕНЬ - 2018 - DECEMBER

Shaded Days = Fast periods & days of strict fast.

* * * = Holydays on which Divine Services are held in most parishes.

НЕДІЛЯ SUNDAY	ПОНЕДІЛОК MONDAY	ВІВТОРОК TUESDAY	СЕРЕДА WEDNESDAY	ЧЕТВЕР THURSDAY	П'ЯТНИЦЯ FRIDAY	СУБОТА SATURDAY
2 Prophet Obadiah пророка Авдія Eph 6:10-17 Luke 12:16-21 Sun 27 after Pent	3 Saint Theoclitus свт Теокліста 2 Tim 2:20-26 Luke 17:20-25	 4* Entry Theotokos Heb 8:1-7, Luke 10:38-42, 11:27-28 Богородиця Введення	5 Ap Philemon (70) ап Філімона (70) 2 Tim 4:9-22 Luke 18:15-17, 26-30	6 St Amphilochius свт Амфілохій Titus 1:5-2:1 Luke 18:37-34	7 St Martyr Katherine вельмиц Катерини Titus 1:15-2:10 Luke 19:12-28	1 Martyr Platon мч Платона Gal 5:22-6:2 Luke 9:57-62
9 Alypius the Stylite пророка Софронія Col 1:12-18 Luke 13:10-17 Sun 28 after Pent	10 James the Persian Якова персіянина Heb 3:5-11, 17-19 Luke 19:37-44	11 Stephen the New мч Стефана нового Heb 4:1-13 Luke 19:45-48	12 Martyr Paramon мч Парамона Heb 5:11-6:8 Luke 20:1-8	 13* Apostle Andrew, First-called свт Андрія Цар 4:9-16 John 1:35-51	14 Prophet Nahum пророка Наума Heb 7:18-25 Luke 20:19-26	15 Prophet Nabakkuk пророка Авакума Eph 2:11-13 Luke 12:32-40
16 Prophet Sophronias пророка Софроні 1 Tim 1:15-17 Luke 18:18-27 Sun 29 after Pent	17 GrMartyr Barbara вельмиц Варвари Heb 8:7-13 Luke 20:27-44 Nbt 1:17-23, 27-31, Mk 5:17-21	18 Sabbas the Sanctified преп Сави освя Heb 9:9-10, 15-23 Luke 21:12-19	 19* Wonderworker Nicholas Heb 13:17-21 Luke 6:17-23 свт Миколай	20 St Ambrose of Milan свт Амвросій Медіон Heb 10:35-11:7 Luke 21:28-33	21 Venerable Paterius преп Патанія Heb 11:8, 11-16 Luke 21:37-22:8	22 Conception by Anna Зачаття пр Анни Eph 5:1-8 Luke 13:18-29
23 Martyr Menas мч Мени Col 3:4-11, Luke 14:16-24 Prophet Daniel пророка Давіда Col 3:1-11, Luke 14:16-24 Sun 30	24 Daniel the Stylite Давида стовпн James 2:14-26, Mark 9:42-10:1 Martyr Sebastian мч Себастьяна Nbt 1:17-23, 27-31, Mk 5:17-21	25 Wonderworker Spyridon свт Спиридона Heb 12:25-28; 13:22-25 Mark 8:22-26	26 Martyr Eustratius мч Євстратія James 1:1-18 Mark 8:30-34	27 Martyr Thyrsus мч Тирса Mark 9:10-16	28 Martyr Eleutherius свщч Єлеутерій James 2:1-13 Mark 9:33-41	29 Prophet Haggar пророка Аггег Col 1:3-6 Luke 14:1-11

* Prepared under Ecclesiastical Supervision

1918-ий: перебіг доленосних подій

5 СІЧНЯ. – В Петрограді у Таврійському палаці відкрилось засідання Установчих зборів, вибори до яких проводились за рішенням Тимчасового уряду в листопаді-грудні 1917 року, вже після приходу до влади більшовиків. За неповними даними, 62 відс. голосів на Установчих зборах мали есери (тобто соціялісти-революціонери), меншовики та представники інших соціялістичних груп, 25 відс. – більшовики і 13 відс. – кадети (конституційні демократи) та представники ряду ліберальних партій. Засідання Установчих зборів тривало 12 годин 40 хвилин і було припинено караулом Таврійського палацу після відмови більшості обговорювати представлену більшовицьким урядом „Деклярацію прав трудящого і експлуатованого народу“, підтримка якої озна-

чала легітимізацію режиму, встановленого в результаті перемоги Жовтневої революції. Наступного дня більшовики оголосили про розпуск Установчих зборів.

5 СІЧНЯ. – В Українській Народній Республіці увійшли в обіг перші українські гроші – карбованці.

8 СІЧНЯ. – Виступаючи перед членами Конгресу, Президент США Вудро Вільсон виклав мирну програму з 14 пунктів, що мала сприяти якнайшвидшому закінченню Першої світової війни і налагодженню стосунків між країнами у повоєнний період. В. Вільсон запропонував Німеччині та її союзникам визнати незалежність Бельгії, повернути Франції Ельзас і Лотарінгію, відмовитись від окупованих територій в Росії та на Балканах, створити незалежну Польську державу, надати автономію всім народам, що входили до складу Австро-Угорщини і Османської імперії, з визнанням їх права на самовизначення і власний вибір політичної системи. Крім того, В. Вільсон запропонував створити Лігу Націй, метою якої було б мирне врегулювання міжнародних конфліктів.

22 СІЧНЯ. – У будинку Педагогічного музею в Києві почалось закрите засідання Малої Ради, на якому було затверджено IV Універсал, що проголосив Україну незалежною державою.

На початку 1918 року Центральна Рада почала схилитись до ідеї проголошення незалежності України. Така позиція була зумовлена, насамперед, пошуком загальнонаціонального елемента, який би міг підняти народ на боротьбу за свою державність. На засіданні Малої Ради 6 січня обговорювалась ситуація, що виникла з наступом більшовицьких військ. Під час засідання представник Одеси відзначив, що „більшовизм росте як пошесть“, і для боротьби з ним запропонував оголосити самостійність України.

Ухвалення IV Універсалу було зумовлене кількома об'єктивними обставинами: наступом більшовицьких військ на Лівобережній Україні; крахом сподівань та ілюзій лідерів Української революції з приводу можливості відродження федеративної Росії, складовою частиною якої мала стати автономна УНР; новим етапом мирних переговорів у Бересті-Литовську між делегацією УНР та країнами Четвертого Союзу, які називали

першою умовою підписання мирного договору з УНР проголошення самостійности України. До скликання Українських Установчих зборів вся повнота влади належала Центральній Раді як представницькому органу селян, робітників та солдат, та її виконавчому органу – Генеральному секретаріатові, який з моменту прийняття Універсалу повинен був називатись Радою народних міністрів (РНМ).

Два уступи Універсалу були присвячені питанню виборів до Українських Установчих Зборів. Громадян УНР закликали готуватись до виборів до вищого законодавчого органу країни, який мав ухвалити основний закон республіки – Конституцію, і вирішити питання про федеративний зв'язок між національно-державними утвореннями, що виникли на теренах колишньої Російської імперії.

Таким чином, проголошуючи у вимушених обставинах незалежність УНР, її керівники дялі плекали немудрі ілюзії стосовно можливости перебудови Росії на федеративних засадах, з включенням до неї УНР як автономної складової частини.

29 СІЧНЯ. – Силами полків вільного козацтва, Гордіївського полку і куреня Січових стрільців почалось придушення повстання робітників кількох київських заводів, підняте 27 січня на підтримку наступаючим на Київ російським частинам. Уранці 4 лютого військам Центральної Ради вдалося оволодіти територією заводу „Арсенал”.

29 СІЧНЯ. – В ході Першої російсько-української війни відбувся бій під Крутами. Майже 300 юнаків Військової школи і студенти київських гімназій, що утворили Помічний Курінь Студентів Січових Стрільців під командуванням капітана Гончаренка, зазнали поразки від більшовицьких військ Михайла Муравйова. Пізніше, коли Крути знову відійшли до УНР, на місці бою було зібрано останки полеглих, перевезено до Києва і 19 березня з військовими почестями поховано в братській могилі на Аскольдовому цвинтарі.

6 ЛЮТОГО. – Декретом уряду в Росії запроваджено григоріянський календар, за яким день після 31 січня оголошувався не 1, а 14 лютого.

6 ЛЮТОГО. – У Катеринодарі (нині Краснодар) проголошено Самостійну Кубанську Народну Республіку. Через декілька днів Кубанська Військова Рада ухвалила резолюцію про прилучення Кубані на федеративних умовах до України. Республіка проіснувала до березня 1920 року.

9 ЛЮТОГО. – Війська Червоної армії під командуванням Михайла Муравйова після п'ятиденного артилерійського бомбардування зайняли Київ, столицю Української Народної Республіки. Жертвами червоного терору в Києві стали кілька тисяч осіб.

9 ЛЮТОГО. – Німеччина, Туреччина, Болгарія і Австро-Угорщина підписали в Бересті-Литовському сепаратний мир з Українською Народною Республікою, за умовами якого держави австро-німецького блоку визнавали незалежність УНР, що врятувало її від повного поглинання більшовицькою Росією і звільнення більшої частини України, яку натомість окупували австро-німецькі війська.

Через три дні після жовтневого перевороту в Росії II Всеросійський з'їзд Рад прийняв „Декрет про мир“ і 3 грудня 1917 року Раднарком Російської Радянської Соціалістичної Республіки звернувся до Німеччини з пропозицією розпочати сепаратні мирні переговори. Тимчасове перемир'я між ними було укладене 15 грудня, і того ж дня VIII сесія Центральної Ради прийняла рішення послати на переговори власну делегацію на чолі з секретарем (міністром) шляхів, торгівлі і промисловости Української Народної Республіки Всеволодом Голубовичем.

Тим часом більшовицькі делегати I Всеукраїнського з'їзду рад у Києві, які відмовились брати участь у його роботі і до яких приєднались делегати від рад Донецького та Криворізького басейнів, 12 грудня 1917 року зібрали у Харкові власний I з'їзд рад „робітничих та солдатських депутатів“ України, виконком якого проголосив Україну Радянською Республікою – складовою частиною Російської Республіки.

Перемовини у Бересті розпочались 9 січня 1918 року в складі представників Німеччини, Туреччини, Болгарії, Австро-Угорщини, Росії та Української Народної Республіки, право якої на участь в них 10 січня підтвердив голова делегації Росії Лев Троцький, а 12 січня – Міністер закордонних справ Австро-Угорщини Оттокар Чернин як представник країн Четверного союзу. У зв'язку з критичною для Росії ситуацією на фронті переговори з нею велись в ультимативній формі, що дало можливість делегації УНР провести таємні сепаратні зустрічі, підсумки яких Чернин назвав „Хлібним миром“ – через харчову кризу в Австро-Угорщині та Німеччині вони погодились, в обмін на гарантовані постачання хліба, м'яса та промислової сировини, оголосити протекторат над Україною, передати до її складу Холмщину та Підляшшя і виділити західноукраїнські землі у складі Австро-Угорщини в окремий коронний край.

У зв'язку з тим, що на момент цих домовленостей УНР була автономною одиницею у складі Російської Федерації, українська делегація скористалась перервою у переговорах, ініційованою Л. Троцьким, і відбула до Києва, де 22 січня 1918 року Центральна Рада ухвалила IV Універсал: він нарешті проголосив УНР незалежною державою.

Після поновлення переговорів, 1 лютого до Берестя прибули також представники уряду „радянської України“ Юхим Медведєв і Василь Шахрай, війська якої, за підтримки більшовицької Росії, 27 січня розпочали наступ на Київ.

Незважаючи на заперечення Росії, повноваження більшовицької УНР визнані не були, і в ніч на 9 лютого 1918 року країни Четверного союзу та Українська Народна Республіка уклали мирний договір. Згідно з досягнутими домовленостями, сторони відмовлялися від взаємних претензій на відшкодування збитків, спричинених війною, обмінювалися військовополоненими і зобов'язувались відновити економічні зв'язки.

Підписання Берестейського договору врятувало УНР від повного розгрому у Першій російсько-українській війні. 9 лютого півмільйонний контингент австро-німецьких військ зайняв територію України, змусивши звільнити захоплені більшовиками 5 лютого Київ, а укладений 3 березня Берестя-Литовський мирний договір зобов'язав Росію визнати незалежність не лише УНР, але

й Фінляндії, Регентського корлівства Польщі, Литви, Латвії та Естонії.

Неефективність уряду Української Народної Республіки, очолюваного малокомпетентними і пробільшовицьки налаштованими політиками, дала привід командуванню австро-угорських військ 28 квітня 1918 року заблюкувати діяльність Центральної Ради, заарештувати двох міністрів на її засіданні, під час якого обговорювала проєкт конституції УНР, і підтримати кандидатуру колишнього царського генерал-лейтенанта Павла Скоропадського, який наступного дня був проголошений Гетьманом України.

25 ЛЮТОГО. – На засіданні Центральної Ради ухвалено закон про запровадження в Україні Григоріянського календаря: 16 лютого за старим стилем оголошувалось 1 березня. На території Західньої України, що свого часу перебувала у складі Речі Посполитої, григоріянський календар запроваджено ще у жовтні 1582 року.

3 БЕРЕЗНЯ. – Після активізації військових дій країн-учасниць Четверного союзу (Німеччина, Австро-Угорщина, Туреччина і Болгарія) проти Радянської Росії, остання була змушена підписати у Бересті-Литовському сепаратний мирний договір на умовах, запропонованих супротивниками. Росія втрачала майже 1 млн. квадратних кілометрів території. Вона визнала незалежність України і Фінляндії, мирний договір України з Німеччиною, втрачала Польщу, Естонію, Латвію і Литву, Грузію та ряд вірменських областей, які переходили до Туреччини. Однак, після Листопадової революції 1918 року у Німеччині Росія в односторонньому порядку анулювала Берестейський договір, у 1919 році завоювала Україну і Грузію, у 1939-му захопила частину Польщі, а в 1940 році – прибалтійські республіки.

19 БЕРЕЗНЯ. – У Катеринославі (нині – Дніпро) скликаний більшовицькою агентурою Москви II „Всеукраїнський з'їзд рад“ проголосив незалежність радянської України

23 БЕРЕЗНЯ. – Центральна Рада оголосила українську мову мовою діловодства.

24 БЕРЕЗНЯ. – Центральна Рада проголосила українську мову державною.

25 БЕРЕЗНЯ. – Представники національних партій і рухів Білорусії оголосили про створення Білоруської Народної республіки, незалежної від Росії.

9 КВІТНЯ. – Верховна рада Молдавської Демократичної республіки, яка 6 лютого 1918 року вийшла зі складу Росії, проголосувала за приєднання Бесарабії до складу Румунії, де вона перебувала наступні 22 роки.

22 КВІТНЯ. – У Баку проголошено незалежну від Росії Закавказьку Демократичну Федеративу Республіку. Через місяць вона розпалась на три держави - республіки Грузія (26 травня), Азербайджан (28 травня) і Вірменія (30 травня).

28 КВІТНЯ. – Сприяючи плянам Української Народної Громади, яка у своїх лавах об'єднувала землевласників і військових і відкрито відстоювала необхідність встановлення в Україні сильної диктаторської влади, здатної вивести країну з безладдя та анархії, командування півмільйонного угруповання австро-німецьких військ, що зайняло Україну, втрутилося у засідання Центральної Ради, яка саме обговорювала проект конституції УНР.

29 КВІТНЯ. – Через день після блокування роботи Центральної Ради, на Хліборобському конгресі, що відбувся у Києві за участю 8,000 делегатів, гетьманом України був обраний генерал Павло Скоропадський, який став одноосібним провідником Української Держави. Завдяки нейтральній позиції щодо гетьманців більшості Українських партій переворот відбувся практично без пострілів і крові.

28 ТРАВНЯ. – Після розпаду Транскавказької федеративної республіки Вірменія і Азербайджан проголосили свою незалежність.

5 ЛИПНЯ. – У Москві відбувся Перший з'їзд Комуністичної партії (більшовиків) України, на якому було прийнято рішення увійти до складу Російської КП(б), з збереженням власної назви. Першим українських комуністів очолив Георгій П'ятаков.

6 ЛИПНЯ. – У Москві вибухом бомби, кинутої лівим есером Яковом Блюмкіним, смертельно поранено Посла Німеччини Мірбаха. Це стало сигналом до початку антибільшовицького повстання лівих есерів, котре вдалося придушити 7 липня силами латиських стрільців під керівництвом Вацетіса. Керівництво партії лівих есерів було заарештоване. Невдале

повстання лівих есерів привело до створення в Росії однопартійного комуністичного уряду на наступні 73 роки.

8 ЛИПНЯ. – Згідно з законом, підписаним Гетьманом Скоропадським, створено вищу судову інституцію України – Державний сенат Української держави, його очолив Міністер освіти Микола Василенко.

10 ЛИПНЯ. – Німецький генерал Еріх Людендорф відмовив Україні в проханні надати в її розпорядження частину кораблів захопленого у Росії Чорноморської флотії, як це належало зробити за умовами Берестейського договору.

11 ЛИПНЯ. – Литовська Тариба (Державна рада) проголосила створення Королівства Литва і запросила на престол німецького принца Вільгельма фон Ураха, який мав коронуватися під іменем Міндовг II. Королівство проіснувало до 2 листопада, коли монархія була замінена на республіку.

16 ЛИПНЯ. – Гетьман Павло Скоропадський ухвалив зразок морського прапора України: на білому полі розміщувався прямий синій хрест з каймою такого ж кольору, у лівому верхньому куті зображувався національний прапор невеликого розміру з видрукованою золотом печаткою-тризубом св. Володимира посередині.

17 ЛИПНЯ. – В Єкатеринбурзі більшовики розстріляли колишнього царя Миколу II разом з його родиною – царицею, п'ятьма дітьми і чотирма наближеними особами. Це поклало край існуванню монархічної династії Романових, що правила Росією понад 300 років.

17 ЛИПНЯ. – Гетьман України Павло Скоропадський підписав Закон про заснування Кам'янець-Подільського державного українського університету. Першим ректором університету було обрано відомого вченого-мовознавця, професора, активного учасника українського державотворення Івана Огієнка. Станом на 1 липня 1919 року в університеті діяло п'ять факультетів: історико-філологічний, фізико-математичний, правничий, богословський, сільськогосподарський.

17 ЛИПНЯ. – Після повалення радянської влади в результаті повстання Чехословацького корпусу в Омську було проголошено Сибірську республіку на чолі з Петром Вологодським. У вересні цього ж року республіка була самоліквідована, натомість створено Уфимську директорію, якій була передана влада над Сибіром.

24 ЛИПНЯ. – Гетьман Павло Скоропадський підписав закони про загальну військову повинність і кримінальну відповідальність за перевищення максимально встановлених цін і спекуляцію.

2 СЕРПНЯ. – Гетьман України Павло Скоропадський підписав закон про створення фонду Національної бібліотеки Української держави.

7 СЕРПНЯ. – Україна і Область Війська Донського підписали договір про розмежування кордону і взаємне визнання незалежності й суверенності. Цей документ доповнювався „Додатковою секретною угодою” уповноважених донського та гетьманського урядів, згідно з якою Київ зобов'язувався якнайшвидше поставити донському військові озброєння та військове спорядження з розрахунку на три корпуси з майна, що залишилося „понад кіль-

кість, необхідну для укомплектування кількості українських військ, встановленої за угодою з Центральними державами".

8 СЕРПНЯ. – На Західному фронті почалась Ам'єнська операція англо-французьких військ („Чорний день Німеччини“) – широкомаштабний наступ союзних військ проти німецької армії під час Першої світової війни, який завершився 13 серпня проривом німецького фронту і перемогою військ Антанти.

17 СЕРПНЯ. – Гетьман Скоропадський видав розпорядження про запровадження в Україні 8-годинного робочого дня.

30 СЕРПНЯ. – На колишньому заводі Міхельсона в Замоськворецькому районі Москви 28-літня есерка Фанні Каплан трьома пострілами поранила вождя більшовиків Володимира Леніна. Цього ж дня в Петрограді есер Лев Канегіссер убив голову петроградського ЧК Моісея Урицького. Ці дві події дали поштовх до початку більшовицького „червоного терору“, котрий охопив усю країну і призвів до смерті багато тисяч людей.

16 ЖОВТНЯ. – Під тиском Антанти імператор Австро-Угорської імперії Карл I видав маніфест, в котрому визнав право народів, що населяли імперію, на самовизначення. Цього ж дня він заявив про намір створити союзню державу чотирьох народів – австро-німецького, чеського, південнослов'янського і українського. На всій території Габсбурзької імперії маніфест був сприйнятий як сигнал до утворення національних держав.

16 ЖОВТНЯ. – На з'їзді Вільного козацтва у Чигирині делегати від 5 українських губерній і Кубані обрали отаманом Вільного козацтва Гетьмана Української Держави генерала Павла Скоропадського. Цього ж дня він видав указ про відродження козацтва, в яке було записано близько 150 тис. сімей.

18 ЖОВТНЯ. – У Львові на зборах українських депутатів австрійської Державної Ради і членів Палати Панів, українських представників Галицького і Буковинського сеймів було утворено

Українську Національну Раду, яка очолила український національний рух в Австро-Угорській імперії.

19 ЖОВТНЯ. – У Львові Українська Національна Рада (УНРада), політичний представницький орган українського народу в Австро-Угорській імперії, проголосила створення Української держави у вигляді конфедерації незалежних держав всіх складових націй Австрійської імперії – на всій українській етнічній території Галичини, Буковини і Закарпаття. Першим президентом ЗУНР став президент УНРади Євген Петрушевич.

28 ЖОВТНЯ. – В умовах військової поразки і розпаду Австро-Угорської імперії створений влітку в Празі Національний комітет, в котрий увійшли представники всіх чеських політичних партій, оголосив про створення незалежної Чехословацької республіки, президентом котрої став відомий політичний діяч і філософ Томаш Масарик.

29 ЖОВТНЯ. – В Загребі Народне віче словенців, хорватів і сербів проголосило незалежну державу, яка через місяць об'єдналось з королівством Сербія.

1 ЛИСТОПАДА. – Підрозділи Українських Січових Стрільців зайняли найважливіші установи Львова, включаючи будівлі губернаторства, муніципалітету, військові казарми і поліції, вивісили на ратуші жовто-блакитний прапор, проголосивши у місті владу Української Національної Ради. Повстання у Львові, на дві третини населеному поляками, зазнало поразки через три тижні і стало початком Польсько-української війни.

3 ЛИСТОПАДА. – Скликане у Чернівцях народне віче прийняло рішення про приєднання Північної Буковини до України.

3 ЛИСТОПАДА. – Після отримання наказу німецького командування про вихід кораблів у відкрите море для ведення бою з англійським флотом, моряки і вояки кільського гарнізону відмовились виконати наказ. Наступного дня протести, підтримані робітниками Кілю переросла у повстання всього флоту, льока-

лізувати і придушити котре не вдалось, - воно почало поширюватись на інші міста Німеччини і переросло в Листопадову революцію, котра привела до повалення монархії Гогенцоллернів.

9 ЛИСТОПАДА. – В ході Листопадової революції в Німеччині рейхсканцлер Макс Баденський повідомив про зречення імператора Вільгельма II від престолу і призначення Фрідріха Еберта новим Канцлером. Цього ж дня німецькі соціал-демократи проголосили створення Німецької республіки, а крайні ліві – Німецької соціалістичної республіки.

11 ЛИСТОПАДА. – Регентська рада Польського королівства склала свої повноваження і передала всю повноту влади генералові Йозефові Пілсудському, який 14 листопада був проголошений Начальником Польської Республіки.

12 ЛИСТОПАДА. – Гетьман України Павло Скоропадський узаконив автокефалію Української Православної Церкви.

13 ЛИСТОПАДА. – У зв'язку з поразкою Німеччини в Першій Світовій війні уряд Радянської Росії анулював Берестейський мир, підписаний у березні, і німецькі війська змушені були залишити окуповані території Білорусії та України.

13 ЛИСТОПАДА. – Українська Національна Рада у Львові ухвалила „Тимчасовий основний закон про державну самостійність українських земель колишньої Австро-Угорської монархії“, яким проголосила створення на всій українській етнічній території Галичини, Буковини і Закарпаття Західньо-Української Народної Республіки (ЗУНР).

27 ЛИСТОПАДА. – Відбулося перше установче Спільне зібрання Української Академії Наук, на якому президентом Академії було обрано Володимира Вернадського, секретарем – Агатангела Кримського.

14 ГРУДНЯ. – Після дводенних боїв корпус Січових стрільців Євгена Коновальця зайняв Київ, що знаменувало перемогу по-

встання Директорії під головуванням Володимира Винниченка проти влади Гетьмана Павла Скоропадського.

14 ГРУДНЯ. – Гетьман України Павло Скоропадський зрікся влади, передав її своєму уряду, а той у свою чергу передав повноваження Директорії на чолі з Володимиром Винниченком.

26 ГРУДНЯ. – У Києві Директорія на чолі в Володимиром Винниченком, яка в результаті повстання повалила владу Гетьмана Скоропадського, проголосила відновлення Української Народної Республіки та створення уряду на чолі з Володимиром Чехівським.

„СПОМ’ЯНИМО В ПІСНІ СЛАВУ КРУТІВ“

(До 100-річчя вікопомного бою)

17 грудня 1917 року Центральна Рада отримала урядову телеграму з Петрограда від Троцького, Леніна і Сталіна, в котрій червоні вожді Росії по-більшовицьки фальшиво запевняли, що Рада Народних Комісарів „ ... визнає Українську Народну Республіку, її право цілком відокремитися від Росії... зараз же, без обмеження та безумовно“. Водночас до Центральної Ради було висунуто ультимативні вимоги пропустити більшовицькі війська на Південний фронт для боротьби з Каледіним, не пропускати білогвардійські війська, що рухаються на Дон і Урал та припинити роззброєння радянських військ та Червоної гвардії.

20 грудня з'їзд Рад „селянських, робітничих і солдатських депутатів“ України відкинув ультиматум, який був розцінений як втручання у внутрішні справи Української Народної Республіки. Це стало приводом до початку радянсько-української війни.

22 грудня червоногвардійські загони під проводом Володимира Антонова-Овсієнка зайняли Харків, де через три дні проголосили створення Української Народної Республіки Рад – як автономної частини Російської Радянської Республіки. Цього ж дня російські збройні формування під командуванням Михайла Му-

равйова розпочали наступ на Київ. 9 січня 1918 року червоногвардійці зайняли Катеринослав, 20 січня – Полтаву, 27 січня військо Муравйова під Бахмачем з'єдналось з 30-тисячною більшовицькою армією, що перейшли український кордон поблизу Сум.

Коли з-під Бахмача і Чернігова на Київ вирушили більшовицькі частини чисельністю до 6,000 осіб, уряд УНР не зміг виставити на захист Києва жодної регулярної військової частини. Натомість було оголошено створення студентського куреня Січових Стрільців, до якого увійшло чотири сотні курсантів 1-ої Київської юнкерської школи, студентів молодших курсів Київського університету св. Володимира і Українського народного університету.

27 січня перша сотня Студентського куреня прибула під Бахмач, а наступного дня до них приєдналися ще 200 вояків і 80 добровольців з підрозділів місцевого козацтва. Вони не мали жодного бойового досвіду, а на озброєнні мали лише 16 кулеметів та дві гармати на залізничній плятформі.

Під командуванням капітана Аверкія Гончаренка була зайнята оборона поблизу станції Крути, розібрана колія, щоб унеможливити наступ залізницею, і 29 січня 1918 року юнкери та студенти прийняли бій, який тривав понад п'ять годин. Було відбито кілька атак двотисячного загону балтійських моряків.

Проте великі людські втрати, відсутність достатньої кількості боєприпасів і підмоги, на яку розраховували (в Києві почалось більшовицьке повстання на заводі „Арсенал“), та прибуття більшовицького бронепоезда змусило прийняти рішення відступати до столиці.

В результаті бою під Крутами з українського боку загинуло близько 140 осіб, 30 юнаків потрапили в полон, не зорієнтувавшись в сутінках. Полонені 27 студентів та двоє офіцерів були того ж дня розстріляні.

19 березня 1918 року 19 загиблих студентів, за рішенням Центральної Ради з військовими почестями були перепоховані на Аскольдовій могилі в Києві.

Бій під Крутами лише на кілька днів затримав наступ більшовиків - 9 лютого, після п'ятиденного артилерійського бомбардування міста, вони зайняли Київ. При штурмі війська Муравйова застосовували отруйні гази, масові артилерійські обстріли житлових кварталів, від яких загинуло кілька тисяч киян.

Три дні в Києві тривав терор, спрямований проти українців. Ще до вступу більшовиків у місто уряд Центальної Ради 2 лютого преїхав до Вінниці і повернувся до Києва 1 березня, коли, згідно з Берестейським договором від 9 лютого, переважна частина України була окупована автро-німецькими військами.

Ярослав ФАЙЗУЛІН

СИМВОЛ СИНІВСЬКОЇ ВІРНОСТІ УКРАЇНИ

Тривалий час подробиці Крутянського бою залишалися невідомими і скоріше нагадували легенду: проти багатотисячного більшовицького війська український уряд безжально кинув необстріляну молодь – студентів та гімназистів. Вони хоробро билися, але всі загинули у нерівному бою. І лише через багато десятиліть, після виявлення окремих документів і публікацію численних спогадів, з'явилася можливість відтворити обставини бою.

Проти „червоної чуми“

29 січня 1918 року біля залізничної станції Крути, що між Бахмачем та Ніжином, зійшлися в бою загін революційних військ більшовицької Росії, який наступав на Київ, й захисники Української Народної Республіки.

З українського боку боєм керував сотник армії УНР Аверкій Гончаренко. Участь у ньому брали чотири сотні 1-ої Київської

юнацької школи ім. Б. Хмельницького та 1-ша сотня Студентського куреня Січових Стрільців (разом понад 500 вояків і 20 старшин). На озброєнні вони мали 16 кулеметів і саморобний бронепоезд – звичайна артилерійська гармата, встановлена на залізничній платформі, гвинтівки.

Як відзначається у спогадах А. Гончаренка, він мав наказ від командуючого українськими військами Юрія Капкана перешкодити наступові ворожих військ на Київ. У цей час велися переговори з союзними державами в Бересті, а відтак важливим було перебування уряду УНР у столиці України.

Формування Студентського куреня ім. Січових Стрільців відбувалося на початку січня 1918-го паралельно зі створенням Гайдамацького коша Слобідської України. До нього добровільно записувалися студенти Київського університету Святого Володимира, Українського народного університету, гімназисти старших класів 2-ої української гімназії Кирила і Методія. Військовий вишкіл вони проходили у Костянтинівському військовому училищі, що на Печерську.

Більшовицьким наступ на Київ вів головний командир радянських військ, підполковник Михайло Муравйов. Його промови й виступи перед червоноармійцями розкривають ставлення більшовиків до українського населення. На станції Бахмач, якраз напередодні взяття Києва, М. Муравйов, за свідченнями очевидців, звернувся до своїх військ з такими словами: „Товариші, я знаю, що багато хто з вас втомився, проте не багато вам працювати. Наше завдання – взяти Київ, і тоді ви зможете повернутися додому. Багато вам довелося страждати, але вони кров'ю відповідатимуть за ваші страждання. Ми їм покажемо, дайте тільки добратися до Києва. Якщо буде потрібно, не постою ні перед чим: каменя на камені не залишу в Києві. Мешканців не жаліти, вони нас не жаліли, терпіли хазяйнування гайдамаків. Ми їх всіх перестріляємо та переріжемо. Ми їм покажемо, нема чого боятися кровопускання. Хто не з нами – той проти нас. Ви, доблесні товариші, ви мені допоможете взяти Київ, а там ви будете нагороджені...“.

Безпосередньо загін російських більшовиків під Крутами (вояки 1-ої революційної армії Єгорова та 2-ої армії Берзіна) нараховував 4,000-6,000 вояків. Це були червоногвардійці, солдати-росіяни і балтійські моряки. Їх наступ підтримувався артилерією та бро-

непоїздом. Однак, незважаючи на десятикратну перевагу більшовицьких військ, бій під Крутами тривав понад п'ять годин, й обидві сторони зазнали значних втрат.

Надвечір оборонці почали відступ у напрямку Києва, аби не потрапити в оточення. Забравши вбитих і поранених, українське військо відходило до ешелону, який чекав за кілька кілометрів від Крут. Під час самого бою там розміщувався військовий штаб і лазарет. Через суттєві втрати і розібрану залізницю росіяни цього дня не змогли далі наступати на Київ.

Українці втратили вбитими, пораненими, полоненими 250-300 вояків і 10 старшин. При відступі одна чота Студентської сотні потрапила в полон. Відступаючи у сутінках, хлопці згубили орієнтири і вийшли просто на станцію Крути, вже зайняту червоногвардійцями. Аби помститися за свої значні втрати, більшовики спочатку познущалися з 27 полонених, а потім їх повбивали. Після розстрілу місцевим жителям деякий час забороняли ховати тіла померлих. Цікаво, що серед тих, хто поклав голову в бою під Крутами, був також 23-річний студент фізико-математичного факультету Київського університету Володимир Шульгин – брат Олександра Шульгина, Генерального секретаря закордонних справ в уряді Володимира Винниченка.

Розстріл студентів під Крутами був одним з перших випадків розправи над полоненими у роки громадянської війни. Він показав, що ця війна ведеться за іншими правилами, адже на фронтах Першої світової війни воюючі сторони дотримувались міжнародних Женевських конвенцій щодо полонених, за якими останнім гарантувалося життя.

Виникнення легенди

Тіла загиблих студентів і гімназистів з-під Крут були перевезені до Києва, де 19 березня 1918 року урочисто поховані на Аскольдовій могилі. Участь у траурному зібранні на Аскольдовій могилі взяли державні й політичні діячі УНР, представники інтелігенції.

Під час похоронів чи не вперше правда про бій змішалася з домислом. Один з виступаючих, викладач гімназії, порівняв подвиг студентів під Крутами з легендарними 300-ма спартанцями під Термопілами. Відтак народилася крутянська легенда.

Як стверджував Євген Маланюк в історичному есеї „Крути. Народини нового українця“, опублікованому 26 січня 1941 року, „... крутянський епізод зразу ж, можна сказати, ще над непохованими трупами його ж героїв, почав обертатися легендою у всенародній свідомості країни, ба, й поза її межами, навіть у свідомості далекого від перечулености ворога. Причім не діяла тут жодна пропаганда (якої, зрештою, не було), жодні літературні твори („Скорбна мати“ молодого Тичини з'явилася вже тоді, коли легенда цілком розпростерла свої крила), жодне, т. зв. усвідомлення мас за допомогою просвітянських метеликів чи вічевих промов“. Євген Маланюк був переконаний, що під Крутами зародився новий тип українця – активного борця за незалежність України.

Через погану поінформованість щодо крутянських подій, фактично весь героїзм, проявлений молоддю в бою, було віднесено на Студентський курінь, хоча головну бойову силу на полі бою складала не студенти, а саме юнаки, вихованці військових шкіл, що мали певний військовий вишкіл і перебували під командою до-свідчених старшин.

Не сприяла пошуку правди й політична боротьба в тогочасній Україні. Опоненти Центральної Ради покладали відповідальність за трагічні наслідки бою під Крутами на її керівництво, звинувачуючи його в тому, що не маючи підтримки серед населення і вояцтва, воно спробувало захиститись від більшовицької армії „кількома сотнями шкільної молоді“, яких нашвидкуруч, без жодної військової муштри, послала на фронт, де вони й загинули.

Окремі з цих звинувачень мали під собою підстави. Багатотисячні українські збройні сили розпустили керівники Центральної Ради (особливо постарався голова уряду Володимир Винниченко), наївно сподіваючись на мирне існування української автономії у складі Російської федерації: мовляв, соціалісти Петрограду і Москви ніколи не піднімуть зброї проти українського народу. Керівники Центральної Ради розглядали українське військо скоріше не як збройну силу, а як організовану масу людей, що була зручним інструментом для проведення агітаційної праці й насадження соціалізму. Вони розраховували на політичну підтримку вояків-українців і практично не розглядали їх як військову силу, спроби захистити УНР.

Навесні – влітку 1918-го у Києві розпочали збір грошей на пам'ятник „жертвам Бахмача, Крут і Києва“. У червні цього ж року в одному з київських кінотеатрів стали показувати серію кінострічок, серед яких був і фільм „Похорон юнаків, замордованих під Крутами“. До річниць бою під Крутами з'являлися цікаві повідомлення у революційних газетах.

Пам'ять про Крути

Інтенсивному формуванню легенди Крут на Наддніпрянщині завадила більшовицька окупація. Після встановлення в Україні радянської влади про цю подію було забуто більш ніж на 70 років. Лише окремі згадки про затятий опір „контрреволюційних військ Ради“ під Крутами містилися у спогадах більшовицьких воєначальників – Михайла Муравйова, Володимира Антонова-Овсієнка, а також радянських працях, що відображали „героїчне“ становлення більшовицької влади в Україні.

Натомість про подвиг молоді під Крутами завжди пам'ятали українці, що жили у вільному світі. Відзначаючи дату проголошення Незалежності України, вони згадували й про крутян. Один з яскравих представників української діаспори, Євген Маланюк, наголошував: „...Народ, творячи з якоїсь події легенду – а Крути без сумніву, є й будуть однією з найвеличніших легенд нашої нації, – знає, що він робить. Народна мудрість і національний геній – це найвища земна справедливість – творячи свої легенди і міти, цебто підносячи дану історичну подію до височини надісториччя, ніколи – щодо вибору тієї події – не помиляються. Не помилилися вони й у випадку Крут“.

У діаспорі з'являлись історичні праці, присвячені бою під Крутами, спогади очевидців і сучасників, його звеличували у своїх творах письменники, поети, митці. Однак, через відсутність політичних і військових документів, достовірних даних, основою для висвітлення бою під Крутами ставали перекази і спогади, які містили велику кількість помилок.

У Галичині культ героїв Крут поширився серед пластової молоді, котра у 1926 році створила „Курінь Старших Пластунів ім. Бою під Крутами“.

Згодом ініціативу вшанування Героїв Крут перейняло львівське студентство. II Студентська конференція, що відбувалася 1931 року, ухвалила „вважати роковини бою під Крутами українським всестудентським святом“.

Вже наступного року заходи на вшанування крутянців були проведені у Празі та інших містах Європи. Надалі вони стали невід'ємним атрибутом громадського життя українців, особливо молоді. Львівський журнал „Студентський шлях“ виступив ініціатором збору матеріалів про вшанування героїського чину. Подвиг був увічнений у художніх творах, перш за все в літературі. З'явилися також картини і гравюри українських митців.

П'ятнадцята річниця Крутів (1933 рік) у Західній Україні та діаспорі відзначалася масово. Поминальні та урочисті заходи відбулися в усіх західноукраїнських містах і багатьох селах, а також центрах української еміграції: панахиди, урочисті академії, концерти, зібрання, у пресі було опубліковано низку статей, нотаток, дописів, хронік, поетичних творів про Крути.

Інтерес до Крутянської події посилювався під час Другої світової війни, що було пов'язано з боротьбою Української Повстанської Армії за незалежність України. У 1944 році одне з з'єднань УПА отримало назву „Крути“. Майже у всіх навчальних і виховних програмах для бійців УПА обов'язковим для вивчення був пункт про героїзм молоді під Крутами. В УПА та її запілля була встановлена традиція відзначення пам'яті Героїв Крут як національного свята.

Після завершення Другої світової війни традиція вшанування річниць бою під Крутами поширилася у всіх містах Європи й Америки, де компактно проживали українці.

У незалежній Україні

В Україні відзначення бою під Крутами розпочалися лише напередодні проголошення Незалежності. 29 січня 1991 року з ініціативи Народного Руху України, Студентської спілки, інших національно-демократичних організацій в Крутах було встановлено березовий хрест та відбувся перше невеличке громадське віче.

На державному рівні вшановувати пам'ять героїв Крут почали в Україні лише 2004 року. За рік перед цим, у січні 2003-го, Президент Леонід Кучма підписав розпорядження „Про вшанування

пам'яті героїв Крут“. У багатьох містах України почали встановлювати пам'ятні знаки, в школах проводити вечори, присвячені цим подіям.

У період президентства Віктора Ющенка відзначення роковин бою під Крутами перетворилося на масштабну подію. Участь у велилюдних урочистостях брали вищі посадові особи держави, політики, представники громадськості.

У 2006 році в Крутах за участю вищих державних осіб було відкрито Меморіал пам'яті героїв Крут. Через два роки його доповнили сімома вагонами і відкритою залізничною платформою військового ешелону. Згодом у двох вагонах розташувалася музейна експозиція, присвячена боєві під Крутами. До неї увійшли цікаві документи, фотокартки, схеми і карти, макети зброї та спорядження. За декілька років діяльності музей відвідали тисячі студентів й учнів багатьох міст України.

Відтак на місці дерев'яного хреста на Аскольдовій могилі було встановлено справжній пам'ятник крутянцям: виготовлений з дорогого каменя „Козацький хрест“. У його центрі висічений тризуб, а під ним – промовиста цитата з святого Євангелія – „Найбільша любов – життя покласти за друзів“.

Показово, що пам'ятник встановили не президенти, урядовці, депутати та інші високопосадовці, які впродовж багатьох років клялися це зробити, а звичайні громадяни.

Про автора:

Ярослав Файзулін – історик, дослідник національно-визвольної боротьби України, Київ.

ГЕРОЯМ КРУТ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ

Євген МАЛАНЮК

МОЛИТВА

*Уродило руту, руту –
Волі нашої отруту.
(Тарас Шевченко)*

*Вчини мене бичем Твоїм,
Ударом, вистрілом, набоем,
Щоб залишивсь хоч чорний дим
Над неповторною добою.
Хай безсоромні очі їсть
Тих, що живуть без сліз і честі,
Хто скинув і любов, і злість,
Бо не під силу було нести.*

*Хто все зітхав – заснуть, втекти,
Сховатись за Мазепу й Крути,
Коли грозою йшли – віки! –
Над полем рути і отрути.
Твоїм бичем мене вчини,
Щоб басаманувати душі,
Щоб захитать і знову зрушить
Смертельний чар дичавини!*

Олександр ОЛЕСЬ

ПІД КРУТАМИ

*Ще до хутора далеко.
Натомився... шкода ніг...
Сніг під голову поклав я
І у чистім полі ліг.
Срібним лебедем у хмарах
Місяць весело купавсь,
Пір'я струшував із себе,
Може, сонцю усміхавсь.
Не згадаю, що до мене
Вітер тихо шепотів:
Мозок стомлений не вловить
Тихокрилик навіть слів.
Я заснув і спав, як камінь.
Коли чую – хтось прибіг
І схопив мене за руку.
Я отямитись не міг.
Срібним лебедем у хмарах
Місяць груди обмивав...
Біля мене з довгим крісом
Хлопчик змучений стояв...
„Що з тобою, де упав ти?!
Зранив голову свою?“
Сумно й гордо відповів він:
„Так, я впав... але в бою...“*

Ти не чув хіба сьогодні,
Як гриміли тут громи?
Бились з ворогом ми славно
І вмирили славно ми...
Я лежав і бачив очі
Карі, сині, голубі.
Як квітки цвітуть, сміються,
Ні сльозиночки тобі.
Оточив нас дужчий ворог,
Покосив усі квітки.
Обіцяли нам підмогу –
Не наспіли козаки...
Обіцяли нам набої...
Ах, коли б вони були,
Ми напевне їх розбили б,
Бо ми бились, як орли...
Десь захована там зброя,
Десь закопана в землі.
Ми тепер ідемо шукати –
І ми знайдемо її.
Ну, а ти, як прийдеши в місто,
Моїй матері скажи:
„Син твій впав в бою, як лицар,
Горда будь, а не тужи“.
А тепер – прощай! Я військо
За собою поведу.
Я – отаман... Я вестиму!
Зброю перший я знайду“.
Мов крило, простяг він руку,
Блиснув шаблею в руці...
Крикнув голосно і дзвінко:
„По набої, молодці!“
Наче скошені косою
В полі чистому квітки,
Як один, почувши голос,
Повставали вояки...
І пішли шукати зброї...
Спів поволі затихав...

*Срібним лебедем у хмарах
Місяць груди обмивав.*

Богдан-Ігор АНТОНІЧ

КРУТЯНСЬКА ПІСНЯ

*Спом'янімо в пісні славу Крутів,
найсвятіше з наших бойовищ!
Крути! Крути! – смолоскип в майбутнє.
Підіймімо наші душі ввиш!
Крути! Крути! Це за батьківщину
стати муром, шанцем душ і тіл.
Крути! Крути! Мужньо, воєдино
прямувати в найсвятішу ціль.
Крути! Крути! Час розплати близько,
вже червоний ворог кари жде.
Крути! Крути! Вічне бойовисько
за майбутній, за світліший день.
Крути! Крути! Мужність і посвята,
вірність, що міцніша понад смерть.
Крути! Крути! Горда і завзята
кличе пісня і веде вперед!*

Святослав ГОРДИНСЬКИЙ

РІК 1918

*Стяги лопочуть: марш,
Дзвонів розгойданих гуд,
Іскри з підкутих чобіт
Креше за лавою лава,
Київ навшпиньки стає:
Синьожупанники йдуть,
З тисяч захоплених уст
„Ще не вмерла“ гримить і „Слава!“*

На вітрі чуби і шлики,
Козацтво встало з могил,
Виблискують спрагли шаблі,
Як під Корсунем і Конотопом;
Вершники в сідлах нові –
Від штолень, плугів, горнил,
Очі свої протри,
Глянь, очманіла Європо!
Скінчилися походи чужі,
У своїх вирушати тепер,
Налягати на шприхи,
Лежати в болотних шанцях,
Приймати кулю у груди
Не за москвина й германця,
А за землю свою,
За землю свою і герб.
Йдуть січневі сніги,
Орда надходить від Крут,
На плятформах гармати,
Над містом шрапнелів грюкіт,
Знов набої в руках,
Сиплеться скло на бруки –
По цей і по той бік Дніпра
За маршрутом маршрут.
Станція у степу,
За шибкою телеграфіст:
Тоненька стрічка в руці,
Свічка поблимує тьмаво,
Цокає апарат,
Паровозу далекий свист:
Ешелони ідуть на фронт
За тебе, Державо!

Роман ЗАВАДОВИЧ

НЕЗНАНОМУ СТРІЛЬЦЕВІ

*Він зрозумів великий поклик хвилі,
Народу син, унук дідів своїх,
Бо присягав на батьковій могилі,
Обороняти рідний свій поріг.
Він зрозумів великий зов Народу,
Як задзвонили коси Нових Жнив,
Бо надив серце теплий волі подув,
А шум подій окрилював, п'янив.
І Він пішов, спокійний і незнаний
У клекіт бур і бою дикий вар,
Своїх зусиль і поривів останніх
Батьківщині зложити світлий дар.
А Чин Його горів святим вогнивом,
Як вістрями, стиналися бої,
В ньому Народ вставав крилатим зривом,
В ньому надії колосив свої.
І Він упав – у дні димами тьмяні,
Коли п'янів червоним варом
Жнець – І відійшов неізнаний, незнаний
Тим, що лишилися, Невідомий Стрілець.
Про смерть Його шептатимуть з жагою
Маківка, Київ, Крути і Базар.
Коли розстрільні рвалися в пробою,
Як плив степами чад тифозних хмар.
А Чин Його зніматимуть на зорі
Будучі дні гарячі і дзвінкі,
Щоби світив з міжзоряних просторів
Вогнем завзяття, славою віків.
І хоч Його ніхто не буде знати,
Запише час, яких батьків Він син –
Ім'я Йому: Безсмертна Посвята,
Його рідня – це Слава, Воля, Чин.*

Олекса СТЕФАНОВИЧ

КРУТИ

*В мороці неладу, в п'їтьмі підлот
Ваші пісні молодечі,
Льот ваш орлиний, нестримливий льот,
Льот крізь вітри і хуртечі.
Що там, що вперше з рушницею ти,
Що там, що тому п'ятнадцять,
Так хороше вам на ворога йти,
Співом гучним захлинат'ся...
Хай вам вітри вибігають на шлях,
Прсять вернутись, голосять...
„Щоб наша доля...“ – лунає в полях,
„Щоб краще в світі жилося!“
Хай ще зловісніше тьмариться рань,
Голови юні тим вище...
Як на параді йдете ви на брань,
В простори гроз, як на грище.
... Стрінулись. Казять ворожую злість
Ваші розгукані стріли...
Псами б на вас позривалися б з місць
Тріскотні вкрай скоростріли!
Лавами – ворог... Ось кинувся він
Котить на ваші окопи...
О, вже не лежачи і не з колін
Лити крицеві окропи,
Виросли враз ви, немов на наказ, –
Стоячи б'єте у ката,
Тільки чому це тривога у вас?
Чом заніміла гармата?
Чом це, що друга рушниця німа,
Голосу бракло у зброї?
„Дайте набоїв!“ „Набоїв нема“.
В полі далеко набої.
Сталі не стало. Зостався хрусталь.
Як з хрусталем проти сталі?*

Люто співає ворожая сталь,
Б'є – розриває хрусталі.
Сніже, таж в нього нема голови, –
Нащо ж йому підголов'я?..
Як захлиналися співами ви,
Так захлинулися кров'ю.
О, ви уміли за Неї лягти,
Мужньо лягли і діточо,
Вміли холодную млу пропекти
Жаром багряних сорочок!
Ваша загуба за весну ясну,
Ваші зарубані весни, –
Громом в німоти байдужжя і сну
Криком кривавим – воскресни!
Сходять нам ваші негасні сонця,
Дзвонять серця ваші вічні,
Ваші квітневі, травневі серця,
Квітні – посічені в січні.
У клеkotинні – святі корогви,
Клеkotу повні – прапори...
Ми під кипінням їх радо, як ви,
В буряні рушим простори.
Радо на сурмний задуднимо зов,
Ми по шляху грозовому,
Тому крутому, що з Крутів пішов,
Непереможному тому.
І коли кинем на ворога час
Незагладимої скрути,
Взнає він добре, про віщо для нас
Крикнули кров'ю Крути.

Дмитро ВОВНЯНКО

ПЕРЕМОЖНИЙ ПОХІД ПЕТРА БОЛБОЧАНА НА КРИМ

Волонтери проти комісарів

Кримський похід армії Української Народної Республіки – одна з найбільш романтичних сторінок нашої історії. Унікальність його полягає в тому, що ударною силою наступаючих українських частин була формація, зформована, так би мовити, на добровільних засадах.

Історія Запорізької дивізії армії УНР почалася 9 лютого 1918 року у селі Гнатівна під Києвом, куди відступили частини та загони українського війська, що перед тим невдало боронили Київ від більшовиків. Саме з них за ініціативою генерала Костянтина Прісовського та підполковника Петра Болбочана був зформований Запорізький загін – фактично збірна команда з добровольців-фронтовиків.

Професійним військовим, що очолили загін, були очевидні всі помилки під час київських боїв.

Головна – у командири частин висували людей, некомпетентних у військових справах, проте з партійним стажем. Аби унеможливити це, Запорізький загін оголосив себе поза політикою – тобто таким, де командирів призначали за професійним, а не партійним принципом.

Правильна організація війська швидко дала результати – вже 18 лютого запорожці розбили загін червоного командира Кіквідзе під Сарнами, 25 лютого звільнили Житомир, а 1 березня – Київ. За два дні – 3 березня до Києва прибули союзники УНР – німці.

Тут варто зробити зауваження. Радянська і білогвардійська пропаганда десятиріччями вживлювали в свідомість мас думку про те, що Україну весною 1918 року від більшовиків звільнила німецька армія, а українці прибували до звільнених міст „в німецькому обози“.

Мемуари очевидців і численні документи свідчать про протилежне. Німці входили на терени, вже звільнені Запорізькою дивізією та загонами вільних козаків.

Полтавський комісар освіти Віктор Андрієвський згадував: „При відступі вони більшовики люто билися, і то з самими українцями, бо німці звичайно в бою участі не брали і тільки як коли піддержували наших артилерією“.

Темп наступу Запорізької дивізії не давав червоним змоги закріпитися й підготувати оборону. 27 березня від більшовиків була звільнена Полтава. 4 квітня – Люботин.

„Залізнична війна“ навпаки

Одною з причин успіхів більшовиків у війні проти Центральної Ради зимою 1917-1918 років була висока швидкість просування їх частин углиб України.

Кадровий військовий царської армії, полковник Муравйов чудово розумів значення темпу наступу – для його забезпечення посадив свої війська на залізничні вагони і наступ вів чітко вздовж залізниць.

Цей плян, абсолютно неідеальний за клясичних бойових дій (коли ворог просто нищить колії), в умовах громадянської війни та відсутності спільного фронту себе повністю виправдав.

Єдине, чого не передбачав Муравйов – що той самий інструмент буде застосований для вигнання більшовиків з України.

Командири запорізьких полків – такі ж кадрові військові з досвідом Першої світової війни – так само маневрували пішими частинами за допомогою залізниць. Цим пояснюється невеличка чисельність кавалерії запорожців – один полк Кінних гайдамаків на чотири піші полки і один гарматний полки. В умовах залізничної війни більше кінноти запорожцям було просто не потрібно.

Після здобуття Люботина командувач Запорізької дивізії полковник Олександр Натієв (аджарець за походженням) розділив запорізькі частини на дві оперативні групи.

Перша, керована полковником Володимиром Сікевичем, в складі Дорошенківського, Гайдамацького та гарматного полків рушила визволяти від червоних Донбас.

Друга – на чолі з підпоковником Петром Болбочаном у складі Республіканського пішого полку, полку кінних гайдамаків та кінно-гарматного дивізіону полковника Алмазова (разом біля 9 тис багнетів та шабель) здобула наказ визволити Харків, а потім наступати на Катеринослав (Дніпропетровськ) та Олександрівськ (Запоріжжя) і далі – на Крим.

Наступ уздовж залізниць проходив стрімко. 6 квітня запорожці визволили Харків і передали Слобожанщину під охорону запорозького полку ім. Богдана Хмельницького та німецьких частин.

13 квітня запорожці зайняли Олександрівськ (Запоріжжя). Саме тут відбулася зустріч українців-наддніпрянців з Запорізької дивізії з українцями-галичанами з Легіону Січових стрільців, що в складі австрійської армії наступав з заходу.

Бронепотяг Січових стрільців в Армії УНР „Хортиця“, 1919 рік

18 квітня було звільнено Маріупіль. Під містом відбулася перша зустріч штатних українських частин з загонами анархістів Нестора Махна. Зустріч була символічною – анархісти розбіглися по степах. Наступні зустрічі Махна з українцями для нього закінчувалися не краще.

Там же, під Марьуполем, відбулася ще одна зустріч запорожців – з білогвардійською групою полковника Дроздовського, яка з боями проривалася з Бессарабії (з румунського фронту Першої світової) на Дон для з'єднання з російською Добровольчою армією генерала Денікіна.

Єдинонеділимщик і монархіст Дроздовський залишив гидотні згадки про українців: „Українські старшини більш половини ворожі українській ідеї і по своєму складу не більш третини не українці – яким ніде було дітсья. При тяжких обставинах кинуть їх ряди“. „Цікаво, чому вони тоді не пішли з Дроздовським, котрий усюди робив зібрання і пропонував старшинам вступити до нього у відділ?...“ – прокоментував мемуари білогвардійського командувача український очевидець, запорожець сотник Борис Моневиц.

Там же, у Маріюполі, запорожців наздогнали передові частини 15ої дивізії німецького ландверу, керованої генералом фон Кошем.

Підполковник Болбочан озвучив німцям мету свого походу – Крим. Німці не заперечували, бо були твердо переконані, що до підходу головних німецьких сил Криму не взяти, і що плян Петра Болбочана – цілковита авантюра.

Таємне захоплення у Криму

Реакція німців на пляни запорожців могла бути і значно різкіша, аж до перешкоджання запорожцям наступати. Справа в тому, що за угодою, укладеною з німцями Центральною Радою, Крим до зони українських інтересів не входив і вважався стовідсотково „німецькою законною здобиччю“.

Взагалі політична діяльність Центральної Ради – це вражаючий приклад бездумного політиканства. Члени соціалістичних партій – прибічники „миру без анексій та контрибуцій“, керманічі Центральної Ради примудрилися відмовитися від прав не тільки на Крим, але й на Одесу, бо, мовляв, українці там склали в той час незначний відсоток.

Нехтування інтересами держави в ім'я дотримання соціалістичних ідей керманічі тодішньої УНР поєднували з цинічним віроломством щодо укладених ними угод.

Відмовившись від Криму на переговорах у Бересті, міністри з Ценитальної Ради тим не менш віддали підполковникові Болбочанові наказ захопити Крим і приєднати до України. Болбочану було наказано діяти таємно, і німцям письмовий наказ уряду ні за яких умов не показувати.

Своїм наказом Центральна Рада сама створила умови для конфлікту між запорожцями та німецьким командуванням, який міг

закінчитися кров'ю. Але покищо у здатність запорожців захопити Крим не вірив ніхто, крім самих запорожців.

Червоні закріпилися на Перекопському та Чонгарському перешийках і приготувалися до знятої оборони. Для професійних військових було очевидно: проламати такий опір здатна або значна чисельна перевага, або – військова хитрість. Підполковник Болбочан зробив обрав друге.

Петро Болбочан, уродженець Буковини, полковник армій УНР та Української Держави. Автор відомого листа до вищих чиновників Директорії УНР: „Ви не можете розібратися в самих простих життєвих питаннях, а лізете в міністри, отамани, лізете в керівники великої держави, лізете в законодавці замість того, аби бути самими звичайними урядовцями і писарями“. З наказу Петлюри, за безпідставною підозрою в „державному перевороті“ у червні 1919 року П. Болбочана розстріляли.

Підхід запорожців до більшовицьких укріплень мусив стати для червоних цілковитою несподіванкою. Тож полк кінних гайдамаків здобув наказ розсипатися степами і ловити кожного подорожного, що прямує на півострів, ким би він не був. Це завдання було виконано відмінно.

До самого вторгнення Болбочана у Крим більшовицьке командування було переконане, що його частини все ще ведуть бої під Мелітополем – кінні гайдамаки перехопили всіх зв'язкових. Також у Мелітополі запорожці захопили більшовицьку радіостанцію і шифрувальник, і більшовикам почали посилати фальшиві звіти від імені їхніх же частин.

По-друге, було очевидно, для прориву оборони червоних потрібна акція з тих, яку зараз назвали б „операція спецназу“. Її підготування було покладена на розвідників Республіканського пішого полку на чолі з сотником Зелинським.

Обстеживши всі підступи до Перекопського та Чонгарського перешийків, розвідники визначили ділянку прориву – Сальківський міст через озеро Сиваш.

Під прикриттям кінних гайдамаків підполковник Болбочан перекинув до мосту піхоту та артилерію. Був передбачений навіть варіант, що прорив через міст не вдасться – якби таке сталося, запорожці мусили б долати Гниле море на моточовнах. Човни перевезли до Сиваша з Мелітополя залізницею.

Плян Болбочана був здійснений, мов за нотами. Уночі 22 квітня українські розвідники сотника Зелінського на мотодрезинох рвонули через міст. Стрімкою атакою ліквідували захоплену знацька охорону і знешкодили закладені під міст вибухові пристрої.

Услід за розвідниками, так само на мотодрезинох, міст проскочили бійці 1-ої сотні Республіканського полку. Вони зчепилися з залогою. Услід за ними міст проскочили один за одним два українських бронепотяги, які вогнем гармат та кулеметів підтримали атаку запорожців.

За бронепотягами рушили ешелони з піхотою та гарматами. Оборона була прорвана – більшовики почали неорганізований відступ до Симферополя.

Вдень 22 квітня запорожці захопили Джанкой – вузлову залізничну станцію. Тут підполковник Болбочан розділив свої сили. Рухома група в складі полку кінних гайдамаків та кінно-гарматного дивізіону полковника Алмазова рушила на Бахчисарай і далі – на Севастопіль.

Посилений захопленими броньовиками та артилерією, Республіканський полк дістав наказ наступати на Симферопіль і відрізати шлях групі більшовиків, що відступала від Перекопу. 24 квітня з розгорнутими знаменами переможців, під оплески і вітання мешканців, козаки-запорожці марширували вулицями звільненого міста.

За крок до крові

Наступ запорожців відбувся настільки стрімко, що занепокоїв німецьке командування. Того ж 24 квітня кінні гайдамаки підняли синьо-жовтий прапор над звільненим Бахчисараєм.

Було очевидно: ще кілька кроків і Україна здобуде головний приз у війні – Чорноморська фльота Російської імперії. Підтвердженням цього припущення може служити той факт, що 29 квітня частина кораблів Чорноморського флоту підняла українські прапори.

Не будемо лукавити – далеко не всі офіцери фльоти співчували українській ідеї. Проте в умовах більшовицької влади вони готові були підняти прапор хоч чорта, аби тільки не червоний. „В україн-

цях ми бачили перш за все силу, здатну опиратися більшовикам“, - визнавав офіцер Добровольчої армії Микола Раєвський.

Проте в пляни німецького командування передання флоту Україні не входило. Полки 15-ої дивізії ландверу прибули до Симферополя і почали бльокувати частини українського війська. Командування запорожців зажадало пояснень. У відповідь німці зажадали дізнатися, на яких підставах запорожці перебувають у Криму.

Сотник Борис Монкевич згодом свідчив: „Коли Болбочан пробував протестувати, начальник німецького штабу зимно зазначив: „Я зовсім не знаю, до якої армії належить ваша група й можна передбачити, що ваша група йде на з'єднання з більшовиками, бо Українське Військове Міністерство на моє запитання, з якою метою воно посилає вашу групу на територію Криму, відповіло, що абсолютно нічого не знає за таку групу і жадних завдань для операцій у Криму ніякому відділові не давало; Український уряд рахує Крим цілком самостійною державою“.

Виходило так, що Центральна Рада, заборонивши Петрові Болбочанові показувати німцям наказ про взяття Криму, тепер від запорожців просто відмовлялася. Рятуватися доводилося самим. В повітрі запахло порохом.

Учасник тих буремних подій сотник Никифор Авраменко згадував: „Несолідна постава нашої влади мало не довела до кривавого бою і, правдоподібно, до ліквідації нашої групи“.

„Несолідна постава“ могла мати й дуже практичну мету. Не маючи змоги контролювати запорожців (що оголосили себе поза політикою) і, мов вогню, побоюючись появи „українського Бонапарта“, Центральна Рада могла свідомо провокувати конфлікт, аби знищити гонорливих військовиків руками німців.

Конфлікт посилювався.

„26 квітня о 12 годині дня прибула на двірець (тобто на залізничну станцію – Авт.) делегація від генерала Коша, в склад якої входив і поручник Отто Кірхнер. Вони від імені німецької команди пред'явили слідувачі вимоги: по-перше, складення зброї і всього військового майна німцям, по-друге, залишення границь Криму на положенні цивільних інтернованих, а не як українське військо, і по-третє, звільнення усіх добровольців, набраних на території Криму“, - згадував Борис Монкевич.

Запорожці категорично відмовлялися приставати на умови німців і навіть розглядали варіант захоплення Керченського півострова та зайняття на ньому оборони водночас і проти німців, і проти більшовиків.

У той же час уряд у Києві мовчав. На всі спроби командувачів запорожців зв'язатися зі столицею їм відповідали, що урядовці перебувають на важливому засіданні, тож, мовляв, зачекайте.

Ситуація зайшла у глухий кут, і командувач Запорізької дивізії полковник Натієв вдався до „забороненого способу“ – повідомив про ситуацію в Криму харківську пресу.

Скандал зчинився неймовірний.

„О 2 годині ночі до апарату підійшов Військовий міністер полковник Жуківський і розпочав цілу промову, зміст якої спрваджувався до того, що, мовляв, Україна ніколи не забуде тої жертви, яку принесуть для неї Запорожці і т. д. Одним словом, треба було німців „провчити“, але що потім мали робити Запорожці, яка їх доля мала бути, про це нічого не говорилося...“.

Лише 27 квітня після надзвичайно складних переговорів між запорожцями, німецьким командуванням та урядом Всеволода Голубовича офіційний Київ визнав, що сталося непорозуміння. Запорожцям було наказано залишити Крим – але зі зброєю, знаменами та значною частиною захопленого майна.

Перший удар по червоних

Втручання німців в цю кримську операцію, на перший погляд, притемнило блискучу перемогу підполковника Болбочана. Але це тільки на перший погляд.

Вже за кілька місяців результатами походу запорожців скористалася адміністрація Гетьмана Скоропадського.

Той факт, що саме українські війська звільнили Крим від більшовиків, Гетьман використав на переговорах з німцями.

Гетьманський уряд зумів отримати Чорноморську флоту та приєднати до України Крим на правах автономії. Антигетьманське повстання Петлюри зламало ці досягнення.

Кримський похід запорожців був гучною заявою українців про своє право на існування. Разом з повстанням козаків на Дону це були перші поразки, завдані більшовикам після їхнього прихо-

ду до влади в Російській республіці. Денікін на успіхи такого рівня тоді навіть сподіватися не смів.

Й нарешті, похід Болбочана довів – перемагати більшовиків можна, і Крим захопити – реально. За два роки більшовицьке командування на тих самих Перекопському та Чонгарському перешийках про успіх Болбочана могло лише мріяти...

Про автора:

Дмитро Вовнянко – український журналіст, дослідник, Київ.

Олена ОТТ-СКОРОПАДСЬКА
Павло ГАЙ-НИЖНИК

ПАВЛО СКОРОПАДСЬКИЙ: КОРОТКА ХРОНІКА ЖИТТЯ (1873-1945)

Павло Скоропадський – особа, навколо якої тривалий час точилися неабиякі дискусії в українській історіографії – від відвертої ідеалізації його діяльності прихильниками гетьмана до не менш відвертої, навіть часто фальсифікованої критики всіх його політичних кроків радянськими істориками та соціалістичними діячами в діаспорі.

Сьогодні постала потреба об'єктивного висвітлення життя і діяльності П. Скоропадського як у контексті загальноукраїнської історії, так і в плані пізнання його як особистости.

Коротка хроніка життя Павла Скоропадського дасть читачеві можливість повніше ознайомитися з його особою, життєвим шляхом та багатомісячною історією родоvodu.

Павло Петрович Скоропадський народився 3 (16) травня 1873 року у Вісбадені, де його мати, Марія Андріївна Скоропадська (в дівоцтві Миклашевська), відпочивала на мінеральних водах Німеччини. Скоропадські – один з найшляхетніших українських родів, який упродовж кількох століть грав провідні ролі у вітчизняній політичній і культурницькій історії. Рід Скоропадських був пов'язаний шлюбними зв'язками з такими визначними українськими козацько-шляхетськими родинами, як Апостоли, Бутовичі, Гамалії, Дуніпи-Борковські, Забіли, Закревські, Кочубеї, Кулябки, Лизогуби, Лисенки, Лобакевичі, Маркевичі, Миклашевські, Милорадовичі, Новицькі, Полуботки, Посудевські, Розумовські, Сулими, Тарнавські, Туманські і Чарниші.

Генеалогія роду Скоропадських, за відомими сьогодні історичними джерелами, бере свій початок від першої половини XVII ст., з Федора Скоропадського, який був вихідцем з західноукраїнських земель, але згодом оселився на Уманщині. Ф. Скоропадський брав участь у національно-визвольній війні на чолі з Б. Хмельницьким і загинув 1648 року в битві під Жовтими Водами.

Всі подальші нащадки Ф. Скоропадського вірно служили в українському війську аж до скасування Гетьманщини Катериною II. Один з них, рідний брат пращура Павла Петровича, Іван Ілліч Скоропадський (1646-1722), за часів Петра I наслідував булаву після Івана Мазепи і був Гетьманом України з 1708 по 1722 р., аж до самої смерті. Він був соратником Мазепи на початку його виступу проти царя, але, бльокований російськими військами в Стародубі, не зміг підтримати бунтівного Гетьмана. Коли І. Скоропадський став Гетьманом, він під жорстоким контролем Петра I завжди намагався боронити права Гетьманщини та козацькі вольності.

Прапрадід Павла Петровича, Яків Михайлович Скоропадський (?-1785), навчався у Києво-Могилянській академії і був останнім в історії козацької Гетьманщини генеральним бунчужним за гетьманування Кирила Розумовського.

Прадід Павла Скоропадського Михайло Якович (1764-1810) за сімейним звичаєм теж присвятив себе військовій службі. Але в зв'язку з тим, що Україна вже остаточно втратила елементи дер-

жавности, Михайло Скоропадський вступив до Імператорського Сухопутного шляхетського кадетського корпусу. Свою військову кар'єру Михайло Якович закінчив у чині секунд-майора і до кінця життя мешкав у своєму маєтку.

Дід Гетьмана Павла, Іван Михайлович Скоропадський (1805-1887), двічі був прилуцьким повітовим маршалком і двічі – губернським маршалком Полтавщини. Свого часу він брав активну участь у селянській реформі 1861 року. Зусиллями і грошми Івана Скоропадського було засновано низку шкіл та гімназій в Україні. Помер дід Павла Скоропадського у своєму селі Тростянці, поблизу якого засадив великий дендропарк. Могила його збереглася там і донині.

Дочка Івана Скоропадського, тітка гетьмана Павла Єлисавета Милорадович (1832-1890), золотими літерами вписала своє ім'я в культурно-освітню історію України. Її коштом видавалися книги, засновувались школи та бібліотеки. Але найбільшою її заслугою перед українською культурою стало заснування „Наукового Товариства ім. Т. Шевченка“ у Львові. Саме завдяки її пожертвам (близько 20,000 австр. срібн. крон) стала можливим фундація Товариства у 1873 році.

Батько Гетьмана, Петро Іванович Скоропадський (1834-1885), за сімейними звичаями навчався у школі гвардійських підпрапорщиків, згодом став військовим офіцером. Брав участь у походах на Кавказ, за що отримав низку орденів. 1865 року в чині полковника Петро Скоропадський звільнився з війська і брав активну участь в громадському житті Стародубщини на посту повітового предводителя дворянства. Помер батько майбутнього Гетьмана 1885 року у Києві і був похований у Гамаліївському монастирі.

Дружиною Петра Скоропадського і матір'ю гетьмана Павла була Марія Андріївна Миклашевська (1841-1901), яка також належала до старовинного українського роду, що бере початок ще з Великого князя Київського Мстислава, сина Володимира Мономаха, та з українсько-литовського князя Гедиміна.

Дитячі роки Павло Скоропадський провів у родовому маєтку Тростянець на Полтавщині. Там він вбирав до своєї душі перші паростки розуміння споріднености з рідним краєм. В садибі Скоропадських була велика колекція предметів української старовини, портретів визначних діячів. У сімейному житті родина Скоропад-

ських зберігала і трималася старих українських звичаїв. Великий вплив на малого Павла мали, крім його діда Івана Скоропадського, ще й такі відомі українські діячі, як П. Я. Дорошенко, Новицький та Гжицький.

Сімейні традиції, як і традиції всієї тодішньої аристократії Російської імперії, вимагали, щоб юний Павло пішов шляхом військовика. Військова кар'єра приваблювала і самого П. Скоропадського, який був зачарований військовим минулим свого батька та інших представників роду. У 1886 році Павло Скоропадський вступив до Петербурзького Пажеського корпусу і успішно закінчив його 1893 року в чині корнета. Молодого офіцера призначають на службу до Кавалергардського полку тимчасово виконуючим обов'язки командира ескадрону. Через два роки (1895) він отримує призначення на посаду полкового ад'ютанта цього полку, а в грудні 1897 року стає поручником.

11 січня 1898 р. Павло Скоропадський одружується з Олександрою Дурново, дочкою генерал-лейтенанта П. П. Дурново. Рід Дурново бере свій початок від сина Ярослава Мудрого Святослава II. Згодом у подружжя народилося дві дочки – Марія (1898) і Єлисавета (1899) та три сини – Петро (1900), Данило (1904) і Павло (1916).

З початку російсько-японської війни 1904-1905 року молодий честолюбний офіцер прагне на ділі виконувати обов'язки військового і подає рапорт з проханням перевести його на фронт в діючу армію.

На початку квітня 1904 року П. Скоропадський виїжджає з Петербургу на фронт. В Мукдені він виконує обов'язки у штаті 3-го Верхньоудинського козачого полку, після чого молодого осавула відряджають до Східного загону Манчжурської армії ад'ютантом командуючого цим загоном генерала А.Келлера. Восени 1904 року П.Скоропадський призначається командиром 5-ої сотні 2-го Читинського козачого полку Забайкальського козачого війська, а невдовзі стає ад'ютантом голови командувача російськими військами на Далекому Сході генерала Ліневича. Під час Першої світової війни Павло Петрович за особисту мужність і героїзм був нагороджений Георгіївською зброєю і всіма орденами до Святого Володимира 4-го ступеня включно.

Одразу ж після війни, в грудні 1905 року, російський імператор Микола II призначає П. П.Скоропадського своїм флігель-

ад'ютантом, з наданням військового звання полковника. 4 вересня 1910 року полковник П. Скоропадський призначається командиром 20-го драгунського Фінляндського полку, залишаючись водночас флігель-ад'ютантом царя. Проте невдовзі, у квітні 1911 року, його призначають командиром лейб-гвардії Кінного полку, а 25 березня 1912 року полковникові П. Скоропадському надано звання генерал-майора і зараховано до імператорського полку.

Слід сказати, що заходами і стараннями П. Скоропадського лейб-гвардії Кінний полк став одним з найбільш боєздатних у Російській імперії.

З початку Першої світової війни Павло Петрович вирушає на фронт, і вже 6 серпня 1914 року Кінний полк генерала П.Скоропадського відзначився у бою під Краупішкеном. За цей бій Георгіївська дума Кінної гвардії нагородила його, згідно з наказом від 13 жовтня 1914 року, вищою відзнакою за хоробрість і героїзм – орденом Святого Георгія 4-го ступеня.

Подальша військова служба П.Скоропадського проходила вдало, і незабаром він вже командував гвардійською кавалерійською дивізією, яка успішно діяла в Прибалтиці у 1915-1916 роках. Після отримання влітку 1916 року чину генерал-лейтенанта Павло Петрович 22 січня 1917 року прийняв командування 34-им армійським корпусом, який розташувався на терені України. Тоді ж бойовий генерал вперше познайомився з масовим українським революційним рухом.

Революційні події в Петрограді призвели до деморалізації армії і поступової її більшовізації. В Україні національний революційний рух очолила Центральна Рада. П. Скоропадський не сприйняв соціалістичні ідеї українських та російських революційних партій, бо вони були чужі його світоглядіві і, крім того, як офіцер він вважав, що перш за все необхідно довести війну до переможного кінця.

Єдиною тоді проблемою, яка постала перед ним, була проблема збереження дисципліни і боєздатності у ввіреному йому корпусі.

Тим часом у травні 1917 року в Києві відбувся I Всеукраїнський військовий з'їзд, який схвалив ідею створення української національної армії. З різних боків П. Скоропадському починають радити українізувати свій корпус, але як військовик, без наказу вищого командування, він не мав права і не робив цього. Однак, після

одержання в серпні 1917 року відповідного дозволу від генерала Корнілова, Скоропадський одразу ж розпочав українізацію корпусу. Згодом 34-й армійський корпус дістав назву 1-го Українського і налічував 60 тис. добре дисциплінованих озброєних вояків. Корпус почав готуватися до відходу на фронт.

Тим часом українські полки, що організовувались Центральною Радою, почали танути і зникати, здеморалізовані більшовицькою агітацією.

Ще з березня 1917 року в Україні почав ширитися рух Вільного козацтва. Серед козацтва особа нащадка гетьманського роду Павла Скоропадського мала неабияку популярність. Як наслідок цього, 16-17 жовтня 1917 року в Чигирині на З'їзді Вільного козацтва двома тисячами делегатів від 60,000 зорганізованих козаків п'яти українських губерній і Кубані на отамана Вільного козацтва було обрано командира 1-го Українського корпусу генерала Павла Скоропадського.

Успіх Жовтневого перевороту в Петрограді ще більше загострив процес розладу і більшовизації армії. В листопаді 1917 року збільшовизований 2-ий гвардійський корпус, на чолі з більшовицькою Євгенією Бош, рушив на Київ для розгону української влади. Перед П. Скоропадським, корпус якого був єдиною боездатною українською військовою силою, постав вибір: виконати наказ командування і виїхати з корпусом на фронт для боротьби з давнім ворогом у Світовій війні, чи стати на захист нелюбої йому соціалістичної, хоч і української, Центральної Ради. Скоропадський виступив на захист батьківщини і українського національного відродження. Корпус Павла Петровича зайняв станції на залізниці до Києва і, обеззброюючи збільшовизовані загони, відсилав їх до Московщини.

Завдяки цьому рішучому кроку генерала Скоропадського в листопаді 1917 року була врятована не лише Рада і українська столиця від „червоного“ терору, а й сама справа української революції та державности. З того часу Павло Скоропадський став на шлях відродження і організації українських збройних сил.

Та хоч він і не займав ніякої політичної позиції, а обмежував свою діяльність лише турботою про боездатність свого військового підрозділу, все ж зустрів холодне ставлення до себе з боку Генерального Секретаріату. Ще з літа 1917 року уряд Центральної Ради,

занепокоєний великою популярністю аристократа-землевласника генерала Скоропадського, чинив йому перешкоди у керівництві корпусом: припиняв або затримував надходження до 1-го Українського корпусу озброєння, одягу, харчів тощо. Скоропадський змушений був залишити військо.

Незабаром більшовицька Росія розпочала агресію проти Української Народної Республіки. Коли більшовики у січні 1918 року зайняли Київ, П. Скоропадський не покинув його і переховувався від репресій у місті.

Тим часом Центральна Рада на мирних переговорах у Брест-Литовську покликала на допомогу в боротьбі з Червоною армією німецькі та австро-угорські війська. В результаті такого миру між УНР та Центральними державами Україна опинилася перед фактом австро-німецької окупації. З поверненням до Києва, Центральна Рада в березні 1918 року оголосила про продовження нею внутрішньої політики соціалізації, яка була віддзеркалена у III Універсалі. У відповідь по Україні шириться і організовується опозиційний рух громадянства.

В середині березня 1918 року П. Скоропадський утворив опозиційну до Ради політичну організацію під назвою „Українська Громада“ (пізніше – „Українська Народна Громада“), яка увійшла в тісний контакт з Українською демократично-хліборобською партією та „Союзом земельних власників“ з метою домогтися спільними зусиллями зміни уряду і внутрішньо-економічної політики Ради. Коли ж німецькі окупаційні власті, невдоволені господарською руйною і неспроможністю Центральної Ради виконувати продовольчі угоди, що були підписані між УНР та Центральними державами, задумали ліквідувати українську державність, „Українська Народна Громада“ почала готуватися до державного перевороту.

Німецьке командування, як тільки-но дізналося про наміри генерала Скоропадського, розпочало з ним переговори і оголосило йому про свій неутралітет з цього приводу.

29 квітня 1918 року Всеукраїнський з'їзд хліборобів у складі 6432 повноважних депутатів від восьми губерній одноставно проголосив Гетьманом України Павла Скоропадського. В ніч на 30 квітня гетьманські офіцери зайняли всі найважливіші установи міста. Одразу ж було проголошено про утворення Української Держави на чолі з Гетьманом, який тимчасово взяв на себе надзви-

чайно великі повноваження з одноосібного управління країною. Було відновлено право на приватну власність. Сім з половиною місяців Гетьманщини, як свідчать спогади сучасників, відзначалися відносним спокоєм і відновленням господарства.

Проте Гетьманові не вдалося об'єднати навколо себе різні кола громадянства, до чого значною мірою спричинилася безкомпромісна антиурядова діяльність соціалістичних партій і агітація більшовиків. Невирішеність аграрного питання разом з загальною політичною напругою привела, врешті-решт, до аитигетьманського повстання. Окупаційні війська, здеморалізовані невдачами на західному фронті і листопадовою революцією в Німеччині, зайняли неутральну позицію. Збройні сили гетьманського уряду, які щойно почали організовуватися, не змогли стримати розростання і посилення повстанської війни, яку очолила Директорія під проводом Володиммира Винниченка і Симона Петрлри. 14 грудня 1918 року війська Директорії увійшли до Києва.

Короткий час після повалення гетьманської влади, П. Скоропадський переховувався в Києві, а потім перебрався до Берліну, де одразу ж розпочав працювати над першою редакцією своїх спогадів. Після народження там молодшої дочки Олени Павло Петрович з дружиною в липні 1919 року від'їжджають до Швейцарії, щоб зустрітися там з іншими членами сім'ї, які також покинули Україну, але раніше і іншим шляхом. Через два роки вся родина повертається до Німеччини і оселяється у м. Ванзее поблизу Берліну.

Же 1920 року, завдяки наполяганням емігрантів-гетьманців, які на чолі з В.Липинським та С. Шеметом зорганізувалися в „Український союз хліборобів-державників“, Павло Скоропадський повертається до активного політичного життя. Він очолює новий гетьманський рух, а В.Липинський стає його теоретиком. Проте на початку 1930-их років між практиком Скоропадським і теоретиком Липинським виникли певні розбіжності щодо існування руху, і єдиний „Союз“ розколюється. Прибічники Гетьмана об'єдналися у „Союз гетьманців-державників“. Завдяки зусиллям П.Скоропадського філії гетьманського руху з'являються не лише в Австрії та Німеччині, але й у Чехословаччині, Америці, Канаді, Франції, на західноукраїнських землях, що перебували у складі Польщі, і навіть на Далекому Сході - у Манчжурії та Китаї. Крім того, заходами П.Скоропадського 1925 року у Німеччині заснову-

ється Український науковий інститут при Берлінському університеті, який зіграв велику роль у розвитку української науки і культури на еміграції.

З приходом до влади націонал-соціалістів життя П.Скоропадського ускладнилось. Доводилося докладати чималих зусиль і використовувати власний авторитет та зв'язки, щоб зробити можливим подальше існування і діяльність „Союзу гетьманців-державників“ та „Української Громади“ в цій країні. Разом з тим, передбачаючи неминучу війну в Європі, П.Скоропадський 1939 року відсилає свого сина Данила до Англії, з метою гарантування для існування гетьманського руху на випадок перемоги антигітлерівської коаліції. І хоча Гетьман не підтримував фашизму, він змушений був „льояльно“ ставитися до нього.

Але, незважаючи ні на що, П.Скоропадський завжди відстоював перед офіційними колами Райху і серед громадськості інтереси українців. Так, наприклад, коли угорські війська, зі згоди Німеччини, окупували у 1939 році Карпатську Україну, Гетьман виступив в оборону її незалежності. Заходам Павла Скоропадського завдячують своє звільнення з німецьких концтаборів і деякі українські політичні діячі, зокрема С. Бандера, А.Мельник, Я.Стецько та інші. Протягом 1938-1941 років П. Скоропадський намагався згуртувати всі українські сили в діаспорі. Він не поділяв надій деяких емігрантських угруповань, що німці відновлять українську державність.

Павло Скоропадський не встиг у мирний час завершити організаційне та ідеологічне сформування як „Союзу гетьманців-державників“, так і загальної політичної спілки українських емігрантських кіл. Наприкінці війни, 16 квітня 1945 року, під час бомбардування станції Платлінг, поблизу Мюнхена у Баварії, його було смертельно поранено. П.Скоропадський помер 26 квітня в шпиталі монастиря Меттен. Пізніше його прах було перевезено родиною до Обертсдорфа, де знаходяться всі поховання родини Скоропадських, яка перебувала на еміграції, крім могили Данила Скоропадського у Лондоні.

Юрій ГАРМАТНИЙ

ГЕТЬМАН ПЛЕКАВ СИЛЬНУ І САМОДОСТАТНЮ УКРАЇНУ

Павло Петрович Скоропадський – останній Гетьман України, талановитий воєначальник і палкий патріот України, якому вдалося в надзвичайно важких умовах революції та громадянської війни провести фундаментальні державні реформи в Україні, змінивши на чолі країни „романтиків" Центральної Ради на чолі з Михайлом Грушевським, зайнявшись державним будівництвом молоді Української держави.

Колишній царський генерал-лейтенант П. Скоропадський зумів зробити з України сильну, самодостатню державу, на яку змушені були зважати сусіди як на Заході, так і на Сході. Нащадок гетьманського роду, шанувальник козацької слави, він зміг відродити національні традиції, створивши моду на все українське.

З самого початку національно-демократичної революції (1917-1920 роки) Павло Скоропадський підтримав український національно-визвольний рух, перевівши його в практичне русло побудови та захисту незалежної Української держави.

Він став засновником і командиром Першого Українського військового корпусу, спираючись на багнети якого Центральна Рада могла проголосити незалежність України в IV Універсалі. Корпус П. Скоропадського складався більш ніж з 20 (!) дивізій чисельністю в 14 тис., а потім 60 тис. вояків, прекрасно озброєних не тільки гвинтівками, а й кулеметами, гарматами (2 артилерійських полки), з кіннотою, броневиками, власними військово-саперними підрозділами, з кадровими офіцерами - прихильниками Української держави на чолі кожного з підрозділів.

Як П. Скоропадському вдалося створити до липня (!) 1917 року боездатний національний корпус і дати Центральній Раді фору не тільки в часі (тобто за чотири місяці до Жовтневого перевороту більшовиків у Петербурзі), а й реальний військовий козир щодо захисту незалежності України від Москви в умовах, коли уряд Леніна вислав Центральній Раді один ультиматум за іншим?

Відповідь проста... П. Скоропадський зформував його на базі 34-го армійського корпусу царської армії, яким командував на Південно-Західньому фронті, заручившись підтримкою командуючого фронтом генерала Лавра Корнілова. Останній погодився, в умовах повсюдного розброду і хитання у війську, на „експеримент“ – українці будуть захищати на фронті свою землю від окупантів.

Важко переоцінити значення цього великого військового з'єднання в умовах повсюдного хаосу і анархії 1917-1918 років, коли в Україні вперше з козацьких часів відродилося не просто власне військо, а боездатне й ідеологічно мотивоване могутнє військо з'єднання, що представляло собою різкий контраст з недисциплінованими військовими частинами російської армії і деякими українськими полками, які напряду присягнули в Києві на вірність Центральній Раді, брали участь у всіх зібраннях, вибирали командирів і голосуванням вирішували, з ким воювати і коли.

П. Скоропадський придушив два перших більшовицьких заколоти в Україні, коли за наказом Леніна і Троцького з Петербургу наприкінці жовтня 1917 року очолений більшовичкою Є. Бош (майбутній більшовицький прем'єр України) 2-ий армійський корпус самовільно знявся з фронту і рушив на Київ, щоб повалити Центральну Раду. Воїни Першого Українського військового корпусу зупинили їх під Жмеринкою і ... повністю роззброїли;

3 грудня 1917 року війська генерала П.Скоропадського, зайнявши залізничні станції Шепетівка і Старокостянтинів, роззброїли і розігнали більшовицький Військово-революційний комітет в 11-ій армії і захопили в полон червоного полковника командарма Єгорова (майбутнього радянського маршала).

Таким чином, бійці під керівництвом П. Скоропадського не тільки врятували українську владу, а й зуміли налякати агресивних більшовиків, змушених перенести столицю України до Харкова, і Центральна Рада, і П. Скоропадський не залишили більшовикам практично ніяких шансів. Однак, соціялісти з Центральної Ради побачили в небувалому зростанні популярності українського генерала прояв бонапартизму і напередодні 1918 року змусили його подати у відставку з війська.

П. Скоропадський очолив Україну в дуже складний період її історії (29 квітня-14 грудня 1918 року). В умовах австро-німецької військової присутності в Україні уряд УНР і Центральна Рада виявили цілковиту нездатність до ефективного управління. Нескінченні дискусії та внутрішньопартійні суперечки Центральної Ради приводили до безупинної втрати авторитету української влади.

У таких умовах виникла небезпека ліквідації німцями України як суб'єкта і перетворення її в банальну колонію. П. Скоропадський тоді очолив опозиційну до Центральної Ради організацію „Українська Громада“ і 29 квітня 1918 року – урядовий переворот, який був підтриманий німцями і дозволив зберегти українську державність.

В цілому це був мудрий крок П. Скоропадського, який в умовах, коли Німеччина і Австро-Угорщина програвали Першу світову війну, дав можливість отримати перепочинок від військового вторгнення більшовицької Росії, щоб створити незалежну Українську державу і боездатну армію.

За час правління Гетьмана Скоропадського був здійснений цілий ряд кардинальних реформ у багатьох сферах, покликаних закріпити незалежність молодій Українській державі:

- прийнято більше 400 державних актів, що закріплювали незалежність України;
- відновлено право приватної власності. Дозволялося вільне підприємництво. Розвивалася торгівля. Голодні місяці кінця 1917 року, і особливо часів більшовиків, пішли в минуле.

Магазини були заповнені товарами, Україна перетворилася на острів добробуту в морі злиденної постреволюційної Росії;

- встановлено державне регулювання промисловости, транспорту, торгівлі з метою боротьби з анархією на місцях. Нарешті в країні з'явився господар, і стало ясно, хто і за що відповідає;
- удосконалено грошову системи, зформовано державний бюджет, почали виплачувати пенсії;
- прийнято закон про загальний військовий обов'язок, формувалися українські збройні сили (повинні складатися з 8 армійських корпусів), розпочато розвиток українського морського флоту, національної авіації;
- створено українська поліцію – гетьманську варту;
- налагоджено працю пошти і залізниці;
- ухвалено закони про українську державну символіку і українське громадянство;
- створювалися українські початкові школи, відкрито 50 нових українських середніх шкіл, 150 українських гімназій, відкривалися курси української мови для педагогів, видавалися величезним тиражем українські підручники;
- відкрито два українські університети – в Києві та в Кам'янець-Подільському. При цьому російські університети не закривались;
- засновано Українську академію наук і Національний архів;
- збільшилася кількість українських театральних закладів, музичних і культурних установ;
- покладено початок Українській Автокефальній Православній Церкві;
- Українську державу офіційно визнали майже 30 країн світу;
- підписано мирний договір з Радянською Росією, що забезпечило мир на сході країни;
- визначено і, що головне, визнані іншими країнами державні кордони України.

Дізнавшись, що Центральна Рада на переговорах у Бересті відмовилася від Криму, П. Скоропадський сказав: „Україна не може існувати без Криму – це буде якийсь тулуб без ніг“.

І ставши гетьманом України, він домогся повернення півострова до складу України на правах автономії.

Однак, на жаль, у політиці Гетьмана важко не помітити і численні помилки, наприклад:

- повернення поміщиків у свої маєтки і репресії щодо селян. У результаті на селі почався потужний повстанський рух. Цим відразу ж скористалися більшовики для своєї антиурядової агітації;
- зосередження в своїх руках майже диктаторських повноважень. Заборона діяльності партій та фактична ліквідація українського парламентаризму;
- аграрне питання на практиці залишилося невирішеним. Селяни, які складали переважну більшість населення України, так нічого і не отримали;
- збільшення тривалості робочого дня до 12 годин в умовах, коли більшовики в Росії обіцяли лише 8 годин. Відповідно, росло соціальне невдоволення. Заборона страйків викликала опір робітників;
- зайняття чиновницьких посад переважно російськими фахівцями, які ставилися до української справи досить нещиро;
- орієнтація тільки на заможні верстви населення, нехтування інтересами бідноти і середнього прошарку. В умовах постреволюційної дійсності така політика приводила до невдоволення;
- залежність від німецько-австрійської військової адміністрації. Передання їй багатьох урядових функцій, наприклад, дозволу на здійснення військово-польових судів над українськими громадянами. В результаті, втративши німецьку підтримку, гетьманський уряд не зміг втримати владу;

Ухвалення П. Скоропадським Акту про федерацію, хоч і з неіснуючою, майбутньою, небільшовицькою Росією в останні дні свого правління. Тим самим перекреслені головні досягнення на шляху державного будівництва.

Після виходу австро-німецьких військ з України та захоплення повстанцями Директорії Києва П. Скоропадський був змушений зректися влади і емігрувати до Німеччини.

За кордоном колишній Гетьман активно включився в політичне життя української діаспори, всіляко підтримував ідею встановлення монархістської влади в Україні, навіть створював політичну партію. Він організував у Берліні Український науковий інститут, Українське товариство, допомагав матеріально українським студентам.

Деякі дослідники вважають, що саме П. Скоропадський домігся звільнення з німецького концтабору Степана Бандери, Ярослава Стецька, Андрія Мельника.

16 квітня 1945 року отримав смертельне поранення під час американського повітряного нападу на баварське містечко Платлінг. Помер колишній український Гетьман через десять днів, 26 квітня 1945 року, в містечку Меттен. Похований у місті Оберстдорфі, в сімейному склепі Скоропадських.

Петро ЧАСТО

1918-ий РІК – НА СТОРІНКАХ НАШОЇ „СВОБОДИ“

Оскільки Центральна Рада була для американських українців „першою любов’ю“ в пореволюційній Україні, то заохочений німцями – при тому, що вільну присутність німецького війська на українській території історія має досить підстав вважати „заслугою“ саме Центральної Ради – державний переворот у Києві і прихід до влади Гетьмана Павла Скоропадського „Свобода“ зустріла прохолодно – щоб не сказати гірше.

Ця неприхильність виказалася відразу ж у першому ж повідомленні (7 травня 1918 року):

„...На зборах дня 29 цвітня, в яких брало участь кілька тисяч селян з цілої України дано до пізнання невдоволення з політики правительства в більше або менше острій формі. Остаточо прийнято резолюцію, щоби

- скинути існуюче правительство;
- закрити Українську Центральну Раду;
- уневажнити Установчі збори, які були скликані на день 12

мая і

– залишити (тобто відмовитись – П. Ч.) справу удержавлення землі.

Ген. Скоропадського, потомка давнього гетьмана козацької республіки, проголошено Гетьманом України.... Скоропадський був командантом гвардійського полку кавалерії в російській армії. Він має славу доброго офіцера, але не брав ніколи участі в політиці...“.

Трохи нижче: „Нове правительство має реакційний характер... Треба припустити, що убожніші селяни і робітники по містах будуть супроти цього правительства більш вороже відноситися, ніж супроти Ради...“.

На цій же 1-ій стор. „Свободи“ з 7 травня вміщено уривок з німецького політичного звіту – вельми прямолінійного і позбавленого лукавства. Заступник німецького Канцлера Фрідріх фон Паер – про причини гетьманського перевороту в Києві:

„...Німці ввійшли в Україну на бажання українського правительства в цілі повернення ладу. Але крім того були також інші причини. Ми мали великий інтерес в тім, щоби можливо якнайскорше дістати средства поживи. І українці зобов'язалися доставити до 1 серпня 1,000,000 тонн. Однак, Українська Центральна Рада не мала сили, щоби змусити населення до доставлення збіжжя. Тому німці мусіли самі тим зайнятися, щоби дістати транспорти згідно з договором...“

Реорганізація є виключно справою українською, до якої ми не мішаємося. Центральна Рада тратила від якогось часу чимраз більше свою підставу. Без сумніву, її заслугою було утворення української держави і запевнення її миру. Але сильне придержування комуністичних ідей, які не знайшли симпатії серед селянського населення, котре є прив'язане до своєї землі, було, здається, головною причиною упадку Центральної Ради...“.

Самозрозуміло, що не давши соціялістам у Центральній Раді удержавнити і соціялізувати землю, Гетьман Павло Скоропадський негайно став об'єктом ненависти, цькування і шельмувань з боку всіх лівих сил в тодішній Україні і також з боку тих найбільш шкідливих верств сільського населення, на які, згідно зі своїми доктринами, орієнтувалися соціялісти.

Тому й „Свобода“, переймаючи цю густу атмосферу зачарування України соціялістичними ідеями, вважала хибою все, що суперечило цим ідеям, виокремлюючи і підкреслюючи ті „хиби“

і не звертаючи уваги на позитивні кроки Гетьмана і навіть на те, що збройний переворот у Києві, підтриманий німцями, виявився безкровним – за Центральною Радою ніхто не побивався, оскільки вона фатально спізнювалася з відповідями на найгостріші тодішні виклики життя.

Соціалісти-федералісти, зокрема М. Грушевський і В. Винниченко, задовго і намарне вірили в пореволюційну „демократичну“ Росію. Мовби змагаючись між собою, хто з них більший ліберал, вщент розвалили українське військо. А найтяжче ця провладна українська лівця завинила перед селянством, скасувавши приватну власність на землю. Весна вже давно прийшла, поля ж стояли незасіяні. Тому ніскільки не дивно, що саме Хліборобський конгрес у Києві 29 квітня 1918 року одностайним рішенням 6,432 уповноважених делегатів від восьми українських губерній воскресив історичну форму української державности – гетьманат, і вручив булаву недавньому царському генералові Павлові Скоропадському.

9 травня „Свобода“ ще раз нагадала, що Гетьман П. Скоропадський у своєму першому „Маніфесті“ „уневажнив справу удержавлення землі і повернув назад право продажу земельної власности“. А якщо це так, то, отже, „сим Гетьман Скоропадський показав, що він касує українську народну республіку, а заводить самовладну військову республіку, значить, що касує здобутки революції українського народу... В цей спосіб один чоловік має власть на Україні – значить, се в дійсності виглядає радше на конституційну монархію, ніж на республіку. Гетьман – се тільки інша назва замість короля або цісаря. Україна – це край наскрізь демократичний, і таке гетьманство в теперішньому часі – се явище неприродне (таким зізнанням „Свобода“ мимовільно підкреслювала підставову хибу українського національного характеру – невміння і небажання пересічної української людини підпорядкуватися єдиному владному центрові, довірятися йому і шанувати його – П. Ч.). Се знає і Німеччина, і Гетьман Скоропадський. І він може удержатись тільки при допомозі німецької армії, за що мусить безумовно виконувати прикази її зверхників. З того вийде таке, що Гетьман Скоропадський буде сліпим орудом Німеччини, як його предок був орудом Московщини...“.

Мабуть, не лежав на серці редакторам „Свободи“ зміст відповідей Гетьмана П. Скоропадського кореспондентові німецької газети

„Берлінер Тагеблат“, але „Свобода“, вже зформована в демократичному світу, перемогла свою упередженість і досить повно подала це інтерв'ю (14 травня):

„Здається, що велика частина німецького загалу (як відомо, також у ті роки зараженого тими самими соціалістичними утопіями. – П. Ч.) вважає мене реакціонером і рішучим прихильником московської федеративної партії. Я можу, однак, заявити, що домагання в моїй програмі є навіть більш демократичні, ніж домагання Шмайдемана або Давіда (німецькі соціалісти). Не хочу вірити, щоб ці панове мали мнамір перевести такі далекосяглі земельні реформи, як се я маю у своїм плані.

Однак, не є моїм бажанням, щоби приватна земельна власність була знесена, як се розпорядилося було попереднє правительство. На мою гадку, реформа мусить бути переведена спокійно і в порядку. Мій край не сміє бути підставою для випробування соціалістичних теорій. (Як це гарно збігається, за духом і за буквою, з давнішою осторогою Івана Франка! – П. Ч.). Донесення, наче би я хотів утворити з України складову частину давньої російської держави, є також неправдиві. Моїм бажанням є, щоби Україна була свободна, самостійна і незалежна.

Гроші, які наскладали були собі селяни, приходять тепер в оборот, скоро вони побачил, що буде можливість набути землю з колишніх царських і державних посілостей, які будуть розпарцельовані, і з посілостей великих дідичів.

Я знаю, що будуть труднощі, але я числю на співділання всіх елементів, які бажають ладу“.

Можна було відчути, що це слова справді не політика, а військової людини, яка звикла до точности у мисленні і спілкуванні з іншими, до або „так“, або „ні“, що це відверта точка зору бойового генерала, який багато разів дивився в очі смерті і за особливу хоробрість в кавказьких походах, у битвах з японцями, а згодом і з німцями нагороджений орденом св. Анни та Георгіївською шаблею, що це переконання тодішнього аристократа, для якого власна честь і гідність важили більше, ніж золото.

Але лад, порядок, дисципліна, здатність тягнути „в один гуж“ – це щось зовсім не революційне, не пов'язане з соціалізмом і демократією в українському розумінні цих понять, тому автори „Свободи“ не вдостойли окремим аналізом висловлених Гетьманом

думок у тому інтерв'ю, а невдовзі поплив потік демагогії: „Протестуймо проти автократії, проти деспотизму, проти тиранії! Покажимо, що ми з цілим цивілізованим світом – за демократію... Може, прийде час, що ми зможемо поїхати на Україну і з оружжем в руках проганяти австро-німецькі орди...“ (Свобода, 23 травня 1918 року)

Так що на першому пляні дальших повідомлень з України і обговорень подій у „Свободі“ незмінно залишалося питання землі і німецькі спроби силою зброї дістати пообіцяне Центральною Радою українське збіжжя. Це було „законне“ пограбування селянської України. Справа йшла до опору, до бунтів, до спалення урожаю просто на полях. І „Свобода“ не оминула цієї теми, звісно – як антигетьманської. Знову за німецьким звітом: „...Властители дрібних посіlostей спалили свої збіжжєві засоби. Всі селяни є добре зоружені і вороже настроєні. Взагалі трудно з ними нав'язувати якінебудь торговельні зносини...“ („Свобода“, 28 травня)

Звинувачення Гетьмана саме з лівих позицій, бажання вірити в нелегітимність гетьманської влади мимоволі приводило „Свободу“ до згоди з більшовицькою інтерпретацією земельної проблеми і загалом всього комплексу цих болючих питань:

„...Деякі вісті доносили, що нібито цей переворот зробили великі збори селян з цілої України, інші знова повідали, що сі збори скликали селянські представники з української Центральної Ради і т. п. Натомість большевики з Москви доносили про се инакше. Вони казали, що головними помічниками в перевороті були дідичі на Україні... Вже з самої заяви Гетьмана Скоропадського, що земельна приватна власність привертається так, як була перед революцією, – що дідичі одержують свої посіlostі, а селянство може набувати землі лише при помочі викупу, – вказує, що в большевицькім донесенні було багато правди...“ („Свобода“, 4 червня).

Редактори не відчували, що стоять на боці не просто правди більшовицького донесення, а на боці самої більшовицької правди, для якої єдино правильним варіантом є не еволюційний викуп селянином землі від дідича, а її революційна експропріяція.

І знову мимовільна об'єктивність – передрук зі швайцарської „Ное Цірхер Цайтунг“ чергової заяви українського гетьманату:

„Гетьман не стремить до самовлади. Завдання Гетьмана є здійснити ідею незалежної і вільної України в історичній українсько-національній формі. Правительство буде, виминаючи насилля і

наглих змін, переводити в діло, з усією силою, гадку дальшого і всестороннього розвитку української національної культури; за-певнення прав української мови в державних і суспільних організа-ціях і утривалення всіх форм української державности. Рівночасно правительство признає також права всіх інших народностей, що живуть на просторах України, має повну пошану до їх культури і не заведе жадних переслідувань або нетерпимости супроти якої-небудь части своїх горожан. Головним завданням правительства, яке має характер тимчасовий, – утривалити на Україні держав-ний порядок і порядкувати краєм в повнім спокою, свобідно аж до скликання народного представництва, яке викаже правдиво, без жадного натиску з якої-небудь сторони, волю українського народу в справі будучого державного устрою України.

Найближчим завданням правительства буде виготовити від-повідний виборчий закон, і в сій надзвичайно важній справі воно числить на сівділання всіх людей з державним досвідом і знанням. Правительство не має наміру порушувати яку-небудь політичну свободу. Але в неспокійних часах, коли наша вітчизна по довгих пробах прийшла до себе, на першім місці мусять бути інтереси державного порядку.

Несправедливі є обжалування, що нове правительство слу-жить інтересам дідичів, а легковажить життєві інтереси селян-ства. Економічно сильне селянство є основою народного добробу-ту в таким хліборобським краю, як Україна, і тому правительство вже приступило до приготованих праць для земельної реформи, в яких поставило собі за найпершу ціль заспокоїти потреби ма-лоземельних і безземельних. Правительство не хоче ані касувати приватної власности, ані робити небезпечних експериментів, яких ще не знає жоден культурний край, ані не хоче воно руйнувати хлі-боробської культури, яка є основою народного господарства кра-їни. Але правительство не подасться перед жадною жертвою, аби на Україні створити здорове селянство, заосмотрене в землю, яке б мало змогу піднести продукцію до найвисшої степені.

Ті посілості в приватнім посіданню, які можна вивласнити без шкоди для хліборобської кіультури, скупить держава і віддасть по-требуючим селянам по відповідних цінах. Подробиці сеї рефор-ми будуть виготовлені фаховими людьми, які втішаються довір'ям населення.

З того видно, як неправдиві є чутки, що ширяться між народом, і з якими цілями їх ширять агітатори по цілیم краю; певна річ, що не для добра народу, а для нової недолі. Правительство ужие найгостріших кар проти них, а всі елементи, що раді працювати для держави, закликає до енергійної і невпинної праці в ім'я рятунку краю перед анархією, рабунками, насильствами, убійствами і перед руїною – а для створення вільної, незалежної і сильної України“.

На цю чітку і наскрізь позитивну, як на ті конкретні обставини в Україні, програму „Свобода“, перебуваючи в сліпій антигетьманській інерції, не відповіла ані словом схвалення. Навпаки, вже в наступному числі (з 15 червня) повернулася до інсинуацій, поширюваних проти Гетьмана українськими партіями соціалістичної орієнтації: „Сам Скоропадський є багатим дідичем з Полтавщини... При помочі переважно московських заможних елементів Скоропадський править Україною, покасувавши всі здобутки народу, здобуті в революції, а даючи йому натоміць – трохи обіцянок. Тому то більша часть українського загалу є проти Скоропадського, однак, певна часть є за ним. Се та часть, яка була незадоволена із занадто радикальних реформ Української Центральної Ради, а головно – із скасування приватної власности...“. Як бачимо, тут сама „Свобода“ виходить з клясових, іншими словами, – соціалістичних позицій, з котрих було теоретично зручно ділити життя і події на біле і чорне, але котрі унеможлилювали тверезі і конструктивні висновки щодо ситуації і майбутнього шляху України.

11 липня 1918 року „Свобода“ вміщує великий політичний огляд „Дещо про політику Гетьмана Скоропадського“, зроблений на підставі поглядів львівської газети „Діло“. Згідно з „Ділом“, „скріплене тих суспільно-політичних форм життя, які гетьман проголосив за провідні лінії свого виконування власти, відповідають інтересам внутрішньої політики центральних держав, звільняючи їх від думання про будучність суспільно-політичного порядку в їх власних державах, коли б показалося, що сусідня держава цвіте на республікансько-соціалістичних основах“. Отже, „Діло“ припускало цю фантазію – що Україна може „цвісти“ на республікансько-соціалістичних основах“.

Надаючи одній з частин цього огляду заголовок „Гетьман жалується на австрійських українців“, „Свобода“ виказує власне упе-

редження, оскільки насправді міркування Гетьмана – про цілком інші речі: „...Мене болить, що оскарження, які приписують мені нечесну і опоганюючу роль, знайшли поширення і вкорінилися між інтелігенцією австрійської України. Яка є основа цього переконання? Я знаю, що австрійські українці не є соціалістами. Вони розуміють так само справи, як я, і у своїй програмі вони не мають жадних інших конфіскацій і большевицьких дослідів. Повірте мені на слово, що я буду респектувати ті самі норми життя, які в Австрії видають конечними, і побудую державу на таких державних основах, які забезпечать розвій західньої культури. Дайте мені трохи часу, щоб я в практичній роботі показав, що я хочу і чого вимагаю. З російським сусідством я хочу жити в мирних зносинах, у найбільш можливим зближенню, так, як дві незалежні держави, які довгий час жили у спільних границях і в природних відносинах. Нехай вони живуть мирно так довго, як довго не вибухне між ними війна. Ніщо більше. Ніхто інший на моєму місці, який чесно хоче незалежності України, не може інакше думати, і лише рука в руку з будовою держави і торгівлі буде йти культурний розвиток народу. Я пляную відновити старі українські козацькі організації і тому з цією справою я бачу тісно шкільне виховання. Я хочу створити таку сильну українську армію, яка забезпечила б державі право своєї ненарушимості і свободи; про се вже всі знають. Тому я є певний, що ми будемо в силі викінчити сильну державну будову України...“.

Щоб, бува, ненароком не викликати в читачів симпатії до Гетьмана Скоропадського, „Свобода“, продовжуючи огляд, надає заключній його частині заголовок „Рорбах каже, що Скоропадський опирається на німецьких багнетах“, хоч у тексті знаходимо прямо пртилежну за змістом заяву тодішнього німецького релігійного філософа і політичного публіциста Пауля Рорбаха: „...Ані в аграрній справі, ані що відноситься до так званої московської тенденції, в інтересі німців не лежить мішатися в українські справи...“.

Навіть щиро прихильний до України П. Рорбах далеко не все розумів у тодішній українській дійсності, хоч подана ним картина загалом виглядала правдивою, зокрема він не дуже помилився щодо того, що – „...трудність в теперішню хвилю лежить у факті, що між Гетьманом і демократичними українськими партіями нема спільного порозуміння. Гетьман є українцем у своїх переконан-

нях, але він з природи є диктатором. Він відказався признати республіканську форму правительства або назначити якнайскорше день виборів до українського парламенту, і він не має політичного міністерства, зложеного з українських партійних провідників, а лише політичний „робочий кабінет“, який відвічає лише перед ним, бо українці не хотіли ввійти до міністерства, до якого входять також москалі...“.

У кореспонденції „Кривава боротьба на Україні“ (13 липня) „Свобода“ повідомляє про збройну боротьбу селян в різних частинах України за землю, але знов таки робить винним у цьому спонтанному насильстві Гетьмана Скоропадського: „Українські селяни винищують польських і московських дідичів до ноги. В деяких околицях не остало жодного галапаса. Навіть на селян-дуків нападають за змову з панами і за те, що разом з панами робили з'їзд в Києві проти здобутків української революції...“.

Тобто і стосовно цього дуже складного явища клясове перо автора „Свободи“ не бажало дійти до істинної причини кровопролиття, а нею була приблизно така сама лівацька політика М. Грушевського і В. Винниченка, яку пізніші більшовики, вже в часи сталінщини, називали „розкуркулюванням“. Відтак, річ певна, далися взнаки наслідки: великі і середні землевласники, від яких Центральна Рада відібрала землю, за гетьманату хотіли повернути її назад, нерідко й силою.

Швидше за все, редактори „Свободи“ все ж відчували свою односторонність у змалюванні Гетьмана всуціль темною фарбою, тому іноді, бодай про людське око, цофалися назад. Наприклад, редакційна стаття з 30 липня 1918 року має такий ось поміркований заголовок: „Павло Скоропадський не виступав ніколи проти української справи“, і покликується на видання, котрі визнавали за гетьманом рацію:

„...Будучи сином багатой родини, Павло Скоропадський мав нагоду читати і перелядати різні історичні архіви, неприступні навіть для визначних політиків. Під впливом ріжних історичних пам'яток в ньому заграла козацька кров і він перейнявся глибоко національними традиціями... Київські газети, які стоять по стороні Скоропадського, опрокидують закид, начеби Павло Скоропадський перед війною виступав в Думі проти української справи... Є лише одна небезпека для соціалістичної України у Скоропадським,

іменно – що він є мілітаристом. Його мілітаристичний характер подобався цілій Німеччині, а також і тим українцям, які уважають, що тільки сильна армія зможе дати охорону українській державності, тим більше, що багато українців є тої гадки, що самостійна Україна має більше ворогів, ніж приятелів...“.

Отже, тодішній „Свободі“ розходилося саме в „соціалістичній Україні“, що водночас означало Україну антимилітарну, пацифістську – шкідливішої утопії годі було б придумати.

Але вже буквально в наступному числі, з 1 серпня, „Свобода“ повернулася до звичного недооцінювання державницької діяльності Гетьмана, вмістивши великий огляд Володимира Лотоцького, одного з працівників редакції, під заголовком „Гетьман і народ“, з таким висновком: „Сама суть замаху Скоропадського є контрреволюційна. Се був замах проти української революції“.

З пізніших антигетьманських публікацій „Свободи“ до найяскравіших належить поданий у трьох числах газети (19, 20 і 23 червня 1923 року) огляд д-ра Михайла Лозинського „Українська державність за Гетьмана Скоропадського“, в якому цей один з найталановитіших українських публіцистів ХХ ст. критикує П. Скоропадського з соціалістичних позицій, точніше – з позицій анархо-комунізму, якого був прихильником і у внутрішній згоді з яким був принциповим противником держави, тим більше – держави сильної, мілітарної. Ці погляди згодом привели М. Лозинського до советського Харкова, до Інституту марксизму-ленізму, де він працював викладачем цієї „єдино правильної теорії“ – аж поки соціалістичні ідеї обернулися для нього тим єдиним і неминучим практичним боком, на який вони й були заплановані – страшним і кривавим: у 1937-му цей активний політик і непересічний публіцист, театрознавець, літературознавець, поет, перекладач був серед соловецьких 1111 українських в'язнів-інтелігентів, розстріляних сталінським режимом „на честь 20-річчя великої жовтневої соціалістичної революції“.

Це несправедливе, принаймні, надміру однозначне, ставлення до Гетьмана П. Скоропадського викликає жаль ще й тому, що „Свобода“ не використала доброї нагоди спокійно, безпристрасно вникнути в тодішні українські обставини – не звернулася до свого колишнього київського кореспондента Дмитра Дорошенка, якому колись довіряла і яким гордилася. А він же, Міністер закордонних

справ в гетьманському уряді, належав до найближчого оточення П. Скоропадського і міг набагато раніше висловити те, що згодом написав у своїх спогадах, зокрема щодо призначень національно несвідомих людей до гетьманського уряду. Тому що національно свідомі, писав згодом Д. Дорошенко, „.....не бажали йти на „неспокійні“ посади, не хотіли „компромітуватись“, боялись брати на себе відповідальність і т. д. А тим часом узяти в свої руки фактично керування самим адміністраційним апаратом – був найліпший спосіб переводити „українізацію“ ма місцях. Замість того, обмежувалися наріканнями і скаргами. І я щоразу являвся з скаргою до Прем'єр-міністра або до Гетьмана. З останнім у зв'язку з цим почалися постійні розмови на тему потребу національного курсу, заміщення посад національно настроєними українцями, про зближення Гетьмана з українськими національними колами. Властиво, нічого іншого не хотів Гетьман так, як цього зближення. Як звісно, самий кабінет міністрів він хотів від початку скласти з українців національного напрямку, і коли цього не сталося, то лише тому, що особи, до яких він звертався, обставляли свій вступ різними далекойдучими умовами і воліли говорити не з ним самим чи його представниками безпосередньо, а з німцями... Але й далі кожен з українців національного напрямку, якому пропонувано якийсь пост, відмовлявся або починав торги, під тим чи іншим претекстом ухилявся, волюючи zostаватись в опозиції, критикувати, скаржитись і нарікати, замість використовувати всяку можливість, щоб здобути реальний вплив на справи....“.

Ще один курйоз з упередженням „Свободи“ стосовно Гетьмана П. Скоропадського пов'язаний з ім'ям Осипа Назарука, публіциста і політичного діяча, опозиційного до гетьманату, Міністра преси і пропаганди в уряді Директорії. У 1922-1926 роках він перебував в Америці, і тоді „Свобода“ радо друкувала його глибокі і блискучі за формою матеріали – до того часу, поки він, надивившись на безконечну міжпартійну гризню серед американських українців, переосмислив свої колишні антигетьманські позиції і визнав за П. Скоропадським багато рації. Відтоді будь-яку рацію „Свобода“ відбирала від О. Назарука. Характерна в цьому сенсі передрукована 26 листопада 1934 року з львівського унів'ерситетського „Діла“ полемічна стаття Івана Кедрина-Рудницького „Геністер се-

ред католиків“, викликана саме різницею в поглядах на восьмимісячну добу Гетьмана П. Скоропадського.

Отже, в очах „Свободи“ ця доба так і залишилася безвартісною і безплідною, хоч насправді це було далеко не так. Згадаймо хоч би відкриття української Академії наук, двох українських університетів і майже 150 українських гімназій, Національної галерії мистецтв, Українського історичного музею, Української національної бібліотеки, Українського театру драми та опери, Української симфонічної оркестри, Української державної капелі під проводом Олександра Кошиця. Або серйозні і щирі спроби Гетьмана відновити традиційне українське козацтво. Або нововідкриті українські дипломатичні місії в багатьох країнах...

Наостанок цього тенденційно неприйняття політики Гетьмана і його особи „Свобода“, видаючи бажане за дійсне, припустилася негарної помилки, повідомивши „шапкою“ на 1-ій сторінці числа з 10 грудня 1918 року: „Генерала Скоропадського засуджено на смерть і розстріляно“.

Дмитро ДОНЦОВ

РІК 1918, КИЇВ (Уривки)

Ця книга – не спогади. Це – щокількаденні записки, роблені похапцем, часто вночі, в 1918 році в Києві, про зустрічі, епізоди, події та акції політичного характеру – чисто випадково збережені до цього часу (замітки неполітичного характеру знищено). Це доривочні фрагменти, написані подекуди телеграфним стилем, бо на детальний опис не дозволив скажений темп тодішнього життя. Тим не менше автор думає, що ці замітки не позбавлені деякої вартости, бодай як спостереження свідка, а іноді й учасника подій вікопомного бурхливого 1918 року; з його цікавими постатями, з його блискавичними змінами; з боротьбою на життя і смерть різних національних і політичних сил, з напружено-тривожним, повним несподіванок повітрям тодішнього Києва, столиці зненацька збудженої в вогні революції і війни до самодержавного життя зі свого столітнього сну України.

Старі й молоді „статечні“ громадяне, що любуються в „безсторонніх об'єктивних“ описах подій, най ліпше цієї книги не читають. Бо писана вона, очевидно, „суб'єктивно“, цебто з особистої

точки зору автора; з погляду його власної оцінки політичних партій, подій і дієвих осіб драми.

Деякі, не завжди ясні для сучасного читача, згадки про факти і особи, пояснено в примітках у кінці книги.

Прибув я до Києва, з першої своєї еміграції, в кінці березня 1918 року, за Центральної Ради, місяць з чимсь перед гетьманським переворотом, коли німецькі й українські відділи ще билися на наших північних границях, очищуючи Україну від московських банд.

Записки мої починаються з днем 29 травня 1918 року і кінчаються 9 січня 1919 року, кілька днів перед моїм виїздом з Києва (з додатком записок під час мого переїзду через Галичину і Відень).

Стара царська командна верхівка і в імперії, і на Україні була тоді вже своїх впливів позбавлена. Та ж, яка думала прийти їй на зміну, ліберальна соціалістична, була усунута на бік большевиками в Московщині і Центральною Радою на Україні. Але сили царської і ліберально-соціалістичної Росії не були ще розгромлені ні в імперії, ні на Україні. Будучи зайдами, меншстю на нашій землі, москалі (і жиди) звикли себе уважати за командну касту на Україні. Захитані в своїм упривілейованім становищі в політиці, в церкві, адміністрації, чи в промислі й торгівлі, чи в пресі, дивилися вони з кепсько-укритою злобою на державне відродження України. Всіма своїми симпатіями тягнули не до Києва, а до Петербурга й Москви. Кажучи теперішнім політичним жаргоном, з того середовища рекрутувалася п'ята колона Москви в містах і містечках України. Важкою колодою на шляху до незалежності нації лягла ця п'ята колона в 1918 році і в наступних роках.

Широкі (не провідницькі!) верстви автохтонної людности України – це були: або „малороси“, національно інертні, пасивні, готові піти за всякою справжньою силою, або була це селянська стихія, менше або більше політично свідомі, але органічно й традиційно національні. Стихія, в якій навіть її вороги, москалі Бражньов або Антонов-Овсеєнко, чи поляки, як Коссак-Щуцька або Дунін-Козіцька, свідки тих подій, – бачили величезну неспожиту енергію, одчайдушне завзяття, сильно вкорінене почуття справедливості, розмах, широкий жест; стихія, повна душевної шляхетности і героїзму, страшна в своїй помсті за зневагу і кривду; обдарована усіма прикметами, що їх праві і ліві швейки так

глупо зневажують як осоружний їм дух „анархічного степу“, а москалі – як „бандитизм“.

Стихія ця – з якої найкращих верств завше готовий був спалахнути невмирущий вогонь козацтва, гарячим відблиском світилась в творах Руданського, Стороженка і, очевидно, Шевченка; стихія, прив'язана до своєї віри, звичаїв, землі, ворожа до зайдів визискувачів, готова при сприятливій нагоді повстати новою Хмельниччиною, чекаючи тільки, як кожна маса, кличів і формул, які дали б їй енергії мету, напрям і форму. І – новітніх хмельничан.

Цього не дала розбудженій національній стихії ліберально-соціалістична інтелігенція українська, яка в 1917 році задумала ту стихію очолити. Інтелігенція та мріяла здобувати права України не силою, а – (під час революції!) – легальним шляхом переговорів з „братньою російською демократією“, за яку вони, антимілітаристи, послали вмирати українців-воjakів під час офензиви Керенського. Інтелігенція та кликала боротися не за стародавній, приватновласницький уклад нашого села, а за антинаціональний соціалізм. Не за національний ідеал державности, проти метрополії, а за спільний зі співзвучними партіями російськими соціалістичний ідеал; за провінціальне самоврядування в межах імперії. Всі тодішні соціалістичні і демократичні партії українські п'ятували ідею державної самостійности як глупу авантуру, а боротьбу за державність – як шкідливий мілітаризм.

Жорстокий біг подій поставив ту інтелігенцію перед несподіваним для неї фактом: що російська революція і революція українська були явища собі ворожі; що боротьба між ними неминуча, та що йде не про соціалну, міжклясову, а про політичну, міжнаціональну боротьбу. Тоді соціалістичний провід почав наспіх організовувати цю накинута йому боротьбу, ідейно до того не підготований.

Розбита червоною Москвою демократична Центральна Рада, покликавши собі на допомогу армії кайзера Вільгельма, знов стала українським урядом.

Таку ситуацію застав я, вернувши до Києва, в березні 1918 року. В партіях була тоді мішанина різнородних елементів. Самостійники, які видвигнули цікаву постать Отаманівського, чомусь, в догоду моді, прибрали назву „соціалістів-самістійників“. Соціалістичну наліпку взяли для своєї партії і „федералісти“ С.

Єфремова. Натомісць до партії ес-ерів, в перші місяці революції, пристало досить „самостійницької молоді, що держалася національно-політичної ідеології Донцова“ (Доманський, „Боротьба українського народу за волю“, Вінніпег). До жадної з цих партій, як і до своїх колишніх партійних товаришів з Укр. соц.-демократії, я не приступив, бо з соціялістами я порвав ще на еміграції. Ми вже перед війною поборювали себе взаємно. Точками розходження були: моє негативне наставлення до російської культури та до усякої, старої чи нової, Росії. Моє вороже до тих партій наставлення скріпилося від того безладу, повного браку державної екзекутиви і ясної ідеї політичної, які я побачив, зразу ж по повороті на Україну, під урядом Центральної Ради.

Я приступив до заложеної В. і С. Шеметами, В. Липинським і М. Міхновським партії „Хліборобів-демократів“, яка, всупереч назві, була партією консервативною, а крім того, ворожою до соціалізму і до політики Центральної Ради. Її самостійницький характер забезпечувала особа М. Міхновського, якого „Самостійна Україна“, на мене, ще молодого студента, зробила незатертий вплив. Лучило мене тоді з чоловіми людьми тої партії ще й спільне соціяльне середовище, з якого ми вийшли, середовище поміщицько-землевласницьке. Мені усміхалась ідея зробити з цеї партії гравітаційний осередок, до якого можна було б притягти близькі нам відламки з інших партій.

Коли, хутко по перевероті 29 квітня, покликав мене гетьман до співпраці, я зразу відгукнувся на це.

Що мене до цього спонукало? Передусім, сама особа гетьмана Павла. На тлі сірої штандартности і безбарвности демо-соціялістичного провідництва, П.Скоропадський був індивідуальністю. Дальше, він посідав прикмети, яких бракувало центрально-радянцям: мав в собі живчик владолюбства і звичку командування. Мав фах, що найбільше тоді був потрібний для правителя України: був військовиком. Нарешті, мав політичну відвагу, бо стаючи гетьманом самостійної України, він зражував собі всю ту російсько-монархічну касту, до якої належав.

Що він був „царським генералом“, – мене не зражало. Були царськими генералами або полковниками і центрально-радянські вищі офіцери, Юнаків, Греков, Сальський, Омелянович-Павленко, Росіневич, Безручко та інші.

Ці останні, як і Скоропадський (якому, одначе, одному це закидали), теж перед революцією не брали участі в українським національним русі. Але я знав, що гетьман на фронті ще в 1917 році почав українізувати свої частини і творити Вільне козацтво. Знав я і те, що ще в корпусі пажів, за свідомством його колег, він мріяв про булаву і думав стати колись гетьманом України.

Переходячи від моментів особистого характеру до політичних, я пристав до гетьмана тому, що хотів бачити в нім нашого Бонапарта. Мало щось подібного положення революційної України перед переворотом гетьманським до положення революційної Франції перед переворотом 18-го брюмера Бонапарта. І там, і у нас по упадку монархії новий, революційний провід допровадив країну до анархії, з якої її вивести могла тільки чиясь тверда рука.

Бонапартові удалося: розгромити зовнішніх ворогів, спираючись на армію, завести лад в середині держави, привернути права церкви, забезпечити деякі безповоротні, нескрайнні, здобутки революції, – створення свобідного міцного селянського стану і знищення станових привілеїв феодального панства, приборкати ворогів нового ладу, як лівих (якобінців і соціалістів), так і правих (сторонників монархії), і створити нову правлячу верству (аристократію) країни зі сплаву антагоністичних елементів, коли то перший консул засадив до одного столу і якобінців, і роялістів.

Щось подібне доконав гетьман Богдан, який з шляхтичів Кричевських і Виговських (тих „польських генералів“) з одного боку, а з другого з вовгурівців і Джеджаліїв, створив оту „вельможну громаду“, за виразом Шевченка, „козацького панства“, яка більш, як сто літ правила Україною. Тримав з Богданом і народ, „чернь“, як тоді говорили, якої він не відступався і яку звав своєю „правою рукою“ – не головою, бо нею був він сам, а власне, рукою, якою його голова двигала. Зробити щось подібне серед подекуди аналогічних обставин могло спокусити і гетьмана. Під час Другої світової війни, на еміграції, одних моїх знайомих, прибулих з Румунії, гетьман розпитувався: „А як там генерал Антонеску? Чи з нього вийде Бонапарт?“ І додав: „Бо я тепер вірю тільки в генералів і в Бонапартів“...

Створити ту нову провідну верству в 1918 року на Україні вгляди були. Многі „малороси“ і члени „малоросійського дворянства“ (хоч і зизували на білий Петербург, як французькі роялісти

на Лондон і Кобленц) могли б пристати до гетьманського режиму, бачучи упадок своєї дотеперішньої підпори – царату, а знаходячи в гетьманаті, хоч би за ціну втрат соціальних привілеїв, силу, яка б ухоронила їх та країну від большевизму і запровадила б у ній лад. Провідні (не скрайно ліві!) національно-українські верстви можна було б з'єднати твердим стоянням під прапором державної самостійності і послідовним переведенням національно-культурної реукраїнізації московщеної доти України. Законне, але негайне переведення революції земельних відносин заспокоїло б розрушене село, зробивши з нього основний бастион проти большевизму ззовні, з Московщини і зсередини, зі сторони п'ятої колони в містах і в містечках. Головною ж передумовою успіху подібного плану було створення сильної національної армії.

Це не була утопія. Праві національні українські кола („хлібороби-демократи“ та деякі інші, демократичні „ес-ефи“), деякі видатні особистості з тих правих і поміркованих кругів (Д.Дорошенко, С.Шелухин, П.Дорошенко, Д.Маркович, В.Науменко, В.Леонтович та інші) приєднувалися до гетьманського режиму. Приєдналися до нього й галицькі січовики, колишня підпора Центральної Ради. Вступили на гетьманську службу і многі з бувших високих старшин царської армії, з яких не один (як полковник Мішковський і Сливинський) без застережень стали на плятформу самостійництва.

Але встоятися гетьманові не пощастило. Не повних шість місяців минуло від 29 квітня, коли неминуча і близька воєнна програма Центральних держав стала ясною всім. За такий короткий час створити національну армію не вдалося, бо німці теж кидали колоди під ноги в цій найважнійшій справі.

З моментом, коли становище німецько-австро-угорських армій на всіх фронтах війни захиталося і ясною стала близька перемога Антанти, союзнички білої Росії, – малоросійсько-дворянські круги з оточення гетьмана, зараз же повернули до своєї проросійської орієнтації, намагаючись потягти за собою і гетьмана. Обернулися активно проти нього і ліві, соціалістичні українські партії, які так само вірили в червону Росію, як свою союзничку, як вірили в білу Росію нащадки колишнього панства козацького. Гетьманат впав. Очевидно, не без грубих помилок самого гетьманського уряду (про що багато в моїх записках), серед яких найфатальнішою

помилкою була грамота про федерацію з Росією. За таку помилку уважав її пізніше і сам гетьман Павло.

З тим моментом я особисто зірвав з гетьманським режимом. Демо-соціалістичні круги ненавиділи гетьмана за те, що він став гетьманом самостійної України, а ж відійшов від нього з жалем за те, що (по тій грамоті) він перестав ним бути.

З Директорією Винниченка я не міг, очевидно, знайти спільної мови. По кількох невдалих спробах нашої партії привернути хоч тінь гетьманщини у формі військової диктатури, я виїхав за кордон. Про моє дальше відношення до гетьмана, гетьманців на еміграції, та до інших політичних груп, – коротко в післяслові.

Не зважаючи на ідейну невикристалізованість самостійницького руху тих часів, на духову й політичну непідготованість обох верств очолити той рух, – верстви нащадків панства козацького і верстви народницько-соціалістичної інтелігенції, доба та видвигнула кілька безперечно цікавих індивідуальностей (П.Скоропадський, С.Петлюра, М.Міхновський, П.Болбочан, Натіїв, М.Омелянович-Павленко, Є.Коновалець, Ю.Тютюнник, В.Вишиваний та інші). Стихія ж народня, яку „приспали злії люди“ і „обікравши“ з її найкращих традицій, збудили „в вогні“ війни і революції, виявила таку величезну силу, таку безстрашність і героїзм, що роки 1917-22, мимо часової невдачі національної революції, лишається незбитим доказом остаточного її трюмфу.

До одного з її фрагментів, до 1918 року, відносяться мої записки.

29 травня

О 7-й год. у гетьмана, у палаці. Нарікав на партійців наших, які „все саботують“. Знову поясняв мені цілі своєї політики. Питався, яке я маю враження: чи йде до українізації, чи до русифікації? Я відповів, що, здається, не йде до того, що є заміром гетьмана. Це, мабуть, так і є. Нарікав на німців. Дав йому ще одну свою статтю в „Новій раді“ про справу Криму. (Який німці збираються відкряяти від України).

При виході перейняв мене Палтов (віце-міністер закордонних справ). Дуже мною опікується. Тим разом говорив зі мною не російськи, а по-польськи. Типовий виплід „Юго-западного края“. Палтов робить все: організує пресові бюро, призначає архиєреїв, видумує новий однострій для армії. Крім того, безнастанно в

розмовах з німцями. Коли в передпокою над сходами, де сидять Крига і Кочубей, гетьманські ад'ютанти, дзвонить телефон, дуже часто людина, з якою жадають розмови, є „ексцеленц фон Пальтов“. Ніхто б не припускав, що цей веселий, метушливий чоловік з округлим обличчям і з „цвікером“ на носі, має стільки енергії.

Був у Дорошенка О.Шульгин (бувший міністр Центральної Ради). Хоче їхати з дипломатичною місією до неутральних країн. Не знає, як на це подивляться німці.

30-го травня

Переїняв У. Т. А. (Українська телегр. агенція) від Дивіна. Вчора радився мене Міхновський. Йому робить гетьман пропозицію вступити до нього на якусь досить неокреслену посаду дорадника. Вагається. Боїться, що це сінекура. Порадив йому, щоб сам усталив обсяг і зміст тої посади і щоб на це згодився гетьман.

Святий Боже! Як всі мої земляки хочуть міністерських портфелів!..

31 травня

Увечері, в Українському клубі на Пушкінській. Вітання кубанської делегації, що прибула до гетьмана. Промови і пр. С.Шелухин оповідав про свої мирні переговори з большевиками. Яких прекрасних дипломатів мали ми за старої гетьманщини! І яка мізерія тепер. Демократи! Шелухина люблю за його темперамент та інтелігентне обличчя. Як правник – він хаотичний.

1 червня

Біганина і авдієнції. Досі не зовсім розумію, чим міг збудити довір'я Скоропадського. Посту, який мені дав (пресова служба), не шукав.

Хочу дати до друку відозву про автокефалію Православної Церкви української. В Клубі „Родина“ стрінув Когута, Біляча, Біського, Лоського, Суровцеву. Остання повідомила, що кур'єр до Львова їде щойно завтра. Загальний песимізм. Страйк в міністерствах. Хоч особисто всі, здається, почувають себе добре. Не слідно почуття свідомости великої трагедії, яка розіграється на Україні.

Між іншим був свідком одної комічної сцени в був. царськiм палаці, де тепер були міністерства. До мого шефа, віцеміністра

внутрішніх справ Вишневського, прийшов Світозар Драгоманов, щоб зголосити свою димісію (був урядовцем в однім міністерстві Центральної Ради), бо не хотів лишатися при „антиукраїнським уряді гетьмана“. При цій сцені Вишневський говорив по-українськи, а Драгоманов по-російськи. Аж я звернув йому увагу, що пан міністер говорить по-українськи.

2 червня

Ввечері – в „Літературно-артистичнім клубі“. Трохи росіян, велика більшість жидів. І це має бути російська інтелігенція у Києві! Моя душа втішилася. Коли так, то з нами ще не так зле. Росіяни замало мають власних сил, щоб тримати нас.

3 червня

Австріяки, здається, добре провадять свою справу. Архикнязь Вільгельм єднає масу сторонників, має коло себе десять тисяч Болбочана і Натієва. Не думаю, щоб Австро-Угорщина зважилася чинно виступити з українськими плянами проти Німеччини, може, єднає собі симпатії на всякий випадок... Архикнязя пізнав я так: вже після вибуху революції, коли я був у Львові, я звернувся до січових стрільців, щоб уможливили мені передістатися на Україну до Києва. Внаслідок цих заходів дістав я власноручну картку від архикнязя з запросинами його відвідати. Він стояв тоді з своєю зложеною з галичан-українців частиною в Кадлубинцях коло Тишків. З моєї подорожі до Києва тоді, вправді, нічого не вишло. Але при тій нагоді я запізнався з Вільгемом – ерцгерцогом. Приняття було ласкаве, був у нього з нашим фельдкуратором“, українцем Зофійовським. Довге тримання степом вночі, під місяцем з нашим уланчиком, замість кучера. Потім – „унтерштанд зайнер Кайзерліхен Гогайт“.

Молодий чоловік, літ 24. Типовий Габсбург. Уперта форма черепа. Елегантні рухи. Страшна упертість, але, здається, слаба воля, яка дає впливати на себе. Щось з української вдачі. Не дурно його зацікавила наша нація. Це було в 1917 року. Тоді я йому привіз тайну постанову Берестейського миру про поділ Галичини – на українську і польську частину. Тішився, показував свої листи до і від гр. Черніна (австр.-угор. міністра закордонних справ). Архикнязь провадив уже здавна свою проукраїнську політику. Застері-

гався, що про ніяку корону на Україні йому не сниться. Очевидно! Про такі речі говориться пост фактум, а перед тим – лиш думається. При вечері нам пригравала уланська орхестра – українські пісні – з кількох музик. Коли Архикнязь дав їм рукою знак відійти, відіграли ще на останок цісарський гимн „готт ергальте“. Цілі моєї подорожі мені тоді досягнути не удалося.

Про Вільгельма-архикнязя оповідали мені цікавий анекдот. Він дуже хотів познайомитися з Махном, але його – занадто льояльне – стрілецьке окруження відмовило його від того. Мовляв, чи ж випадає Габсбургові бачитися і розмовляти з таким бандитом? Вільгельм відповів: „Шкода! Бо чи ж не були перші Габсбурги такі самі, як ваш Махно?“.

Лише діставшись знову до Києва під час світової війни і революції, починаю розуміти ліпше історію давньої гетьманщини. Боротьба груп, партій, котерій, агентур, держав, окремих особистостей і цілих концепцій історичних на цім маленькім куснику Божої землі, що зветься Україна. Те саме, що й тоді. Титанічні подриги і...

О 8 год. на обіді у гетьмана. Наліво від нього сиділи майор Гаазе, один його лейтенант, Полтавець та інші. Направо – я, Палтов, ген. Дашкевич-Горбацький та ін. Оповідав між іншим гетьман про те, що треба скорше провести закон про підданство. Незадоволений був з Ради міністрів, яка заповолі йому працює: „Я б усе робив без неї, звичайними приказами. – „Або просто телефонічно“, – вставив я. Палтов глянув на мене зляканими очима, мабуть, перецінюючи загальне зрозуміння для мого дотепу. Зрештою, це не була іронія з моєї сторони: я відчував, що тепер, – нерішена ще війна, змора большевизму над нами, – треба ділати страшно скоро і рішуче, власне декретами. Гетьман оповів про сенсацію, яка мала наступити за кілька днів. З приводу свого визнання Центральними державами, має видати універсал, в яким, за прикладом давніх гетьманів, уживатиме виразу „Ми“.

„Як Ви думаєте, – звернувся до мене, – як це буде прийнято?“. „Цензори, пане гетьмане, матимуть багато роботи“, – відповів я. Мав я на увазі обурення демократичної преси на таку нову формулу.

Майор Гаазе безцеремонно інтерпелював мене з приводу „тенденційности“ УТА, яка інформувала (навіть не про всі!) розрухи

на провінції. Пан майор був незадоволений з того. Офіційно ці розрухи не існували. Говорив теж про намір німців видавати часопис для людности України в цілях німецько-українського зближення. Лише один клопіт мав – в якій мові цей часопис видавати? Відповів я, що коли Німеччині залежить на з'єднанні українців, хай видає по-українськи; коли ж росіян – по-російськи... Відповідь, маю враження, його не задовольнила. Я умисне удавав наївного і не поміг панові майорові, коли він, даремно шукаючи на моїм обличчі хоч тінь зрозуміння для своїх плянів, старався виложити ціль і конечність такого органу преси.

По цім обіді і розмовах при столі, приємно відітхнув на вулиці. Щойно перейшов дощ і повітря було чудове.

4 червня

„Кіевская мисль“ і „Рабочая жизнь“ починають нагінку на новозасноване пресове бюро і на мене. Не знати, чого вони виходять з себе – чи тому, що я промовляв на з'їзді преси по-українськи, чи тому, що промовляв проти федерації. Злі язики називали цей з'їзд преси „всеєврейський с'їзд руской печаті на Україне“. Сказати цьому з'їздові кілька слів післали й мене.

Бачив Липинського. Вчора казав мені гетьман, що він призначений вже нашим послом до Відня. Проти цього плететься інтрига, як кажуть, з російської сторони. Його противники висувають на пост віденського посла якогось ген. Семенова, який був у царській контррозвідці і військовим аташе у Відні. Пости послів обсаджуються не завше, як треба. В Берліні – барон Штайнгель, кадетський українець, в Софії – українофіл Слівінський.

Архикнязь Вільгельм робить в Александровську Запорізьку Січ. Гетьман його не боїться. Був щирий, отверто мені сказав якомсь: „Що тут довго говорити! Ясно, що як німці схочуть, щоб я був гетьманом, то буду. Як ні, – то ні“.

І, подумавши, додав: „Але мені здається, що вони хочуть“.

Вчора при обіді гетьман знов дозволив собі натяк в сторону Гаазе про Крим:

„Ось вони лиш з Кримом там хочуть щось зробити!“ – кинув до мене, моргаючи на майора.

О 6 год. ввечері дістав запрошення на засідання політичної комісії при міністерстві заграничних справ. Доручили мені виробити реферат про політичні границі України.

О 8 год. ввечері – на концерті Кошиця. Стрів полк. Коссака, бувшого командира Січових стрільців. Оповідав про враження в Галичині від перевороту. Легенди, про які писав Федорців в листі до мене, здається, досить там були поширені. Оповідав, що з уст митрополита Шептицького впало і моє назвисько, як аргумент проти ворогів гетьманства в Галичині.

Бачився з Петлюрою. Виглядав, ніби за щось ображений.

Міністерство внутрішніх справ бажає від мене кооперації з Союзом земельних власників. Тим самим, який в недавніх своїх постановках висловився за повну реставрацію земельних відносин без жадних уступок селянству. Кооперувати з Союзом не буду.

Був у мене болгарський посол, проф. Шишманов (оженений з донькою Драгоманова). Просив приїхати до себе.

В Міністерстві закордонних справ попризначувано людей, які не орієнтуються в справах. Многі не розуміють правничої мови.

Увечері – відчит одного бувшого міністра Центральної Ради. Говорив як гімназист. Його промова нагадувала статтю в глухих провінціальному часописі.

6 червня

Нині працювати в бюрі не удалося. Якийсь склад з амуніцією вилетів в повітря (кажуть, на Звіринці). Було з 15 сильних детонацій. Шиби в бюрі з вікон, що виходили на Хрещатик, всі вилетіли. Мене і секретарів мало не збило з ніг, коли ми, підбігши до вікон, глянули вділ на вулицю, усяяну товченим шклом. Тут і там лежали, мабуть, збиті з ніг повітрям люди. Всі з бюра кинулися на діл, до сутеренів, де й просиділи коло півгодини. В ухах лящало від лоскоту, з деякими панями була гістерика.

Приїхав редактор Голубець зі Львова. Оповідав ті самі сплетні про Скоропадського, про вето німців на мене. Оповідав про чутку, що я перефорсував кандидатуру Д.Дорошенка на міністра. Це вигадка. Хоч Д. Дорошенко в цій справі й звертався до мене.

7 червня

Мав реферат на політичній комісії нашої мирової делегації – про політичні границі України. Головні напрямні: старатися відділити від Росії і визнати як самостійні держави всі її „окраїни“. Крим – інтегральна частина України, без політичного самовизначення. З Білою Руссю – добра стратегічна лінія, бо не знати, яку державність матимемо там. Проти Дону – забезпечитися. Жадної федерації. С.Шелухин погодився з цими точками. Обидва ми виступили проти О.Шульгина, який говорив про федерацію і хотів нав'язати нашу політику до „традицій Центральної Ради і Секретаріату“. Гарні традиції!

8 червня

Галіп, тепер вже старший радник Міністерства закордонних справ, оповідав, що гетьман мав сказати Муммові, що Дорошенко є австрійської орієнтації. Мумм мав відповісти, що не може цього навіть прийняти до відома, бо він знає лише орієнтацію Центральних держав. Здається, бляга зі сторони Мумма. Бо сам гетьман, ще перед номінацією Дорошенка, говорив мені, що німці робили тому перешкоди, власне підозріваючи його в австрофільстві. Не виключене, що те, що Галіп приписує гетьманові в розмові з Муммом, сказав останньому сам же Галіп.

Кампанія в пресі проти мене іде далі. До т. зв. „русских“ з „Київської Мислі“ прилучилася „Робітнича газета“, орган українських соціал-демократів. Теж нападає на мій виступ на з'їзді в характері – страшно сказати! – „урядника Міністерства внутрішніх справ“. Здається, як мене інформують, це робота пана Скнара, ображеного, що я не виробив йому посади... урядника в Міністерстві внутрішніх справ.

Для характеристики соціалістичної преси: в тім самім числі „Роб. газети“, з випадом проти мене, друкується велика рекляма-анонс моєї брошури – „Міжнародне положення України і Росія“, виданої тою ж „Робітничою газетою“.

Одна колежанка ще з петербурзьких часів, цебто 14 літ тому, казала – з приводу моїх відчитів в Києві: „Ви й тоді мали до Росії ту саму ненависть, що й тепер“.

9 червня

О 12-ій – концерт Стеценкових творів у міському театрі. Мав квиток у другому ряді. Бачив Шелухина, Василенка, в ложі – гетьмана з почетом, Лизогуба.

Концерт мізерабільний. Квінтесенція нудоти і плаксивості української. Пісня на слова Лесі Українки – „То була тиха ніч чарівниця...“, була дійсно „кунштштюком“. Бо так не зрозуміти суті цього душевного переживання поетки, та й її самої, як їх не зрозумів Стеценко в своїй музичній інтерпретації – то була дійсно штука! Замість болючого, розпачливого, непогамованого, ледви стриманого пориву, вийшов звичайний, розливний солодкий малоросійський сентимент. Довкола – рев: браво, біс, ще раз, розпромінені обличчя...

Ні, я не є їх.

Шишманов просив прислати мої брошури. Обіцяв прийти на відчит. Наші соціал-демократи заявили моїй давній знайомій, пані В.Р., своє незадоволення за знайомство зі мною. Нема найбільших деспотів, як партійні соціялісти. Не можуть дарувати, що відійшов від них.

10 червня

Безцеремонність німців іде задалеко. Сьогодні закликав мене до себе на нараду гетьман. В його кабінеті, в палаці, вже застав державного секретаря Ігоря Кістяковського, Палтова, начальника штабу ген. Дашкевича-Горбацького, віцеміністра військових справ ген. Лінгнау і віцеміністра внутрішніх справ Вишневського.

Генерал Гренер прислав листа, в яким скаржився на УТА за те, що вона не робить належної реклами гетьманові і забагато пише про розрухи на провінції. Я відповів, що я є між молотом і ковадлом в пресових справах. З одної сторони кампанія російсько-жидівської преси, а з другої – оцей лист Гренера. Щодо того, що є замало реклями для гетьмана, то ця справа обходить не ген. Гренера, лише гетьмана і мене. Щодо інформацій про розрухи, – то я міг формально заслонитися тим, що ці вістки діставали ми від воєнного міністерства. Зачалась суперечка між Дашкевичем і Лінгнау.

На цій нараді, коли я почав говорити по-українськи, зараз же перейшли на цю мову і гетьман, і Вишневський, і Лінгнау.

В Бюрі довідався про правдиву причину німецького гніву. З властивою їм „плюмпгайт“ присилають вони масу телеграм до УТА з широкою рекламою для німців. Багато з того матеріялу йшло до коша. Звідси їх гнів. Звідси їх кампанія проти УТА і мене, підтримувана Дівиним з його „чорною сотнею“ і русскими журналістами з „Київської мислі“.

11 червня

У Липинського. Має клопіт зі своєю амбасадною. Коло нього труться А. Жук і ще подібні. Перший – член Центрального Комітету Укр. соц. дем. партії, бувший волосний писар, не знає жадної європейської мови, але інтриган. як Шельменко Квітки, і зарозумілий, як пан голова з „Ночі під Різдво“ Гоголя. Обох їх хоче Липинський взяти до себе. Він давніше, та й тепер, казав, що хотів би бути в контактi зі мною. Не міг я утриматися, щоб не запитати – як він собі уявляє цей контакт з таким складом свого персоналу? Запросив мене на нараду, яку скличе перед виїздом.

Були в мене з візитою Герман і др. Кавчич, управителі українського і російського відділів воєнно-пресового бюро Австро-Угорщини.

О пів до четвертої бачив згори, з мого бюро, як попри нього Хрещатиком ішла процесія з жертвами вибуху на Звіринці кілька днів тому. Трумни, музика військова, наша міліція, німці. Грали похоронний марш, один з тих, які завше робили таке стрясаюче враження на мене. Здається, що всі ми тут у Києві танцюємо на вулкані. Хотів піти нині до гетьмана, але передумав. Кістяковський не перестає кидати мені колоди під ноги.

Демократичні політики активізуються. Новозаснований Союз української державности – соц. федералісти, соц.-самостійники, земці, кооператори і т. п. – зробив початок. Мав намір побачитися з командантом німецької армії на Україні, маршалом Айхгорном, щоб поскаржитися перед ним на гетьмана. Не розумію цих політиків. Зараз по перевороті, побігли до Мумма і до Гренера, але ніхто до гетьмана. Говорили, що це було б нижче їх честі. Коли я, після перевороту, по розмові з гетьманом, приніс офіційні запитання – представникам наших партій – прийти до гетьманського палацу на нараду, відмовилися. Потім, поодиночі ходили до нього на авдієнції. Айхгорн відіслав делегацію „Союзанців“ до Грене-

ра, а цей сказав їм, що з теперішнього уряду німці задоволені і не бажали б собі його зміни. Заявив, що треба передусім створити українську державу, а яка в ній культура переважатиме – „то вже є річею панів“. Так скінчився дебют „Союзу“.

Кількакратно переконував я Шеметів і Міхновського покласти натиск на розбудову партії хліборобів на провінції; не лучитися з політичними трупамі – „ес-ефами“, а тим менше з збанкрутованими хлопчиками без майбутнього – з „ес-ерами“. Старався переконати їх перенести тягар роботи партії на провінцію, в терен, заснувати партійний орган. Було це досить тяжко. Уважали, що головна робота є тут, у Києві.

14 червня

Вчора був у Кістяковського. Потім – в ресторані, на прийнятті на честь берлінського гостя фон Вальдена. Промова німецького посла. Мумм виходить з факту присутності німецьких військ на Україні – „інде м унзере трупен да зінд“ і т. д. Робить враження людини, яка знає, чого хоче.

На прийнятті трапився зі мною комічний інцидент. Гостей було з сорок чоловік. На другім від мене кінці стола, коло Мумма, австрійців і деяких гетьманських міністрів, в тім числі і Д. Дорошенка, – вставали і говорили промови. На моім кінці, маючи цікавих співрозмовців, я, занятий ними і добрим вином, не звертав уваги на промовців, серед яких був і Дорошенко. Коли нагло, через стіл посол Мумм попросив мене перекласти по-німецьки промову, щойно виголошену по-українськи Д. Дорошенком... Я мусів встати і від початку до кінця заімпровізувати переклад промови, якої я не слухав, але яку – на мою думку – в тих обставинах повинен був би виголосити міністер заграничних справ української держави. Хутко по тім Палтов, який увіхався всюди, підійшов до мене і з веселим обличчям шепнув на вухо: „Галупчік, ви веліко-лепно перевелі!“

Др. Кавчіч оповів, що моя стаття в київській пресі – „Перед розв'язкою“, з критикою центрально-радянського бедламу, ще перед переворотом гетьманським, – була перекладена в німецьких і чеських газетах, в деяких частинно сконфіскована.

Вчора ввечері у Шеметів. Грунтовно розійшовся з ними. Здавали справу на засіданні Комітету хліборобської партії з своєї ві-

зиту у Гренера. Цей останній насамперед повчив їх льюальности, вказуючи на їх запит, що німці не вмішуються у внутрішні справи України та що зміна кабінету залежить від гетьмана. Я зайняв становище проти таких паломництв. Дехто з присутніх був дуже ображений. Боюсь, що через ці ходження від одного Генерала до другого, а від них до гетьмана, занедбується робота на провінції. Досі не міг намовити їх взятися за видання партійного органу. Втішився я, що Липинський і Ющишин стали на мою сторону.

Сьогодні був у Кістяковського. Був дуже чемний. Зачинає навіть закидувати по-українськи. Оповідав, що по битві під Полтавою залишився в живих лише один Кістяковський, від якого і пішов увесь його рід. Подумав я: як то один щасливий випадок може мати такі нещасливі наслідки... Був у мене др. Єнні з карткою від д-ра П.Рорбаха. Зробив його нещасливим, почавши оповідати про архикнязя Вільгельма. Він пробував був закидати щось про федерацію і дуже був незадоволений, коли я сказав йому, що всяку злуку з Росією уважали б ми за найбільше нещастя для України.

Рорбах вибирається до Києва. Запізнався з ним в 1914 – 16 роках, в Берліні, коли провадив там українське пресове бюро і писав в німецьких місячниках і тижневиках. Пригадую, давав йому перед друком на перегляд мій скрипт „Велика Польща і Центральні держави“, звернений проти модних тоді великопольських проєктів, які обіймали в майбутній польській державі, опріч Конгресівки, також Холмщину і Галичину. Не раз удавався до його помочі, коли берлінська цензура не пропускала деяких моїх статей.

19 червня

Справа Криму знов актуалізується. В Міністерстві закордонних справ пропонують мені зорганізувати товариство охорони Криму, як інтегральної частини української держави. Надумалися! Коли я, вперше прибувши до Києва, порушив цю справу в нашій пресі, трактуючи Крим як невіддільну частину України, многи кивали головами на це, як на недемократичну ересь. Як на них – повинен був Крим мати право самоозначення. А коли б, виконуючи це право, він віддав би весь півострів, що прилягав до України, з усіма його базами, портами і твердинями, в руки якоїсь ворожої нам держави, – тим гірше для нас. Демократичні засади святі! Ві-

ват юстіція, переат Україна! При нагоді мушу поговорити про це з Дорошенком.

20 червня

У гетьмана. Гнівається на наших лівих партійців. Каже, що хоче збудувати Україну – „на злість українцям“. На соціалістичних партійців був особливо лихий. Казав:

„Всі вони хочуть бути міністрами! Ну, посудіть самі, чи вони надаються на це? Дехто – може. Напр., С. Шелухина я хотів би зробити міністром, але решта? Вони звикли до театру, та ж ціле українство вирросло на театрі! їм важна не суть, а форма. Якби я так вийшов перед ними з якимсь отаким пером на шапці (він зробив жест рукою), – все було гаразд...“.

28 червня

Увечері у гетьмана. Приняв мене в палацовім парку. Авдієнція тривала коротко. Говорили про біжучі справи. Дав йому карикатуру на нього з одної петербурзької газети. Українська хата, на призьбі сидить гетьман Скоропадський, в гетьманській жупані, шабля і булава на землі, – і колише дитину в колисці, причеплений під деревом. В колисці (у формі німецького шолома) як спеленута дитина – український козак з довгим вусом, витягнув одну руку і – реве. Під карикатурою підпис: „Баю-бай, пусть тебе приснітся рай!...“.

Гетьман сміявся.

4 липня

У Києві – з'їзд московських втікачів. Тут є П. Мілюков, бувший міністер Керенського, багато монархістів. Маємо певні звістки, що вони конспірують з німцями. Мілюкова, голову російської конституц.-демократичної партії та її лідера в колишній Державній думі, особисто не знав. Тільки полемізував з ним в нашій пресі, а він зі мною у своїм органі „Реч“ і з думської трибуни перед війною.

Товариство С. У. Поступовців запросило мене дати відчит про Франка. А про річницю полтавської битви, яка зближалася, про Мазепу – забули! Дихають і думають лише в області справ культурницьких і соціальних.

Скільки мине часу, щоб їх почали цікавити справи державницькі? Думаю дати відчит про Мазепу в клубі на Прорізній.

5 липня

Приходила до мене делегація Кубанської національної ради, їх мета – добиватися з єднання з Україною. Положення там гіршає. Є там до 150 тис. большевиків, на Волзі – чехи, в Ставропольщині – добровольці ген. Алексеєва, в Царицині – білий російський генерал Дутов. Ці білі, разом з чехами, готові зробити один антантофільський і протиукраїнський фронт. По розмові з кубанцями, сказав, що зведу їх з гетьманом.

Мав побачення з Шелухиним в Педагогічному музеї. Там якраз кінчилося засідання політичних комісій (мирових делегацій), нашої і російської. Від нас – Шелухин і Кістяковський, від Росії – Х.Раковський і Мануїльський. Коли говорив з Шелухиним, підійшов до мене Мануїльський. Знав його ще з студентських часів. В останнє стрінувся з ним в 1916 – 17 роках, коли він працював в пресовім бюрі українським у С-го в Льозанні, куди я часом приїздив з Берна, де мешкав. Мануїльський вказав, що жалує, що не був на моїм відчиті про російську культуру. В нормальних часах, сказав, це викликало б багато дискусій в російській пресі. На відході запитався:

„Донцов, Ви ж порядна людина, чому Ви не є большевиком?“. „Якраз тому, Мануїльський“, – відказав я.

6 липня

Осаули гетьманські, що мають на горі дижур перед входом до гетьманського палацу, – один з них Кочубей – щось занадто антимосковсько настроений. Що це могло б значити? „Кадети“ завтра мають свій з'їзд. У „Відродженню“ (орган міністерства війни) з'явилася моя стаття про тайну місію Мілюкова в Швейцарії, літо 1916, коли він хотів (через С-го) з'єднати для російської державности галичан.

Знову клопоти з „панамі ситуації“. Німці злостяться, коли їм дати до зрозуміння, що їм не вірять; коли відгадують, до чого веде їх кокетовання з „кадетами“. Російські монархісти цілими потягами з'їдуться на Україну. Завтра улаштовують вони в нашій Св. Софії свій молебень за „государя-імператора“.

Гетьман незадоволений, що мало робиться в пресі для пропаганди діяльності кабінету. Хочу взяти на себе невдячне завдання переконати його, що теперішній кабінет ліпше на тім вийде, чим менше його діяльність буде „популяризуватися“ серед загалу.

7 липня

Мілюков прислав до „Відродження“ спростування (на мою замітку і статтю про нього), яке лише компромітує його і німців, і їх протиукраїнські пляни.

Російська монархічна маніфестація не вдалася. На Софійський майдан стягнуто гетьманську державну варту і німецький відділ. Бачив купу російських білих офіцерів – з погонами, – арештованих і ведених під військовою ескортою. Дуже добре!

Був у гетьмана. Розмовляв з ним коротко, коли він виходив з палацової каплички по Службі Божій. Відповідаючи на мій поклін, підійшов до мене. Передав йому кілька часописів, що могли його цікавити.

– „А що, правда, добра моя промова на соборі?“ – спитався він.

– „Так, пане гетьмане“, – відповів я... – „Не називаючи річ своїм ім'ям, ви сказали те, що треба було сказати“. (Він говорив про самостійність Української Церкви, уникаючи слова автокефалія). Він думав, що моя похвала відносилася до першої фрази і сказав:

– „Правда? Інакше не можна було говорити!“ – Видко був задоволений зі свого виступу.

11 липня

О 8-ій ввечері був знову у гетьмана. Довга розмова в палацовім парку. Представив мене своїй дружині, доньці і „трон-фолгеру“. Вибачився, що ще не вміють по-українськи. Говорили – я з гетьманом – про аграрну справу. Він скаржився на великих земельних власників, які не від того, щоб його скинути. Хочє створити, властиво зорганізувати в міцну силу, середню, а навіть дрібну, земельну власність. А коли треба буде, приступити до вивлащення великої посілости. Питався, як я задивляюся на його лист до Ради міністрів про її політику. Я відповів, що лист добрий, тільки я не розумію подяки Лизогубові. На мою думку, лист був виразом недовіря до кабінету, після якого Лизогуб мав би уступити? Геть-

ман нічого не відповів, лише усміхнувся. Говорити більше на цю тему, очевидно, не хотів.

Говорили про кубанську делегацію, яку я йому післав. Він співчуває прилученню Кубанщини. Хоче тим способом розбити т. зв. „Юговосточний союз“, який ліплять німці з росіянами. Від нього та делегація пішла до Гренера. Просив мене яко мога більше писати про того В. С. Отже, пан гетьман хоче провадити агітацію проти окупантів і проти власного кабінету! Гаразд. Я не вірю Шемету, який каже, що Скоропадський також є заговорником.

Дехто з партії хліборобів ніяк не може усталити свого відношення до гетьманського режиму. Раз – стоять за нього горою, раз – називають гетьмана зрадником. Залежно навіть від дрібних фактів або посушень того чи іншого провінціального кацика. Раз один з головачів тої партії (С. Шемет), пригадую, вибухнув страшною філіппікою проти гетьмана, коли ми вертали – Інститутською вділ – з авдієнції в палаці. Здійняв такий галас на вулиці, що на Хрещатику державна варта хотіла його арештувати.

9 липня кликав мене телефонічно знову гетьман з приводу планованого мазепинського обходу. Численні круги українські в Києві планували урочисто відсвяткувати пам'ять гетьмана Мазепа з нагоди роковин великого протиросійського зриву, що привів до нещасливої битви під Полтавою; з нагоди того року, коли Мазепа підняв – як писав Пушкін „знамя вольності на Петра“.

Отже, гетьман казав мені, що готовий був зробити все, щоб спричинитися до цього обходу. Навіть митр. Антонія змусив післати телеграму до московського митр. Тихона, щоб той зняв прокляття з Мазепа.

„Я сказав йому просто, – говорив гетьман, – Владико! Ви робите все, щоб стати найбільш зненавидженою особою в українським народі!“.

Але з приводу панахиди у Св. Софії, яку ми хотіли зробити урочистим і офіційним святом, заявив гетьман, що він особисто міг би брати участь в такій панахиді тільки, коли б на ній було присутне ціле вище духовенство.

Маю враження, що українські круги трохи запізно надумалися робити це свято. Під час розмови показував мені гетьман книжку, яка розгорнута лежала в нього на столі. Була це „Історія

України“ М. Грушевського, яку вже хтось встиг підсунути йому і в якій – як відомо – знаходимо негативне відношення до Мазепи...

Що я міг відповісти на такий аргумент?! Сказав лише, що після мого найглибшого переконання, Грушевський є політичним москвофілом. Гетьман лише розсміявся на це: „Ну, коли у Вас навіть Грушевський москвофіл...“.

І як могло б бути інакше, коли „батько Грушевський“ з усіма його поглядами і з його захопленням Росією, був божищем і прапором всього демократичного українського табору?

З цього приводу пригадався мені другий мазепинський інцидент, здається, 9 літ тому, на студентським з'їзді у Львові. Тоді були якраз двісталитні роковини Полтави, отже, Юліян Бачинський (автор книги „Україна ірредента“) і я хотіли запропонувати прийняти на з'їзді ухвалу протиросійського, самостійницького характеру. Та з того нічого не вийшло, бо соціялісти не могли допустити до подібного „шовіністичного виступу“, який скомпрометував би їх соціялістичну правовірність в очах російських „дорогих товаришів“ у Марксі. Егеж – „Не так тої вороги...“.

Тоді, під час авдієнції в палацовім парку, зденерований, питався мене гетьман: „Ну, де є ті українці? Ну, дайте їх мені! Таких, як мені треба, з якими я міг би говорити і працювати! Де вони є?!“.

12 липня

Кадети, здається, скінчили невдачно свою місію в Києві.

Січові стрільці хочуть реактивуватися, як військова формація в гетьманській армії. Подали записку до Лизогуба. Вчора Коновалець просив мене зробити йому в цій справі візиту у гетьмана.

Вишневський телефонував до мене з палацу. Поручав мені графа Гейдена як „нашого“. Радив звернутися до очолюваного ним Союзу земельних власників по адреси для моєї селянської газети. Готується законопроект про парцеляцію великих маєтків. Оповідали мені з різних сторін, що в кабінеті (Кістяковський і ще дехто) інтригують проти мене. Зачасто – на їх думку – розмовляв з гетьманом у чотири очі. Триматися стає чимраз трудніше. Покликав мене до праці персонально гетьман, з міністрів – знаю далеко не всіх, з німцями – безнастанні непорозуміння, з австрійцями – рідко зношуся. Знаю лише військового аташе гр. Спаноккі, ма-

йора Фляйшмана і радника кн. Фюрстенберга. Зрештою, як мене повідомляють, австрійці на мене „давно махнули рукою“.

В. Піснячевський умістив в своїй „Одеській мислі“ витяг з мого друкованого реферату (про міжнародне положення), як мою оригінальну статтю для його часопису. Звідси його передрукував „Дзєннік Київський“. Тепер служні приятелі пришивають мені (там, де треба) латку завзятого австрофіла, щоб підставити мені ногу у німців. Піснячевський видає свій часопис в частині України, занятій австро-угорською армією і має, зі своєю групою, марку австрофіла.

Сьогодні прислали до мене С. Жука, який з доручення артистів українців на оперних сценах Петербурга, приїхав організувати національну оперу в Києві. Має намір говорити в тій справі в гетьманським палаці. Було ще двоє панів в справі скинутих недавно з їх посад старостів українців.

14 липня

Я починаю реалізувати те, про що умовився з гетьманом. У вчорашній „Новій раді“ С. Єфремова умістив статтю проти „Юго-Восточного союзу“ і за прилучення Криму та Кубані до України. Німці не названі по імені, але ця стаття звернена проти їх посушень в тих справах.

С. Єфремов з групою київської „Ради“, по першій революції, поборювали моє різке протиросійське наставлення і мій „сепаратизм“.

Виступаючи проти русофільського українського табору, до якого – за виїмком одиниць – належали перед війною ледве чи не всі українські кола, видав я тоді брошуру „Модерне москвофільство“ у Києві – проти того табору, проти „нової Росії“ і проти впливів російської літератури, якими захоплювалися тоді мої земляки. В 1906 році пізнав я редакцію „Ради“ (Матушевський та ін.) – були це психічно чужі мені люди. Тепер, коли мої фантазії – волею долі – стали дійсністю на Україні, коли, приїхавши до Києва, я відвідав С.Єфремова, він запропонував мені писати в „Новій раді“.

Навпаки, зі своїми колишніми приятелями, з соціялістами, я вже спільної мови по повороті до Києва не знайшов. Коли РУП перемінилася в УСДРП, у мене почалися розходження з „партійними

товаришами“. Навіть перед тим, у Петербурзькій громаді: в літературі вони були адораторами Олеся, Винниченка, Драгоманова. Ці божки були чужі мені, я захоплювався тоді вперше Кониським, „Київською стариною“, Уманцем (автором монографії про Мазепу) і, головно, Лесею Українкою. В політиці стрівся з київськими РУП-істами в 1905 р., коли мене в жовтні 1905 року арештовано в Петербурзі і привезено до Лук'янівської тюрми до Києва.

Хутко потім вибухла революція, з'явився конституційний царський маніфест і амнеція політична – нас всіх, політичних в'язнів, випущено. Я залишився на деякий час у Києві. Разом з Поршем, Петлюрою, В. Садовським, я брав участь в тижневику „Слово“. Відтоді ж почалися мої політичні розходження з ними. Вони – уважали російську демократію за нашого союзника, я – за ворога такого ж, як і царат. Писав про це і в тім самім „Слові“, і в петлюрівській „Українській житні“, нарешті, в київськім „Дзвоні“ Д. Антоновича і (галичанина) В. Левинського. Одвертий виступ мій 1913 року у Львові з програмою політичного сепаратизму і боротьби з Росією остаточно пірвав мої зв'язки з партією, фактично пірвані вже давно перед тим. З „Дзвона“ мене, „за шовінізм“ – викинули.

Вся майже наша преса на Україні – і демократична, і соціалістична, разом з „Українською житню“, – різко відгородилася тоді від моїх позицій. Тепер у Києві, стрівся я між іншим з Поршем. Запитався він мене, чи я лишився соціал-демократом? Я сказав, що ні. „Ні?!“ – спитав кілька разів здивовано. І від того часу, коли я знов підтвердив його питання, став я в очах „есдеків“ – „пропаща людина“.

В „Селянськім слові“ пишу про аграрну політику. Маю на цілі організувати середнє селянство під кличем гетьманської влади і парцеляції земель великих власників. З приводу цієї кампанії вже довелось відбивати напади з різних сторін. Моя думка – скупчити довкола ідеї гетьманщини середнє селянство, щоб на цій силі міг опертись гетьман, а не висів би в повітрі.

16 липня

Здається, німці заходять в сліпу вулицю. Антанта рішучо підтримує Керенського. На Мурмані заварюється порядна каша. Дон непевний. Заступник Мумма тільки лянсує ідею українського ка-

бінету, цебто з представників національно-українських партій. Така ж має бути воля гетьмана, як кажуть. На провінції чимраз менше порядку. Старости не дають ради з анархією. Брак збіжжя.

18 липня

Нині стрів в ресторані ген. Грекова. Настроений песимістично. Пригадую, як в травні звели мене з ним Коновалець і Дідушок. Дістав якось від них білет з просьбою бути о 6-ій увечері в такому, а таким готелі, в кімнаті, якої число подано в білеті. Я був переконаний, що йду на побачення з тими панамі, які прислали білет. Та коли застукавши, увійшов в призначену кімнату, знайшов там тільки самого ген. Грекова, який представився, бо я його перед тим не знав. З дальшої розмови я зрозумів, що цим способом ген. Грекову, в його справі, влаштували побачення зі мною. Заявив мені, що готов підтримувати гетьманську владу; лише хотів, щоб його призначили військовим міністром. На його кваліфікаціях до того я не розумівся; але обіцяв йому влаштувати побачення з гетьманом. Знав я, що він, хоч з походження не українець, одверто і сумлінно працював у своїм фаху на українській службі. Але з його наміру нічого не вийшло. Я був в гетьманській палаці, коли ген. Греков виходив від гетьмана. І вже по його міні бачив, що зі справи нічого не вийшло. Пізніше гетьман говорив мені, що Греков був зам'яткий і нездібний до організації. Чи це була причина відмови, чи, може, зв'язки генерала з колами Центральної Ради, – не знаю.

Друга моя акція в той саме час також не мала успіху. Скоро по перевороті я і Шемет дістали офіційну пропозицію покликати до гетьмана представників центрально-радянських, українських партій. Я звернувся спершу до А. Ніковського. Цей, закоханий в собі, редактор „Нової ради“, вигідно розсівшись в кріслі і дивлячись у стелю, кинув недбало, що він не від того, щоб порозумітися, та що нехай ген. Скоропадський прийде до нього, до редакції. Я ледве стримався від сміху, але з такою самою поважністю відповів, що гетьман напевне прийшов би до нього, коли б не Скоропадський, а пан редактор сидів тепер в палаці на Інститутській. Але що тепер процедура мусіла б бути якраз відворотна. Сказавши це, я попрощався з Ніковським. Інших тяжко було навіть звести до купи.

Вчора бачив майора Фляйшмана, був австрійського військового аташе при гетьмані. Його відкликають з Києва. Здається, був не на руку німцям. Має таємничу міну і з важністю оповів, що тепер буде – „ін дер неге зайнер Маестет“. Просив при нагоді відвідати його у Відні. Запізнали мене з ним на відкриттю Українського клубу в травні львовяни Біляч і М. Яворський, що – в одностроях – були в асисті майора.

Сьогодні Л. показав мені цікаві документи. Ніби є накази арештовувати і видаляти до Австрії галичан. Перестережу, кого можу. Лонгін Цегельський містить ряд статей в львівським „Українським слові“. Осуджує „ес-ефів“. Покладає надії на самостійників і хліборобів. Щодо цих останніх, цебто щодо нашої партії, безнадійно намовляв я і намовляю Шеметів взяти на послуги нашої групи „Селянське слово“. Могли б мати свій орган і писати там, але це, здається, їх мало цікавить, а мене самого там замало. І так мусів передати редактуру (під моїм доглядом) Б-ові.

Увечері був у гетьмана. Боявся, що не вдасться побачити. Якраз був у нього перш морський міністер, потім начальник його штабу, потім прийшов Мумм, уперше – по повероті з Криму – в палаці. Але все ж удалося дочекатися. Гетьман здементував мені чутки, як брехливі, про те, що наша армія ще не формується. Похвалився, що з фльотою добре. Москалям признали балтійську флоту, нам – чорноморську. Але, довірочно заявив мені, що не цілу. Підводні човни і ще деякий дріб'язок забирають німці собі за гроші. Заявили вони гетьманові, що Україні потрібна ж тільки оборонна фльота...

Справді положення гетьмана трагічне! З соціялістів-самостійників він, здається, теж незадоволений. Каже, що не мають людей. В дальшій розмові піддав я йому гадку скликання „Передпарламенту“, з представників дум, земств, різних громадських організацій і пр. Таким способом у кабінеті міністрів відпала б законодавча праця, і він більше мав би часу на адміністрацію, а деякі опозиційні елементи були б задоволені: мали б трибуну, де говорити.

Перепитався мене, що я під цим розумію. Потім, ходячи по кабінеті, думав. Нарешті сказав, що це неможливо, поки земства не будуть реорганізовані. Спостеріг у нього одну цікаву рису: по-

рожньої балаканини не слухав, але коли почув якусь ідею, думку, зараз же хапався за неї і роздумував над нею.

Мені здається, що його застереження впливали з факту демократизації земств на Україні, перепровадженої під час революції. Тепер в тім земстві велику ролю грав С. Петлюра і „ес-ефи“. З Петлюрою я пізнався в 1906 і 1907 роках у Києві. Належав він до української соціал-демократії, робив на мене враження людини з поміркованими поглядами, подекуди естета. Дуже любив поезію Франка і зачитувався нею. Навіть видав був розвідку про нього. Кілька літ перед війною я – з Австрії – співробітничав в його „Українській житні“ (Москва) і багато з ним листувався. Повернувши до Києва і розглянувшись в положенні, витворенім політикою Центральної Ради, я в квітні відвідав його у „Празі“, де він тоді мешкав. Пропонував йому стати на чолі здорових опозиційних українських елементів проти соціалістичного ладу чи краще безладу. Петлюра досить сухо поставився до моїх плянів.

Увечері бачив одного члена Кубанської делегації. Оповідав багато: отже, відповідь панів ситуації позитивна; обіцяють кружляк і військо, щоб зробити десант в Новоросійську. Безлад серед большевиків і білоросійські пляни Антанти, здається, вплинули на цю постанову, оскільки вона дійсно запала. Зрештою, не знаю, чи вийде з того щось на практиці, бо як зачуваю, станцію Тихорецьку вже заняли білі москалі ген. Алексеєва.

20 липня

З кругів політичної комісії нашої мирової делегації мене запевняли, що справа з Кубанню налагоджується. Посилаються гармати і амуніція. Буде десант. Німці готові визнати незалежність Дону. Делегація до Києва в дорозі. З кругів нашої мирової делегації оповіли мені, що наші делегати не говоритимуть тоном ультимата з большевиками, який на мою думку був потрібний. Заслонялися вони тим, що в разі розриву переговорів, німці нас не підтримають. Хоч би й розрив, – що ж тут злого?

Від Раковського дістали наші делегати вістку про розстріл царя і царської родини.

Видко, що положення німців не блискуче на фронті. Барометер – Палтов. Сьогодні мав з ним розмову. Розводив він дивовижну теорію гетьманської влади. Влада ця – плів він – еластич-

на, п'ятьдесят відсотків, що в Росії буде монархія під німецькими впливами; двадцять п'ять відсотків – що така монархія буде під впливами Антанти; нарешті – двадцять п'ять відсотків, що в Росії буде республіка.

На перший випадок (монархія) – з гетьмана буде король і Україна займе становище Баварії в Німеччині. На другий випадок (республіка) – гетьман буде як президент республіки і прийде до федерації з республіканською Росією... Я слухав цей бред божевільного і думав; яка є будуччина цієї країни, коли такі проекти зроджуються серед членів кабінету, або – в головах „панів ситуації“? Сказав Палтову, що я думаю про федерацію і про Росію. Не подобалося це йому.

З Кримом зле. Німці резервують для себе вугільну станцію, хоч і не в Севастополі, і – „автономію для татар і німців“ на півострові. Позатим віддають його Україні. Татіщев (з кримського уряду) засипує німців і австрійців петиціями „від всіх верств населення“ про вилучення Криму з України. Рівночасно Йоффе (большевицький дипломат) жадає його для Росії. Бльокада Криму, здається, дає себе знати, і кримчаки починають думати про Україну. Бажано було б, щоб дали вираз своєму бажанню теж в петиціях...

Аграрні закони планує гетьман зробити досить ліберальними. Лишити поміщикам не більше 500 десятин.

Криза кабінету знову актуальна.

Вчора ввечері, перед засіданням Ради міністрів (яке звичайно буває коло 11 год. вночі) був в гетьманському палаці. Говорив з Дорошенком, Василенком, з Палтовим. Замішання, якого давно тут не бачив. Сьогодні рано у бюро вир чуток і сплетень щодо зміни кабінету, кандидатів і призначень. Було засідання спільної конференції обидвох політичних делегацій. Запросив мене до себе Шелухин. Пригноблений зовсім заплутаним внутрішнім положенням, ну, і поведінкою німців. Міністр судівництва Чубинський, набирає до Сенату москвофілів і „кадетів“ (Григорович-Барський та інші). Боротьба зі сваволею старостів на провінції – дуже трудна. Питався мене Шелухин, що я думаю про наше внутрішнє положення і наших „союзників“. Називають Петра Дорошенка як нового прем'єра. У зв'язку з чутками про новий кабінет, називають імена Винниченка, Міхновського та цілий ряд інших імен.

Положення кабінету захитано через метушню з „кадетами“ і через залізничий страйк.

О 7-й годині стрів М. Кушніра, („ес-ефа“), показував нібито взятий з гетьманської канцелярії спис нових міністрів. Той самий, менше-більше, що мені показував Шелухин – Петро Дорошенко, Кістяковський, як міністер внутрішніх справ. Кликав мене Кушнір на нараду Національного союзу, показував резолюції, які мають бути там ухвалені. Звичайна балаканина – теоретичні розумовання, а далі заклик до організації. На їх засідання я не пішов.

21 липня

Становище чимраз більш заплутане, в Канівщині знову повстання. Хоч майор Гаазе заперечує це і каже, що він „ніколи так добре не спав, як тепер“. Російські монархісти підносять голову. Німці, здається, її тратять. Трудно щось зробити, поки пости міністрів внутрішніх справ і судівництва займають панове з нинішнього кабінету

22 липня

Був у мене Едвард Лігоцький. Він є представником варшавського уряду в Берні. Поляки тепер активізуються. Кинулись в обійми „ладу і порядку“. Дуже занепокоєні зростом большевизму і – Мурманською армією. На його бажання виробив я йому побачення з гетьманом. Оповідав багато цікавого. Кістяковський лянує ґрунт, питався у мене про політичні партії українські. Зробив йому побачення з Шеметом.

Переказували мені, що Олесь зле про мене відзивається через те, що „я зробив кар'єру через гетьмана“. Коли б я хотів робити кар'єру, вистарчило б мені по приїзді до Києва в березні зголоситися до соціалістів. З цею маркою дуже легко було зробити кар'єру або міністеріяльну, або дипломатичну. Рабські душі не можуть зрозуміти, що люди незалежні можуть знайти себе без демократичних метод запобігання та інтриг.

Як я пізнав гетьмана? Був я на одних зборах, хутко по моїм приїзді ззакордону, в „Готель Кане“, у Луценка, коли я щойно розглядався в положенні політичнім на Україні і партійнім. По зборах до мене підійшов один з ад'ютантів „отамана Скоропадського“, який мешкав в тім самім готелі, і запросив відвідати отамана.

Кілька днів потім я зробив візиту генералові. Зробив на мене дуже гарне враження. Інтелігентне чоло, такі ж очі, стриманий темперамент. Говорили про політику, про партію, про пресу. Зійшлися на різкім осуді „ес-ерів“, які тоді були горою в Центральній Раді та в її уряді. Генерал питався, чи багато серед українців „таких, як ви“, просив заходити. Я приходив ще до нього, коли він мешкав на Хрещатику. По перевороті бував у нього сам і з Шеметом. В травні прислав по мене своє авто і запропонував співпрацю з новим режимом (справа преси).

Зробив одну річ, яка може мені дорого коштувати. Передрукував в „Селянським слові“ розмову з гетьманом кореспондента одної шведської газети. В цій розмові гетьман обіцяв до осені скликати сейм і заповідав аграрну реформу, яка до сорок процентів великої посілості приділила б селянству. Сподіваюся за це нагінки з боку кабінету міністрів.

Німці, мабуть, таки дійсно непевні себе. Мумм і Тіль вже приносять, що „експеримент з кабінетом Лизогуба – не вдався“.

24 липня

Приходив Лігоцький, який був вже у Палтова і Дорошенка. Приготовив прийняття для польської дипломатичної місії у Києві.

В палаці гетьманським підійшов до мене делегат від Чорномор'я, проф. Ерастов. Був у мене в бюрі, не застав. Говорить в справі аудієнції у гетьмана. Думає, що їх водять за ніс німці. Віддають все – і Кубань, і Чорномор'я – білим росіянам з їх ген. Алексєєвим і з їх „Юго-Восточним союзом“. Про Дорошенка говорив скептично.

Гетьманівна згодилася дати мені витинки з російських газет про гетьмана на перегляд.

25 липня

Були в мене Коновалець, Сушко і Чайківський. Два останні з бригади Натієва, хочуть активізувати січових стрільців, але бояться неприємностей від своєї „вітчини“ – Австрії. Хотіли б говорити з гетьманом в їх справі, і щоб я з ним теж поговорив про те.

Приходив Калинович, привіз свіжі новинки з Відня і лист від Липинського. Липинський просить писати йому регулярно про політичні справи і новини у Києві. Питається про нашу партію. Лист трохи зрезигнований.

Увечері у Шеметів на Жілянській, засідання Генеральної Ради партії. Організація здається скріплюється. Організуються хліборобські елементи на Полтавщині, Катеринославщині і Харківщині. Зачинаємо організувати Київщину. Завтра хочуть іти до гетьмана, говорити в справі більш національного складу кабінету.

Перед 9 ввечері поїхав до палацу. Коли входив – з парку виходив гетьман в супроводі ад'ютанта. Я вклонився і попросив п'ять хвилин розмови. Пішов за ним нагору.

Дивно він виглядав в темряві напівосвітленого кабінету, коли в своїй черкесці, високий і стрункий, ходив туди і назад по кімнаті. Пригадалась мені одна сцена з Шіллерового „Валенштайна“, якого бачив перед війною у віденському „Бургтеатрі“.

Показав гетьманові число „Діла“ із звісткою, що він, під натиском Форгача, зрікся тайної клявзулі Берестейського мирного договору (про поділ Галичини). Він нервово відкинув газету набік і з піднесенням сказав:

„Це брехня! Я нічого не зрікався. Форгач був у мене, правда... Зрештою поговорить про це з Дорошенком!“.

Я бачив, що розмова йому була неприємна. Потім він почав знов ходити по кабінеті. Казав: „Нічого українці без мене не зроблять! Скажіть їм це! Як мене не буде, то й України не буде!“. Був, видко, пригноблений чимсь... Увійшов Полтавець і замельдував прем'єра Лизогуба. Я попрощався і вийшов.

Нині ад'ютанти палацові дуже чемні. Особливо кн. Кочубей, коли я вийшовши від гетьмана, пригадав йому фіксувати авдієнцію для Коновальця. При виході стояло авто з Вишневським, ще з якимсь паном і Ханенком, гетьманським господарем. Останній запропонував відвезти мене. Я спішився тоді до театру Соловцова. Увійшов до фойє під час першого антракту. Деякі знайомі в театрі висловлювали своє обурення на поведінку Форгача. Дехто нарікає на Дорошенка, бо нібито коли Форгач заявив (усно!), що він односторонньо перекреслює клявзулю про Галичину, Дорошенко мав це прийняти до відома. Мабуть, в тій справі німці нас не підтримають. Мумм і Тіль дають до пізнання, що можна було б вибирати між Холмщиною і Галичиною, – як кажуть.

28 липня

Увечері був у Шемета. Їх авдієнція у гетьмана тривала 15 мінут. Оповідав, що гетьман цікавився ближче справами партії.

Вчора арештовано Петлюру і деяких російських монархістів. Чи не рука Ігоря? Вчора вночі незвикла стрілянина на окраїнах міста.

29 липня

Запропонували мені викладати в Народнім університеті. Судова розправа проти Голубовича і тов. викликала загальний несмак і обридження. Ніколи я не був прихильником „ес-ерів“ і, оскільки це було в моїх силах, старався вкоротити віку їх політичному існуванню. Ганебно трималися ці люди на суді, а бувший „ес-ерівський“ прем'єр міністрів Голубович плакав, каявся і просив німців „о снізхожденії“. Але в рівній мірі нечуване було заховання німецького суду. Було просто безличне.

Увечері бачив прем'єра Лизогуба і Василенка. Останній, підсміхаючись, заявив, що читав мій меморандум в справі преси, який я розіслав всім міністрам. Чи не тому він підсміхався, що прочитав там пару теплих слів про ворожу нам агітацію російської преси і про „кадетів“? Бо перед тим, як стати міністром української держави, Василенко був членом партії Мілюкова.

Дорошенко каже, що в справі Галичини його поставили перед доконаним фактом та що Форгач говорив тільки з гетьманом. Оповідав, що на гетьмана жаль дивитися – такий він пригноблений. Я сказав йому свою думку: не приймати до відома заяву Форгача і післати відповідні інструкції до Відня Липинському. Дивувався він, чому не дістає листів від останнього.

В Клюбі на Прорізній (ріг Пушкінської) бачився з Калиновичем і Шеметом. Він був на засіданні Національного союзу і Дідушок здавав там справу з берлінської своєї подорожі. Стрів теж Добущака. Вертає з Катеринослава, звідки привіз деякі новини. Всіх там дуже займає справа реорганізації кабінету, яку уважають за неминучу.

Від панни гетьманівни одержав витинки з московських газет про гетьмана і про Україну.

30 липня

Щось тривожне висить в повітрі. Страйк, замах, організування білих російських сил на Кавказі, нагінка на галичан, явне пригноблення гетьмана, посилена агітація московських прибічників і росіян на Україні, арешти, арешти! Нині був у мене Чайківський. Сказав, що гетьман прийняв їх добре, обіцяв зробити до трьох днів все.

Був у мене проф. Ерастов з Чорноморської делегації, оповідав, що ніби дозволено ген. Натієву іти на Новоросійськ. Думаю, що це нісенітниця. Мабуть, Рогоза і Лінгау дурять його. Тимчасом ген. Алексеев заняв Катеринодар. Рябовіл вертає. Приходили до мене від губерніяльної управи в справі арешту Петлюри, бо Лизогуб і Кістяковський відповіли делегації, що вони в справі цього арешту „ще не мають докладних інформацій“...

31 липня

...Оповідали мені, що Національний союз мав засідання, на яким були присутні якісь старшини і де, нібито, виголошувалися промови про вирізання німців і пр. Провокація?

Кілька разів намовляв я хліборобів-демократів кинути Національний союз і замість лигатися з „ес-ефами“ і „ес-ерами“, організувати провінцію і власну партію. Скільки цінного часу страчено даремне!

Основна прикмета демократів: вони мусять всіх штовхати вділ, хто вибивається вгору власною силою і індивідуальністю, а не примилуванням до партії. Ніхто серед демократів не сміє вищатися понад усталений пересічний рівень. Хто це робить, робить на власний ризик і страх.

Тепер серед наших хліборобів обурення на Голубовича і на „ес-ерів“. Коли я, перед переворотом ще, радив їм відокремитися від цих панів, тоді вони були проти цього і говорили про „національну солідарність“. Не могли додуматися, на жаль, що люди подібні до Голубовича і Шаповала ніякої України репрезентувати не можуть; що співпраця з ними неможлива.

В. Панейко їде сюди. В Галичині вже знають про скасування Віднем тайної клявзулі Берестейської.

1 серпня

Шкода, що гетьман не має сильнішої волі. Бо відважний він є. На всіх і, особливо, на німців зробило велике враження, що, коли йому донесли про замах на Айхгорна (сталося це поблизу гетьманського палацу), гетьман зараз же пішов пішки на місце, де це сталося. Вчора вночі було багато арештів.

Були в мене Чайківський і Сушко. Рогоза досі не дотримав обіцянки в справі реактивізації січовиків. Просили щось зробити, щоб рішення прискорити.

2 серпня

Большевики роблять саботаж заняттям мирової конференції. Я радив Шелухинові і Мішковському, на найближчих сходах голів всіх комісій поінформуватися про стан переговорів у них. Коли (як я передбачаю) і там большевики роблять саботаж, зробити кінець з цею глупою комедією.

Мали приїхати до Києва 30 большевицьких терористів...

3 серпня

По місті чутки, що гетьман мав зректися тайного аннексу до Берестейського миру

У „Франсуа“ стрівся з Олесем. Образливий, як мімоза. Велика дитина! По кількох хвилинах розмови заявив, що досі відносився негативно до мене, а тепер змінив свою думку. При прощанні кілька секунд тряс мені руку. Скільки в них емотивності і скоків в настроях, у моїх дорогих земляків...

5 серпня

Вчора вночі я пробудився о 2-ій годині від густої стрілянини.

Вікна і підвір'я, що кілька секунд, освічувалися біло-червоною загравою. Малося враження, що десь близько коло нас били з кулеметів. Всі, що були в помешканню, пішли ми дивитися на балкон. В стороні Святошина великий пожар і безнастанні вибухи. Якийсь великий будинок був охоплений полум'ям. Півнеба огорнула луна пожару. Вибухи тривали три чверти години. Здається, замах на Бендерські касарні із складами амуніції.

6 серпня

Олесь просив співробітничати в „Літ. наук. Віснику“, дати статтю про Лесю Українку, „якщо я його не бойкотую“..

9 серпня

Росіянина Шебека мають спроваджувати до Києва на міністра закордонних справ, як ходять чутки. Порозуміння між „кадетами“ і „ес-ерами“ російськими. Створили Директорію. Годяться з утратою Надбалтицького краю і Польщі, але гетьманська Україна має залишитися під якимсь новим царем. Праві промислові і фінансові круги на Україні організуються і переходять в наступ („Протофис“, „Суозиф“ і пр.).

Від Липинського лист. Зовсім дезорієнтований в подіях на Україні. Просить почати пресову кампанію проти Австро-Угорщини, проти скасування тайного аннексу.

Мануїльський їде до Москви.

10 серпня

Був у Шелухина. Дякував за мою статтю в „Новій раді“ – „Тверда рука“, на теми нашої біжучої політики. Хочє розвивати далі її ідею. В перекладі зажадав її собі і Мумм. Приїхав Калинович з Відня. Розпускає чутки, що гетьман хоче опертися на „національно-демократичні партії“.

Чутки про Вільгельма (Габсбурга) і його плани на Україні не устають. Я в це не вірю. Гетьман говорив мені, що для нього Вільгельм – скінчений. Галас довкола його особи і планів, гетьмана не турбує, не надає тому значення.

Засідання, на яким мав несподіваний успіх. Переконав Генеральну управу хліб.-дем. партії підтримати „Селянське слово“.

11 серпня

Гетьман обіцяв покликати наших представників до комісії для вироблення земельного закону.

Був Лисий, оповідав про Бесарабію і політику Австрії там. Пізніше стрів Гартлеба. Приходив редактор Макаренко в справі арешту свого брата. Сьогодні дав розліпити на мурах міста свій останній твір герр Вейке про виконання присуду над убійником фельдмаршала Айхгорна – над Донським. До Києва приїздять

Трепов, Нейгарт і Бобринський, знані ворожі Україні російські політики. Занадто толерантна і гостинна є Україна!

13 серпня

Оповідав П. Певний, що дуже агітують проти мене військові крути німецькі. Певно! Гартлеб мав побачення з Дорошенком. Той проти того, щоби представником варшавської Ради регенційної був тутешній поляк. Обіцяв я йому говорити про це з Липинським, який приїхав до Києва.

Увечері – у Липинського. Прийшов і Шемет. Їх лубенський курінь відкинув якусь повстанську групу з Канева, яка перебилася була на Лівобережжя. Оповідав, що німці з місцевим старостою, москалем, інтригують проти їх куріня.

Липинський оповідав про справу Галичини. Його поставили перед доконаним фактом. Коли він прийшов до австро-угорського міністра закордонних справ Буріяна, той відповів, що переговори в цій справі ще ведуться і він не може ще дати ніякої відповіді. Липинський запитав, чи Форгач в Києві веде переговори на власну руку, чи в порозумінні з ним? На притакуючу відповідь відказав Липинський, що в таких разі Буріянові мусить бути відомо, що Форгач односторонньо скасував тайний аннекс?

„Так, відомо“, – відповів Буріян. Тоді Липинський виняв з теки ноту-протест гетьманського уряду і передав Буріянові. Цей останній, звичайно дуже коректна людина, вскочив і подражнено заявив, що він того протесту прийняти до відома не може, бо в Києві мали офіційно погодитися з тим фактом. Чи Дорошенко не дав жадної одсічі Форгачеві?

Василько, поділивши вину за невдачу Берестейського договору між К. Левицьким і Скоропадським, хоче вже перепрошуватися. Був у Липинського, обіцяючи занехати кампанію проти гетьмана, коли б йому дали докази, що той не зрікся аннексу.

Австрія, здається, проти далекойдучих планів архикнязя Вільгельма на Україні. Тримає його там тільки, щоби шахувати гетьмана. Її політика супроти нас – прихильна неутральність „демукраїнішен хаос гегенібер“. Липинський носить з ідеєю повалити Буріяна. Назавтра визначив мені, в тій і в інших справах, побачення з ним о 7-й годині, потім я буду у гетьмана. Казав мені, що буде бачити Гартлеба.

Лизогуб з Палтовим їдуть до Берліну, щоб прискорити рішення актуальних питань української політики. Я довго переконував Липинського, щоб він запротестував проти їх акції в справах закордонної політики без порозуміння з ним. Можливо, що він погодиться

15 серпня

Чутки, чимраз більш тривожні. Шинкар з своїм загоном мав передістатися на Лівобережжя. Повстання шириться. Треба поговорити з Шелухином про Палтова, не довіряю йому. Липинський проектує союз України, Німеччини, Польщі і Угорщини, до якої мала б відійти Галичина. Цей план має одну хибу: він нездійснимий. Казав йому це, але Палтов прийняв його плян до відома і ним одушевлений. Я і Ванькович остерігали Липинського перед цією людиною, яка, здається, є переконаний русофіл.

16 серпня

Вчора у гетьмана не можна було мати авдієнції. Панахида по його сині, який нагло помер.

17 серпня

Було запізно не допустити Палтова до подорожі до Берліну. З Липинського хочуть зробити жертвенного козла: він, розпускають чутки, як „польонофіл“, мав змарнувати галицьку справу...

18 серпня

Увечері засідання Управи партії, щоб виробити інструкції Вол. Шеметові, покликаному до Земельної комісії. О 8-ій годині прийшов і Липинський. Положення його, як посла, прикре. Бажав розмови на цю тему. Я звернув дискусію на нові тори, бо ради у справах закордонної політики ледве чи можна було дочекатися від зібраних... Вол. Шемет був цікавий знати, що це таке „австро-польська розв'язка польської справи? А потім – чому питання Галичини важніше для нас від Холмського? На відповідь, що Холмщина і територією і населенням є без порівняння менша від Галичини, почули ми здивоване: „Хіба?“

Вол. Шемет, бувший член Державної думи, є, впрочім, дуже мила, чесна та ідейна людина.

Відпроваджував я Липинського. Оповідав він, що був у нього Форгач, виглядає, як типовий „циганський барон“, сидів більше, як годину. Був надзвичайно милий (мабуть, підготовляє нову „ге-майнгайт“. Австро-польське рішення, здається, впаде. Галичина лишиться при Австрії, але зате поляки мають дістати Холмщину. Поляки домагаються й Волині, та Форгач вважає це за „дикі претенсії“. Розсипався в похвалах до України, яку не можна рівняти з такими „саль пеї“, як Сербія і Болгарія. Радив я Липинському лишитися у Відні, бо якби не вирішилися тепер галицьке і холмське питання, справа ще десять разів може переменитися. Треба б також в справі Холмщини говорити з німцями, щоб по змозі відбити польський замах. Липинський сказав кілька не дуже милих слів на адресу Дорошенка.

20 серпня

Увечері у Липинського. Казав мені, що носить з своїм планом: границя – Буг. Липинський хоче жадати наперед ратифікації Берестейського договору, а тоді згодитися, може, на деякі уступки частини Холмщини, занятої австрійською армією (з певними гарантіями). Я радив йому затягувати переговори з Форгачем, аби виграти час і добитися ратифікації Берестейського договору. Певно, є небезпека, що Австрія – щодо Холмщини, та й до Галичини, порозуміється без нас з Німеччиною. Липинський отримав з Відня звістку, що в Берліні нібито готові зробити великі уступки Україні. Коли так, то тепер якраз час домагатися зміни кабінету і розпочати пресову кампанію в справах Холмщини і Галичини...

21 серпня

З Берліну говорив Лизогуб з Дорошенком, що два полудневі питання (Крим і фльота?) вирішені добре для нас. В Парижі заснувалась Українська рада з якимсь проф. Соченком. Антанта прийняла протести українських консулів у Сибірі проти мобілізації українських громадян.

Повстання, здається, перекидається на Полтавщину, – твердню хліборобів, тих, що вибирали гетьмана. Чи не тим пояснюється факт, що німці трохи змякли?

Нарада у Дорошенка. Він, Липинський, М. Кушнір, В. Садовський, П. Певний і я. В справі спільної пресової кампанії проти відлучення Холмщини від України і за поділ Галичини.

У Липинського ввечері пізнав Микиту Шаповала. Бездонна пропасть ділить мене від тих людей. По розмовах, довгих і нудних, сказав йому: що, коли я мав вже аргументи, щоб не вступати нам до Національного союзу, то тепер він мені дав сто ще важніших аргументів. Ці панове ніяк не хочуть розстатися з своїми плянами соціалізації. Казав Шаповал, що – чого ж? – він за гетьмана, тільки – за виборного, ось наприклад за... І він назвав двох демократичних політиків. Я вийшов з себе і кричав йому, що ми потребуємо блиску, авторитету, старих традицій історичних – коротко: пана на гетьмана, а не якогось провінціального адвоката, не з пенька панка. Сказав йому, що в тій руїні, в якій опинилася Україна, винні соціалісти, а спеціально його партія.

Перед тим, як розмовився з ним, прислухався, як кінчив говорити до нього Липинський. Цей останній розпочав одну фразу словами: „Ви, Микито Юхимович, як естет...“. Мені страшно стало! – до такої степені це слово було в разячій контрасті і до психіки „есерівського“ вождя і до його зовнішнього вигляду, яким нагадував не стільки естета, як гоголівського Собакевича чи Ноздрьова. На цім дрібнім випадку укріпився, на жаль, в своїй думці, що не завше Липинський пізнається добре на людях.

22 серпня

Сенсація дня: інтерв'ю Лизогуба в „Берлінер Тагблятт“. Нав'язуючи до Переяславського договору 1654 року, прем'єр натякав на можливість майбутньої федеративної злуки України з Росією.

Був я в тій справі в Міністерстві закордонних справ. Дорошенка не було. Серед урядовців ніякого занепокоєння з приводу нещасливого виступу Лизогуба. Ці люди, які здіймають гвалт з приводу одного неукраїнського слова, кинутого якимсь міністром, тепер були зовсім спокійні. Здавалося, не розуміли значення Лизоговової заяви. І ці люди – „будують державу“!..

24 серпня

Несотворені чутки. Що німці нібито хочуть ужити астраханську армію, щоб нею відтяти ген. Алексеєва і змусити до угоди з ними. Мала приїхати до Києва делегація московських промисловців пертракувати з німцями про відновлення „єдиної і неділимої“.

Рано був в каплиці палацовій на панахиді в 9-й день смерти гетьманського сина. Гарний хор, урочисті співи.

Якби то все те панство з оточення гетьмана, яке бачив там, було все українське!

26 серпня

Увечері зайшов до Українського клубу. Попав на баль. Товариство неслоя в танцю попри мене. Гучно тупаючи ногами і взагалі виявляло свою веселість. Думав про танець на вулкані і про демократію нашу. Скоро пішов геть.

29 серпня

Арешти! Забрали Лизанівського і Чоботарева, Про Чоботарева оповів мені його брат – старшина, зачіпивши мене на вулиці. Нині дістав телефон-повідомлення, що бандити зарізали і обрабували о.Василя, священика села Севериновки, коло Білої Церкви, батька мого доброго знайомого, проф. І. Р-го. Треба було просити владу дозволити перевезти тіло до Києва. На провінції дуже неспокійно.

Нові арешти. Між іншим забрано Саліковського. Чия то рука і кому це потрібно? На Терещенській Суровцева зі своїми ад'ютантами оповідає, що прийде чисто український кабінет та що 3-го вересня вже читатимемо гетьманську грамоту з іменами нових міністрів.

31 серпня

Саліковський з Біським видають свою „Громаду“. Був Шемет з Ющишиним. Земельна комісія таки скликається.

Увечері повіз я Зерінга до Чикаленка. Служив йому за перекладача. У бідного професора волосся ставало догори, коли ми оповідали про деякі вибрики москвофільства у внутрішній політиці кабінету. Багацько нотував собі з того, що ми говорили. По-

тім прийшов Роман Смаль-Стоцький, і повіз Зерінга до „Контіненталю“ на бенкет, влаштований Національним союзом.

1 вересня

З січовиками, австрійськими громадянами, здається, буде добре. Гетьман в розмові зі мною назвав Форгача „с-им сином“ за те, що той досі не поладнав справи з стрільцями галицькими.

Гетьман не раз висловлювався драстично точно. Одного разу, коли розмовляв з ним в палацовім парку приніс йому якийсь урядовець на оцінку військову шапку („картуз“), як проект шапки старшини української армії, якийсь оперетково-фантастичний. Гетьман, взявши, ледви глипнув на шапку, і зараз же віддав її назад урядовцеві зі словами: „Це має бути шапка офіцера української армії?! Це шапка швейцара з б...ю!“.

Засоромлений урядовець поспішив втекти разом з тим нещасливим винаходом. І в поважніших випадках вмів часом гетьман давати моментальну, по-військовому прецизну, оцінку позитивну чи негативну – якогось факту чи людини.

Гетьман ще не змінює програми своєї. Остається все так, як було, коли він давав мені на оцінку свою програму ще перед переворотом. Деякі точки і неясности, напр., в справах земельної реформи і церкви, пояснював тим, що треба зробити так, аби – „ці люди бодай не шкодили нам“. Переконати мені його тоді не вдалося.

3 вересня

Приходив Єловицький, щоб знов розпочати заініційовані Липинським розмови з українськими поляками. Не беруся за це. Хай то краще Липинський організує.

4 вересня

Був у мене прив. доц. Смаль-Стоцький. Оповідав, що в Берліні, в парламенті і головній квартирі не дуже прихильно думають про нас; та що таке відношення почасти пояснюється русофільськими справозданнями з України...

6 вересня

Стрівся у „Франсуа“ з Коновальцем. Німці заарештували 30 люда в їх вербунковім бюрі. Чиста провокація! В бюрі стрів Ми-

рона Вігошинського, мого колишнього віденського університетського колегу, разом з одним австро-угорським сотником. Приїхали аж з Перемишля, для перепровадження „унтерзухунг“-у з приводу одного урядовця міністерства заграничних справ, якого австрійська влада заарештувала на відпустці за те, що він вступив на службу чужої держави (України). Зізнав я до протоколу, що таких злочинців у Києві маса по всіх міністерствах і в моїм бюро; що працюють вони з відома гетьмана і влади австрійської та на підставі мирового договору в Берестю...

Сенсація дня в російським артистичнім світі – вистава Анатолія Каменського „Леда“. З його промовою на тему – „жінка-змія і жінка-корова“. Подібною порнографічною літературою засипає нас російська культура.

Приходив Юліян Охримович, щоб я вставився за арештованим (ес-ером галичанином) Лизанівським.

22 вересня

В неділю приїхав ген. Греков. З кількох слів професорів Вебера і Зерінга, яких наші політики уважають офіційними емісарами уряду німецького; зі слів Полтавця Коновальцеві, що гетьман жичить порозуміння з Національним союзом, постала маса чуток про зміну кабінету. Головою Національного союзу вибраний Винниченко. В перший раз я пізнав його в Києві в 1907 року на Жиланській у Порша. Пригадую перше враження: я не міг з дива вийти, невже так може виглядати письменник? Щось в очах, в обрисі уст виглядало мені як дуже неінтелігентне. Потім стрічався з ним, а властиво не з ним, а з його творами, коли сидів на Лукіянівці в 1907 – 1908 роках.

Тоді всі камери захоплювалися свіжо випущеним с.-дем. збірником „Дзвін“, в яким з'явився якийсь (забув заголовок) твір Винниченка. На улюблену його тему „чесності з собою“ і „статевої моралі“. На мене цей твір не зробив ніякого враження. Потім бачився з ним в 1910 чи 1911 році у Львові, коли часово він і Л. Юркевич там мешкали. Відносини між нами почали псуватися з двох причин: йому не подобалися тоді мої статті в „Нашім голосі“, який, як місячник, видавали на спілку наші і галицькі соціал-демократи. Знаходив він ті статті зашовіністичні. Але найбільше був він обурений, коли я не прийшов на читання приготованого

до друку якогось його твору, який слухали запрошені ним партійні товариші.

22 вересня

В неділю приїхав ген. Греков. З кількох слів професорів Вебера і Зерінга, яких наші політики уважають офіційними емісарами уряду німецького; зі слів Полтавця Коновальцеві, що гетьман жичить порозуміння з Національним союзом, повстала маса чуток про зміну кабінету. Головою Національного союзу вибраний Винниченко. В перший раз я пізнав його в Києві в 1907 р. на Жилянській у Порша. Пригадую перше враження: я не міг з дива вийти, невже так може виглядати письменник? Щось в очах, в обрисі уст виглядало мені як дуже неінтелігентне. Потім стрічався з ним, а властиво не з ним, а з його творами, коли сидів на Лукіянівці в 1907 – 1908 рр.

Тоді всі камери захоплювалися свіжо випущеним с.-дем. збірником „Дзвін“, в яким з'явився якийсь (забув заголовок) твір Винниченка. На улюблену його тему „чесності з собою“ і „полової моралі“. На мене цей твір не зробив ніякого враження. Потім бачився з ним в 1910 чи 1911 р. у Львові, коли часово він і Л. Юркевич там мешкали. Відносини між нами почали псуватися з двох причин: йому не подобалися тоді мої статті в „Нашім голосі“, який, як місячник, видавали на спілку наші і галицькі соціал-демократи. Знаходив він ті статті зашовіністичні. Але найбільше був він обурений, коли я не прийшов на читання приготованого до друку якогось його твору, який слухали запрошені ним партійні товариші.

30 вересня

Зачинається паніка. „Н. союз“ іде до Тілля, Міхновський до гетьмана. М. Галущинський повідомив, що галичани хотіли б, щоб я в їх справі, у справі їх відносин до гетьмана був поінформований. Дістав лист від Пилипчука в справі редактора „Народної волі“, якого арештували.

Був у Шишманова. Мило, як все, прийняв мене. Йому подобається те, що він називає моїм реалізмом. Читав мені довірочно депеші, які прийшли до посольства. Положення в Болгарії дуже поважне. Крок Малінова був офіційним. Генадієва випущено з

тюрми. Шишманов „переключається“ на Антанту. Докоряє німцям за їх політику на Україні. В цім ми зійшлися. Розмовляли довго. Сьогодні дістав запросини від К. Лоського на обід на честь Гумеруса, фінляндського посла.

1 жовтня

На Терещенківській бачив Дорошенка. Запрошує мене їхати з собою до Берліну. Вибрав час! З Болгарією зле. Говорив мені про можливу зміну гетьманського кабінету, до якого мають нібито ввійти Лотоцький і Славінський. Бачився з Суровцевою і д-ром Лукасевичем. Останній оповів про вислід своєї подорожі до Швейцарії. Швейцарія готова прийняти нашу місію.

Увечері бачив Дорошенка. Депеша від Шульгина, лишається в Болгарії в кожному разі. Там зачинається хаос. Багато війська німецького скеровано туди.

2 жовтня

Був проф. др. Ган. Розпитував про пресу, про „Селянське слово“, про Національний союз. Дивувався, чому ми не вступаємо в цю організацію. Телефонував Шишманов: завішення воєнних акцій на болгарському фронті – факт dokonаний.

Увечері в Клубі обід, організований Лоським на честь Гумеруса.

Принагідні, звичайні нудні промови. Були й Палтов і Дорошенко. Останній спонукав і мене промовляти, але я подякував. Палтов був знову дуже чемний. Гумерус запитався, чи я говорю по-російськи? – „Нур міт ден Дамен“ – відповів я...

5 жовтня

З редакції „Відродження“ повідомили мене, що туди приходили якісь німці інформуватися, чи не є я антантської орієнтації.

Нині був Шишманов. Показав французьку телеграму – абдикація Фердинанда і вступлення на трон Бориса. Все йде шкереберть, від Антанти ми відділені лише Румунією, а може – Чорним морем. Тим часом організування російських кругів на Україні йде повною ходою. Наші офіційні політики мають вибирати: або – або. Міхновський був зі Степаненком у гетьмана. Сьогодні підуть до нього з Національного союзу. Лукасевич їде до Берна. Маю з ним поговорити.

8 жовтня

Був гр. Тишкевич двічі. Просив підтримати на посла в Туреччині одного пана, добре баченого у німців і австрійців, приятеля Енвер-Бея.

Лист від Липинського. Пише про ратовання держави.

Мав розмову з Низкокклоном. Каже, що я мав себе скомпромітувати через мою німецьку орієнтацію, близькість до гетьмана і через те, що я правий. Так, нібито не Центральна Рада, не ес-ер Грушевський запросили німців на Україну! Так, нібито не наші демократи ходили – один по одному – до почекальні гетьмана! На думку Низкоклона я повинен „реабілітуватися перед суспільністю“ і порадити гетьманові змінити кабінет. Відповів я йому, що всі ці теревені є лицемірство. Що перед жадним „суспільством“ (ес-ерів і ес-деків) не маю з чого реабілітуватися. Що ця „суспільність“ має реабілітуватися перед Україною і перед нащадками.

Увечері був у Вольських. Є це родина зукраїнізованих поляків, католицька. Застав там д-ра С. Федака зі Львова, який лежав там хворий, гр. Тишкевича і ще якогось пана. Мова була, розуміється, про політику. Дуже нападали на Дорошенка і на Національний союз, який Вольська назвала товариством взаємної адорації.

Коли вертав додому, на Жидівському базарі стріляли. Знов блимало в небі, збиралася буря.

11 жовтня

Вулиці повні, особливо Хрещатик, масою переважно молодих людей – росіян, у військовому віці. Все це, не зважаючи на грізну ситуацію, метушиться, спекулює, інтригує і, здається, зовсім не думає про завтрашній день. Вступив до Коваленка. Він казав, що мобілізація Кочубеїв іде по цілім фронті. Підготовляють з'їзд, проти Коваленка шалена агітація. Показав мені промову, яку мав виголосити сьогодні до гетьмана. Підкреслює в ній, що провінціальна адміністрація викликає ненависть до режиму. Реквізиції озлоблюють населення. На Україні будують Росію. Порадив я покласти перед гетьманом натиск на три точки: приступити якнайскорше до організації армії (козацтва), перевести негайно обіцяну земельну реформу, переформувати кабінет.

12 жовтня

Скликав я в бюрі пресову нараду. Прийшли представники п'ятьох українських газет. Просив розпочати кампанію проти російської організації „земельних собственников“.

Коваленко був у гетьмана. Той мав нібито обіцяти національно-український кабінет без русофілів. Але нині в часописах суперечна заява Лизогуба. Наша партія хоче поставити ультимативні жадання. Шемет проти вступу до Національного союзу. На те, що коли б скомпромітувалася політика Союзу, щоб не скомпромітувалося ціле громадянство. Ес-ери в Союзі знов горлають, що Україну врятує від загибелі тільки соціалізація.

Увечері нарада Ген. ради Хліборобської партії. Апробовано моє становище супроти акції Коваленка. Ухвалили скликати партійну конференцію. Були присутні Махновський, С. Шемет, Юцишин, Ганько і я. Маємо добиватися авдієнції у гетьмана і німців. Обговорили, які треба підприняти кроки, щоб запобігти інтригам російських кругів. Здається, вони планують державний замах 7 листопада.

15 жовтня

Досі не можу призвичаїтися до наших політиків. Безнастанно впадають то в захоплення, то в пароксизм розпачі. Повні штучного, якогось театрального патосу.

Вчора ми були в Тілля. Наші домагання – розпуск російських військових формацій, замкнення російських газет, таких, як „Наша Родіна“, висилка з України російських агітаторів з гр. Бобринським на чолі, що з'їхалися сюди з відома або й благословенства німців, крім того, – зазначили ми наше вороже ставлення до кабінету Лизогуба... Для нас ясно, що як лишиться Лизогуб, то не буде України. Бо видко, в який бік „самоозначиться“ Лизогуб з товаришами по виводі німецького війська з України...

Отже схема ясна: кабінет Лизогуба тепер спирається на німцях; коли вони підуть геть – він зіпреться на російських добровольцях. Україна незалежна – ні одним, ні другим не потрібна. Зі слів Тілля виходило, що німці дуже хотіли б „поновлення мандату“, даного німецьким військам першим кабінетом ес-ера Голубовича, а потім гетьманом – лишитися на Україні. Натякнув, що таке поновлення повинно вийти від авторитетного українського

тіла. Ми відповіли, що таке поновлення зробити є компетентний тільки уряд української держави. Національні партії українські, які не є в уряді, очевидно цього зробити не можуть. Дальше ми застереглися проти толерування планів всяких „ку д'ета“ (державних замахів), на конгресі російських „собственников“, на 1 листопада. Знаємо тепер, хто що думає. Перед нами лишається тепер одна дорога – опозиція.

Ніхто б не сказав, судячи з вигляду столиці, що її чекає завтра. Коли вертав сьогодні о 2-ій додому, була чудова осіння ніч – вогика і тепла. Ліхтарі вже згашені. М'який туман вкривав вулиці і дерева.

Недавно гетьманський ад'ютант Кочубей сказав мені:

„Замінити Дорошенка на Палтова, – і кабінет для „єдиної і неділимой“ готовий“. Вчора в Клубі оповідав мені Коновалець про останні чутки, про можливий переворот. Були ми від партії у Фюрстенберга. Прийняв наш меморандум про приготування росіян до перевороту. Обіцяв переслати до Відня. Розпитувався про партію. Удавав, що не знає, що російські відділи розташовані в Києві і коло нього.

Дорошенко знов пропонує мені їхати з ним до Берліну. Многі собі цієї подорожі не жичуть. На першому місці Палтов.

Увечері прийняв нас гетьман. В передпокою (коло каплиці) чекали досить довго, забиваючи час з старим циніком полк. Зеленівським, Хомяком та іншими.

Гетьман – втілена гречність! Боюся, що не здає собі справи з ваги години. Каже, що на рішення потребує часу. Соціалістів – як і ми – в кабінеті не хоче. Вже хтось (очевидно, з росіян або малоросів) переконав його, що Антанта проти незалежної України, а за „єдину і неділиму“ Росію. Отже, треба брати до кабінету – сказав дослівно – „людей не ворожих кацапам“ (Палтов! – знов пізнаю його руку!). Все ж просив предложити йому нашу листу міністрів. Я говорив йому, що тепер остання година зробити переміни і в політиці, і в міністерстві. Завтра може бути запізно. Говорив йому, що важиться не лише доля України і гетьманства, але й його особиста. Гетьман просив прийти нас в п'ятницю.

Тепер стає чимраз ясніше, що між цивільними і військовими німецькими чинниками на Україні існують тертя, та що військові – під впливом останніх подій на Україні і на фронтах – починають

дивитися ясніше на справу. Аж тепер переконуються, що творення російських військових формацій у нас було помилкою.

На бажання гетьмана передали ми йому через Полтавця наш список членів кабінету. Проти бажання Міхновського і Шемета, я не захотів ставити себе на листу. Полтавець запевняє, що заходи проти перевороту російських монархістів вже приймаються. В моїх підозріннях щодо Палтова та його ролі в теперішній кризі, я не помилився. Це він тягне гетьмана в москвофільський курс, при чім бажання Антонія і „Протофісу“ видає за бажання Антанти, прихильної Росії. Коростовця призначають надзвичайним послом до Злучених держав. Буду ще пробувати склонити дорогих земляків на політику ультимату.

17 жовтня

Був у Дорошенка і заявив, що до Берліну не їду. Він вже не має давнього, певного себе, вигляду. Питався, хто міг би звести його в Берліні з парламентарними кругами. На жаль, вірить Палтову і прислухається до його намови, з огляду на Антанту, більше рахуватися з москалями. Коли я виходив, зголосили до нього Шишманова. З цим обмінявся я кількома словами. Порадив йому відрадити Дорошенкові його поїздку. Він обіцяв це зробити.

Увечері, на запрошення гр. Тишкевича, Махновський, Шемет, Ющишин і я провели з ним годину. Були ще Окуневський, Горват і Барановський. Дуже занепокоєні, очевидно, захитанням гетьманського режиму у зв'язку з військовими подіями.

18 жовтня

Чутки про державний переворот монархістів не ущухають. Росіяни стають чимраз більш нахабними. Отверто говорять про наміри з'їзду „Собственників“ і „Протофісу“, передають про постанову „кадетської“ партії, яка теж „воспрянула духом“.

О 3-ій в палаці. Прекрасний осінній день. Золоті проміння, золото в горі на деревах, золото на вулиці – скрізь. Бувший прем'єр Устимович боїться перевороту. Настрій понурий. Говорив з Ханенком, гетьманським господарем. Він уже сторонник широкої земельної реформи, і – Лизогуб теж! Існує палацова українська група, яка агітує також за зміною кабінету. Говорили ми з полк. Блаватним. Я вийшов на балкон. На долі – море пожовклого лис-

тя. Заля порожня. Лише вартові. Чекали, бо в гетьмана були коменданти планованих восьми корпусів української армії.

На авдієнції знов звернули ми увагу гетьмана на горячкове організування монархічних груп російських, на небезпеку перевороту. Гетьман запевнив, що конечні заходи пороблені. Коновалець з січовиками в Києві. Звернули ми гетьманові увагу на небезпеку з боку Антанти, та що не врятує він режиму, ані держави, коли не зіпреться – замість на русофільських, на прихильних режимові українських групах. Гречно, але в тоні останньої перестороги велася ця розмова з нашого боку. Гетьман був спокійний. Коли ми входили, вибачився, що не міг нас прийняти скорше. Бо має все діло то з німцями, то з австрійцями. „Забагато союзників маєте, пане гетьмане!“ – сказав я йому. Він усміхнувся. Добилися ми дозволу нашої партійної конференції, яку Кістяковський хотів заборонити. Увечері бачив Тілля і Дірксена в театрі. Казали, що Кістяковський нібито має забратися. Палтова тяжче усунути. На мою думку, Кістяковський протегує „Союз собственників“.

19 жовтня

Сенсація дня – записка дев'яти. Дев'ять міністрів – Василенко, Ржепецький, Романов, Колокольцов, Гутник (жид) та інші предложили на засіданні кабінету заяву про конечність того, що вони назвали зміною закордонної політики України. Ця зміна є просто жадання получитися знов з „новою Росією“, яка – вони думали – постане внаслідок сподіваної перемоги Антанти. Проти цієї заяви висловилися лише меншість з шістьох міністрів: Лизогуб, Кістяковський, Бутенко, Рогоза, Любинський і Дорошенко.

20 жовтня

В останній розмові гетьман заявив себе отвертим сторонником ширшої боротьби проти большевизму в Росії. Розмови на цю тему з представниками Війська Донського.

26 жовтня

Посол від Липинського. Там все без змін. Липинський виїхав до Берліну, щоби побачитися з Дорошенком, який вже був там, і поінформував про становище на Україні. Просить написати йому.

Кабінет подався до димісії. Створено новий з прем'єром, як досі, Лизогубом, але з українцями О. Лотоцьким, П. Стебницьким, В. Леонтовичем, М. Славинським і А. Вязловим, як новими членами. Отже, Василенко з товаришами, з їхньою русофільською запискою, трохи поспішилися. Але напевно, цей кабінет є лише початком нових криз.

С. Шемет був у Берхема, заборона нашої конференції скасована. Весь вечір я готувався до цієї останньої.

27 жовтня

Партійна конференція хліборобів-демократів. Сьогодні був мій реферат: „Постулат державної незалежності України“. „Кієвская мисль“ напалася на мене за статтю в „Новостях дня“, що пропагувала бльок від Балтики до України, з Угорщиною включно, проти Росії. „З целью удушення Росії“, – як правильно інтерпретував цю статтю російсько-патріотичний ізраеліт з „Кієвської мислі“.

28 жовтня

Палтов думає, що поїде на мирову конференцію від України. Національний союз не задоволений з приводу нашої постанови про цей союз (невходження до нього).

31 жовтня

Лейтенант австрійської армії, українець Білинський, приніс нову Гібову вістку: цісарсько-королівські армії розбиті над П'явою. Катастрофа! На вулиці стрів Германа, він дістав телеграму від свого шефа з Відня, який за його службу дякує йому – „в імені нашої, вже неіснуючої вітчизни“.

О пів до сьомої в Клубі, як обсерватори, Шемет і я на зборах Національного союзу. Порушено справи нашого контакту з Союзом і справи національного інтересу. Новий міністр внутрішніх справ, Райнбот, прийняв депутацію від робітничих союзів в справі арештів кількох їх членів.

3 листопада

Все летить стрімголов. В Ляйбаху англійці. Дарданели незабаром будуть відчинені для союзницької флотії. Відкрито нову змову проти гетьмана. Оповідують про побачення в Полтаві – гетьма-

на, принца Леопольда Баварського, ген. Денікіна, і ген. Краснова від донських козаків.

Сьогодні була в мене депутація від чорноморців (Кавказ). Їх територію заливають армії російських добровольців. Є документи, які доводять, що добровольці інтригують проти України. Посилають сюди своїх агентів. Оповідали, що Національний союз не схотів вставитися в справі чорноморців перед нашими міністрами. Я піддав думку чорноморцям проголосити свою територію – на конгресі 12 листопаду – незалежною і шукати приєднання до України. Обіцяв звести їх з нашими міністрами, щоб змусити останніх поставити на вістря меча цілу справу наших східних союзів. Бо те, що робиться тепер на Чорномор'ї, на Кубані і на Донщині може втягнути Україну в ідіотську русофільську авантуру.

Коли писав нині до часопису, якесь червоне світло почало заливати кімнату. Думаючи, що це захід сонця, я, не відриваючись, писав далше. Та це червоне зробилося таким яскравим, що мусів кинути перо і глянути крізь вікно. Луна великої пожежі. Горить товарова станція – „Київ товарний“. Саботажі посилюються.

У Львові – бої між поляками і українцями.

На з'їзді хліборобів власників вийшло по нашому бажанню.

Сторонники Гейдена (Кочубеїв) зобачивши, що їх не сила; що більшість з Левченком і Коваленком, перефорсували були заборону з'їзду. Але нам удалося осягнути дозвіл у гетьмана. Завтра їх з'їзд.

5 листопада

Був у мене (поет) Кічура в справі галичан. Галицька Рада виває їх всіх ставитися до стрільців і вертати до Галичини, де почалися бої з поляками. Він уважав, що Київ важніше від Львова. Домагався моєї інтервенції в цій справі.

Просив я міністра Славинського, щоб прийняв делегацію чорноморців. Він згодився, але наперед я мусів йому пояснити, що ця справа обходить і його теж; що він не лише міністер праці, а взагалі член уряду української держави, отже повинен цікавитися всіми справами, які цю державу обходять, не лиш своїм ресортом.

Події прибирають неможливий зворіт. Побачення в Скороходах, несамовиті чутки про загальне представництво „всей Росії“ на мировім конгресі, про місію Дорошенка і т. п. Отже цей останній в

Берліні пертракує про границі з Росією, а гетьман в Скороходах готується до походу на Москву. В міністерстві закордонних справ стрів Айхельмана. Національний союз, всупереч обіцянки (минулої середи) порозумітися в цій справі з нами, вже призначив дату національного конгресу і усталив, з яких груп він складатиметься.

10 листопада

8-го був в палаці у гетьмана. Це лише його тінь. Говорить і ділає так, наче б завтра мав перестати бути гетьманом. Він одержав відомості, що Антанта зле ставиться до нас. Коли я завважив, що таке, мабуть, хочуть його вмовити москвофіли, образився. Сказав, що про це він знає теж, але поза тим має певні відомості. Я зрозумів, що, мабуть, він мав дістати щось невтішне щодо своєї особи. Хотів говорити йому про план Національного конгресу, але він був якийсь дивно байдужий. Скаржився, що „собственники“ умисне спровадили йому на голову, щоб його скомпрометувати, Пурішкевича, що він зірвав з ними.

Але за моїми відомостями справа малася трохи інакше. Бо коли б було так, як казав гетьман, то нащо терпіти у Києві всю цю московську „свистопляску“? Російська преса шаліє, не посідаючи з радости. Творяться військові російські дружини. Іде пропаганда – словом і друком – за „єдину і неділиму“. Пурішкевич розривається на з'їзді і домагається узброєння „собственников“. Обидва табори лаштуються до вирішального бою і кождий має страху перед другим. Один сподіваючись мати за собою організований, хоч і кепсько, урядовий апарат, другий – національну, зреволюціонізовану стихію.

Увечері на засіданню з Національним союзом обговорювано обидва проекти скликання Національного конгресу. Шемет і я хочемо змобілізувати всіх міністрів-українців, щоб змусити їх негайно змінити політику, яку веде теперішній уряд. Здається, що гетьман уникає прийняти ясне рішення: вагається між двома бігунами. Хвиля мусить змити його. А шкода!

Вчора Богун (Чудінов) з нової партії власників (колишній РУП-іст), повідомив мене, що нова партія земельних власників, яка відкололася від Гейдена, вибрала мене до Управи. Це треба в'яснити, бо там не маю наміру бути. Хочуть видавати часопис і усталити з нами спільну тактику і акцію щодо Національного конгресу.

Був на засіданні Правничого товариства. Познайомився з головою. Був реферат про гетьманську владу і про сойм. Я опинився в меншості, яко „реакціонер“, бо обстоював історичність гетьманської влади. Вибрали мене до комісії для розгляду основних законів держави. Тепер Г. Ч. оповідав про чутки, які кружляють в російських колах з приводу перемоги над Гейденом. Приїхав Міхновський. Росіяни дуже злі, що Коваленкові удалося потягти з'їзд за собою.

12 листопада

10-го був Лисенківський вечір. Лишився в душі такий самий несмачний осад, як на вечері Стеценка. По першій павзі я покинув залю.

В Літ.-арт. клубі чув, що німці проти конгресу. Не хоче його і гетьман. Нова хвиля большевизму. В Німеччині революція.

11-го був в Клубі. Богун та інші з нової партії власників радили про нашу тактику. Богуна не бачив я від 1907 року. Думаю, що йому, його необережності, завдячую мій арешт уліті того року, бо він, будучи „нелегальним“, коли приїхав тоді на з'їзд українських соц.-демократів у Києві, ночував у мене.

Між німецькими вояками шириться большевицька пропаганда. Сьогодні в Клубі бачив Олесья. Всі думають, – казав він, – що я є головна перешкода для вступу хліборобів Шемета до Національного союзу. Коли я заперечив свої впливи в партії, бо ж Сергій Шемет є її досить енергійним провідником, то ця велика дитина образилася. Попрощався зо мною з словами: „Позбавляю вас приємності говорити з дурнем“. Він є завше в стані якоїсь метушливої екзальтації.

13 листопада

Гетьман мав сказати Коновальцеві, щоб він зі своїми стрільцями відійшов до Галичини, коли є вони самостійниками. Бо – „Антанта хоче федерації“. Не знаю, чи слова гетьмана автентичні. Саме ж твердження про таке бажання Антанти – фантазія. Маємо певні відомости, що нічого іншого Антанта не бажає, як тільки, щоб Україна тримала фронт проти большевиків. Бажає собі національного українського кабінету лише без германофілів. Здається, відповідний спис міністрів післано в Ясси, де вже знаходиться

Антантська місія. Про такі бажання Антантських держав повинен знати й гетьман. Всі чутки про жадання якоїсь федерації з Росією збоку Антанти, – мабуть, вигадки російських кругів, щоб зробити натиск на гетьмана і змусити його скінчити з незалежністю.

Шемет, Міхновський і я були як делегати на нарадах Національного союзу. Пропозицію Шемета повідомити гетьмана про наші остаточні домагання Національний союз відхилив. Національний конгрес відбудеться, вони певні того.

Коновалець сказав, що виїздить нині до Білої Церкви. На прощання порадив йому вертати якнайскорше назад з своїми. Хмара чуток про змови, повстанські рухи, пересування військ.

18 листопада

Ці чотири дні, що я не брався за перо, найстрашніші за весь час, коли я роблю ці нотатки. „Федеративна“ грамота гетьмана („дорога всім нам Росія“) і виступ Директорії. На міських вуличних тумбах розліплені маленькі відозви Директорії, в яких повідомляється про її утворення і про початок повстання проти гетьмана. Все зірвалося з ланцюгів – арешти, російські добровольці, які підняли голову, Коновалець, Біла Церква, Петлюра, Фастів, Харків, Болбочан, непевність в гетьманських кругах.

Кілька знайомих на вулиці перестерігали мене, що виданий приказ про арешт многих українців, а в тім числі і про мій арешт. Чи це йде зі сторони палацу, німців, чи добровольців, не міг ствердити. Перестав ходити до бюро і не ночував дома. По проголошенню федерації уважав свої відносини до гетьманського уряду за зірвані. Бачився з Тіллем, він сам нічого не знає. Г. Ч. усміхаючись, сказав, що він (цебто російські кола) сподівався замість назвиська Шевця під відозвою Директорії, прочитати інше.

Обідав в „Грандготелю“, де бачив Дірксена і Тілля. Питалися вони мене про новини. Сказали, що в громадянській війні, яка вибухає на Україні, німці будуть нейтральні, але не потерплять нарушения ладу і порядку. Як можлива громадянська війна без нарушения ладу і порядку, цього заступник Мумма мені не пояснив. Хоч зрештою подібна була в 1917 році думка і Винниченка з Центральною Радою: робити революцію без нарушения ладу і порядку. Боялися німці большевизму. Запевняли мене, що коли я

бажаю щастя своїй країні, то мушу стримати своїх приятелів від активних виступів проти Києва...

Вулицями міста, особливо вночі, чуто стрілянину. Арешти йдуть далі. Нині перший день випав сніг.

7 грудня

Настрій в місті чимраз більш тривожний. Трудно ховатися. Мобілізація. Запровадили нібито воєннополеві суди. Російська преса виє з розпачу з приводу байдужості російського елемента на Україні, який не думає сповнити свій „долг перед родіной“. Дуже добре пише про російську революцію Булгаков: „Яка нездарна й огидна російська революція! Ні пісні, ні гимну, ні пам'ятника, ні навіть гарного гесту! Все банальне, вульгарне, вкрадене. Шмат червоного перкалю та ще „Марсельеза“, украдена якраз в той час, коли ми підло зрадили французів. В один з перших днів революції довелося оглядати на одній з московських вулиць подібний похід. Я – людина спокійна і назагал народолобно настроєний, але в мені тоді клекотіли обридження і несмак“.

Подібні думки нуртували в мені, коли в Лукіянівці у Києві в 1905 року довелося вступити в контакт з російськими і жидівськими революціонерами. Ціле їх середовище, ментальність, зроби на мене відпихаюче враження.

Одна російська газета умістила відомість, що всі українці стали вже розсудними, і всі українські партії у Києві, навіть хлібороби-демократи, стали на плятформу федерації. Я, в товаристві ще одного члена партії, понесли до редакції формальну заяву Ген. ради партії, яка спростовувала вищезгадану вигадку, підкреслюючи, що ми незмінно стоїмо на плятформі державної незалежності. Редактор прийняв нас чемно, але з запобігливою усмішкою переконував, що видрукування подібної заяви може, під теперішній час, пошкодити нам особисто. Ми відповіли, що шкода буде не йому, а нам, отже, нема чого йому тим журитися, і зажадали уміщення заяви в найближчій числі.

23 грудня

В колах Директорії – безлад і прострація. Винниченко грозить відходом. Експанзивний Швець хоче або застрілитися, або когось застрілити. Невідомо чи в стані Петлюра опиратися Винниченко-

ві. Дідушок оповідав, що в Директорії якесь божевілья. Кляне її. На міністрів призначено хлопчаків, або туманів. Міністр закордонних справ, Чехівський, не знає ні одної чужої мови, поза Україною ніде не бував.

31 грудня

Директорія йде вліво. Вакханалія. Всіх викидають з посад, хто не є соціалістом. Нічого не розбудовують, рабське малповання большевизму...

Післяслово

Я вже зазначив, що з інших причин я в листопаді 1918 року відійшов від гетьмана, ніж виступили проти нього демократи, соціалісти й комуністи. Їх протигетьманські аргументи були нещирі, ними вони лиш маскували справжню причину своєї ворожнечі до режиму 29 квітня.

Що гетьман був „царським генералом“ і перед 1917 роком не брав участі в національно-українським русі? Я вже згадав, що це саме можна було б закинути і генералам Директорії... Що гетьман проголосив федерацію з Росією? В устах соціалістів це не був аргумент, бо самі вони були федералісти... „Карательні“ загони по деяких селах? І це в устах соціалістів не був аргумент. Бо що були ці загони, порівнюючи до большевицького нищення нашого селянства? А воно ж не стримало наших соціалістів (Грушевський, Винниченко, Вітик, Лозинський, Ю. Бачинський) – визнати московсько-большевицьке правління в Києві, якому радо пішли служити, відмовляючись служити гетьманові. Що гетьмана підтримували німці? Так, аж до повстання проти нього. Але ж німці підтримували і Центральну Раду. Їх і запросила на Україну Центральна Рада, не гетьман.

Ці аргументи в устах демо-соціалістів були лише пропагандові. Справжня ж причина їх ворожості до режиму 29 квітня була та, що гетьман був чужого, ними зненавидженого, середовища; що був пан. Цеї категорії земляків демо-соціалісти не зносять.

Те, що було в очах лівих непростимим гріхом гетьмана, було, як я думав, його плюсом. Коли виснажується й гине провідна класа, часто віддає вона своїх найздоровіших членів, в ролі провідників, новій правлячій верстві, навіть в ролі вождів революції.

Дюк Пилип Орлеанський, князь Талейран, граф Мірабо, маркіз Ляфаєт стали провідниками французької революції. Князь Дмитро Вишневецький, Зборовський, Ружинський та інші аристократи старокиївські стали основоположниками нової, козацької аристократії, як пізніше шляхтичі Виговський, Кричевський або Мазепа. Вони формували організаційно нову еліту, вносили в неї властивий їм дух, хист командувати, вести, любов до влади.

У гетьмані я й хотів бачити власне такого організатора пробудженої зі сну, ще не оформленої, української стихії, в душі її давніх, воскресених в слові Шевченка, історичних традицій, негованих народолобцями й соціялістами.

(Збережено правопис автора)

Олеся ДЗИРА

ДІЯЛЬНІСТЬ ГЕТЬМАНЦІВ-ДЕРЖАВНИКІВ В ДІЯСПОРІ

Нова хвиля еміграції після Першої світової війни принесла зміни в громадське життя Канади. У країні з'являються політичні емігранти, пройняті ідеями української революції 1917-1921 років. Саме вони стають активними учасниками громадського життя в діаспорі.

Так, у травні 1924 року в Торонто постає „Канадська організація січових стрільців“, послідовників Гетьмана П. Скоропадського, головним старшиною якої став В. Босий. Дозвіл на поширення своїх осередків вона отримала від канадської влади у грудні 1924 року. Її діяльність підтримувала Греко-Католицька Церква. До справи надання дозволу мав безпосереднє відношення Єпископ Н. Будка, який клопотався про його отримання і дав своє благословення об'єднанню. Церква підтримувала консервативні погляди гетьманців, що визнавали її авторитет. Їх співпраця збільшила кількість парафій та зміцнила вплив греко-католицького духовен-

ства. Це підтверджує у своїх спогадах заступник голови крайової езекутиви Українського національного об'єднання М. Шарик: „Всі вони католики, як і саме велика частина католицького духовенства, були прогетьманського наставлення. Вони сильно сприяли гетьманцям, як і самому Гетьманові Скоропадському“, хоч він і був православним [2, с. 212].

На початку 1924 року січові організації у США визнають П. Скоропадського законним Гетьманом-монархом України. А вже 2 листопада 1924 року в Дітроїті було підписано С. Гриневецьким та В. Босим Грамоту Злуки обох січових північноамериканських товариств з центром у Чикаго. Відтоді консервативне об'єднання в Канаді прийняло назву „Січова організація українців області Канади“, а В. Босий стає головним обозним. Повний текст Грамоти Злуки розміщено у виданні „Січ“ 7 березня 1925 року.

„Січ“ сповідувала монархічні ідеї, у сфері політики тяжіла до консервативної партії та вважала визнання єдиного постійного глави держави запорукою припинення політичного хаосу серед українців. Вона мала на меті відновити на Батьківщині Українську гетьманську державу. Товариство формувало загони козаків, сотні, на чолі з сотниками. Керівні інструкції організація отримувала від штабу П. Скоропадського у Берліні. „Січ“ в Канаді базувалась за тим же принципом, що і галицькі „Січі“, з яких вийшли Українські Січові Стрільці. Була це напіввійськова організація, її члени дотримувались військової дисципліни, носили однострої, брали участь у канадських військових маневрах, мали свої літаки та летунські відділи. Канадська організація січових стрільців мала також жіночі відділи і свій Червоний хрест, де члени жіночих відділів проходили свій вишкіл, працюючи там як медсестри. Гетьманці видавали свій орган „Пробій“, пізніше – „Канадійська Січ“.

Як бачимо, метою „Січі“ було ідеологічно-політичне та фізичне виховання молоді й дорослого населення в рамках військової дисципліни.

Прівідними членами товариства були о. А. Сарматюк, М. Возьний, С. Ярема, о. Н. Дрогомирецький, І. Скалецький, С. Можевський, М. Гетьман та ін. Католицьке періодичне видання „Канадійський українець“, де гетьманці-державники мали свою сторінку, підтримувало цю організацію, редактором якого певний час був В. Босий. Він навіть працював вчителем у католицькій колегії св.

Йосифа в Йорктоні, де мав нагоду поширювати січовий рух на заході країни. Тому вже на кінець 1926 року у Саскачевані постає ряд січових осередків.

У 1927 році обозна команда організації розміщувалась у Вінніпезі, до її складу входили відомі громадські діячі: І. Ісаїв, А. Загарійчук, о. Н. Бартман, Н. Данильченко, В. Дикий, Д. М. Ільчишин, В. Кисілевський та ін.

У 1929 році товариство було перейменовано на Канадійську січову організацію. У цьому році сталась ще одна важлива подія – розрив між канадськими та американськими консерваторами. Розрив тривав недовго і зв'язки були поновлені у 1930 році. Новим керівником „Січі“ став С. Можевський, а в 1932 році – М. Гетьман.

Січовики допомагали українському визвольному рухові в Україні. В 1927 році, через повінь у Галичині, вони створили „Централю гетьманських Січей“, що у співпраці з Українською Католицькою Церквою мала допомагати потерпілим під час повені.

За три роки діяльності „Січі“ створили свої осередки майже по всій Канаді. На початку 1927 року організація налічувала 21 сотню з понад 500 „козаками“. Але з часом їх вплив на українську спільноту зменшився, що було пов'язано з появою таких організацій, як Союз українців самостійників та Українське національне об'єднання і приходом нового Єпископа В. Ладики, котрий з 1930-их роках почав відсторонюватись від товариства. В. Босій не дійшов злагоди з новими видавцями „Канадійського українця“ (видавався до 1931 року), тому консерватори стали видавати свій власний орган „Канадійська Січ“.

У 1934 році „Січ“ була реорганізована в Союз гетьманців-державників (далі – СГД). З 1934 року виходила газета „Український робітник“ – на зміну „Канадійській Січі“, що стала офіційним органом союзу. Її редактором був головний обозний СГД М. Гетьман. В 1937-1938 роках основні центри консервативного руху Канади відвідав син П. Скоропадського Данило, котрий ще 16 травня 1933 року став законним правонаступником і головою гетьманського руху. Греко-католицькі парафії, канадські гетьманські осередки організували йому теплу зустріч. Д. Скоропадський виступив на прийняттях в Канаді 41 раз. Гетьманич досягнув угоди з канадським урядом про створення військових формувань з українців у резерві армії.

Однак, його приїзд не зміг підняти популярність СГД. Тому союз продовжував залишатись нечисельним і, як наслідок, мало-впливовим у діаспорі Канади.

СГД не підтримував контакти з іншими українськими організаціями в Канаді. Це пояснювалось розбіжностями в їхній ідеології. Оцінку консервативного руху в Канаді зробив у книзі „Правнуки погані. Українські націоналісти в Канаді“ член комуністичного товариства „Український робітничо-фермерський дім“ Петро Кравчук під псевдонімом М. Терлиця. Ця ворожнеча перенеслась і стосовно діяльності націоналістів. Причини відсутности дружніх зв'язків з гетьманцями член Українського національного об'єднання М. Шарик пояснює у бажанні націоналістів бачити Україну „без хлопа і пана“ з народоправним устроєм правління. У свою чергу, гетьманці були противниками ОУН та Є. Коновальця, з якими тісно співпрацювали Українська стрілецька громада та Українське національне об'єднання.

Оцінку консервативному рухові надали члени ліберального товариства Союзу українців самостійників (далі – СУС) Ю. Стечишин та В. Бур'яник. Ю. Стечишин аргументує розходження між СУС та СГД не монархічними ідеями гетьманців-державників, проголошенням П. Скоропадським федерації України з Росією і прихильністю СГД до німців.

В. Бур'яник пояснює незгоди між ліберальними й консервативними організаціями в діаспорі Канади належністю членів СГД на 90 відс. до українців-католиків, ерархія яких нібито ставила за мету навернення українців православних, якими були члени СУС, до католицизму після відновлення гетьманату. За таких обставин зв'язки монархістів з лібералами та націоналістами у діаспорі Канади не підтримувались.

У 1938 році гетьманці надали матеріальну допомогу Карпатській Україні. Перед Другою світовою війною консервативний рух в Канаді все більше занепадав, кількість його учасників все зменшувалась, а разом з цим знижувалась активна діяльність СГД. Це пояснювалось непопулярністю монархічних ідей серед українців, які не були їм притаманні, і відходом від гетьманців греко-католиків, що створили у 1932 році власну організацію – „Братство українців-католиків“, яка з цього часу мала репрезентувати їх погляди.

Юрій МИЦИК
Олександр БАЖАН
Володимир ВЛАСОВ

„БУЛО КОЛИСЬ – ЗАПОРОЖЦІ ВМІЛИ ПАНУВАТИ...“

370 років тому почалася національно-визвольна війна українського народу під проводом Богдана Хмельницького

*Було колись – в Україні
Ревіли гармати;
Було колись – запорожці
Вміли панувати.*

(Тарас Шевченко, „Іван Підкова“)

Наприкінці XVI-на початку XVII ст. в Україні сталися важливі зрушення, що торкнулися всіх верств. Та найчутливішим до змін виявилось козацтво. Не випадково саме тоді спалахували численні

козацькі повстання. І хоча, починаючи з виступу Косинського, кожне подальше повстання козаків відзначалося вищим рівнем організованості, охоплювало дедалі більшу територію, засвідчувало вдосконалення військової вправності та вищий ступінь усвідомлення козаками мети боротьби, проте всі вони тієї мети не досягли.

Тим часом колоніальний гніт Речі Посполитої щодо України посилювався. Щоб остаточно поневолити українські землі, польський уряд вдавався до ополячення українців, утискував Православну Церкву. Позбавлялися земель та майна православні церкви й монастирі. Православні люди змушені були сплачувати податки на утримання католицького духовництва; їм нерідко заборонялося провадити відправу, обіймати певні посади, засновувати вищі навчальні заклади тощо.

Подібні прояви національно-релігійного гноблення спричиняли невдоволення і протести всіх верств українського народу, зокрема й представників привілейованих станів – української православної шляхти, вищого православного духовництва, козацької старшини, міської верхівки.

Розуміючи, що найбільшу загрозу для польсько-шляхетського панування в українських землях становлять козаки, польський уряд вживав проти них найсуворіші каральні заходи. Наприклад, ухвалена сеймом 1638 року „Ординація...“ мала на меті знищити козацтво як стан: усі козаки, за винятком 6,000 реєстрових – тоді складової польського війська, перетворювалися на кріпаків. З особливою жорстокістю придушувалися будь-які вияви покаяння. Реєстровці позбавлялися права обирати гетьмана й старшину – їх мав призначати польський уряд зі шляхти. На Запоріжжі постійно перебували польські залоги, було цілком відбудовано й розширено фортецю Кодак. Козакам заборонялося без згоди уряду вирушати в морські й суходільні походи проти Османської імперії та Кримського ханства. Їх змушували виконувати найтяжчі роботи, сплачувати обтяжливі податки.

Утисків зазнавали українці в містах. Православні міщани могли селитися лише в спеціально відведених околицях. Їх обмежували в заняттях ремеслом і торгівлею, усували від участі в місцевому самоврядуванні; обтяжували різними податками й повинностями.

З запровадженням фільварків надзвичайно погіршилося становище українських селян: набувало темпів закріпачення, зростала

панщина, поширювалися різноманітні форми відробітків і податків на користь землевласників і держави; посилювався визиск селян орендарями панської землі.

Отож заходи, якими польський уряд супроводжував своє володарювання на українських землях, мали на меті цілковите загарбання й підкорення, тобто були колоніальними.

Така політика уряду Речі Посполитої в середині XVII ст. загострила ситуацію в Україні, спричинивши загальнонародний виступ.

Визвольну війну українського народу проти панування Речі Посполитої очолив Богдан Хмельницький. Він народився 27 грудня (за старим стилем) 1595 року в сім'ї дрібного українського шляхтича Михайла Хмельницького в родовому маєтку на хуторі Суботові на Чигиринщині. Навчався в школі при одному з монастирів Києва та в єзуїтському колегіюмі у Львові, тож, з одного боку, дістав традиційну українську освіту, а з іншого – прилучився до європейських ідей. Таке поєднання озброїло Б. Хмельницького ґрунтовним знанням мов – літературної української, польської, латини, а також сприяло формуванню світогляду майбутнього гетьмана.

Після повернення зі Львова Богдан Хмельницький записався до Чигиринської сотні реєстровців і вже 1620 року в її складі вирушив у похід до Молдавії проти турків. Там, у битві на Цецорських полях, потрапив у полон. Два роки перебував у турецькому полоні, де вивчив турецьку й татарську мови. Звільнившись з полону, повернувся на службу до Чигиринського полку. Відзначився у Смоленській війні 1632–1634 років на боці Польщі, брав участь у морських походах проти Туреччини, у повстанні 1637–1638 років. Виконував різноманітні дипломатичні доручення. Зокрема в грудні 1638 року у складі посольства, що мало домогтися пом'якшення умов „Ординації...“, зустрівся з польським королем. У 1646 році він разом з Іваном Золотаренком та, очевидно, Іваном Сірком на чолі чималого загону запорожців брав участь в облозі французьким військом принца Конде міста Дюнкерк, у якому укріпився еспанський гарнізон. Цікаво, що під керівництвом Конде воював під Дюнкерком і шевальє д'Артаньян, прототип героя роману Олександра Дюма-батька „Три мушкетери“.

Протягом 1646–1647 років Б. Хмельницький знову зустрівся з польським королем Владиславом IV. Під час зустрічей обго-

ворювалася справа участі козаків у воєнних діях Польщі проти Османської імперії. Як свідчать факти, Богдан Хмельницький уже тоді готував повстання проти Польщі. Саме з цією метою він намагався використати пляни польського двору щодо війни проти Туреччини, зокрема морський похід козаків у складі польського війська. Про задуми Б.Хмельницького дізналися польські можновладці, що підтверджується подіями особистого життя майбутнього гетьмана. Суперечки з чигиринським підстаростою Даніелем Чаплинським за маєток у Суботіві, якого той хотів відібрати, привели Хмельницького влітку 1646 року до Варшави. Відомо, що від короля Богдан отримав підтвердження своїх прав на Суботів. Проте це не спинило Чаплинського. На початку 1647 року за його наказом було побито сина Хмельницького, Юрія, а навесні того самого року Чаплинський захопив Суботів і вигнав звідти родину Хмельницького.

Отож Богдан Хмельницький на власному досвіді переконався, що сваволя магнатів і панства в Речі Посполитій не має меж, і ніхто, крім козацтва, не захистить права скривдженого народу. Тому він разом з найближчим оточенням активно готував повстання. Наміри було виявлено, і восени 1647 року Хмельницького заарештували. У середині грудня він утік з в'язниці та з невеликим загоном козаків і старшим сином Тимошем подався на Запорожжя.

На Січі, що містилася тоді на Микитиному Розі (нині місто Нікополь на Дніпрі), згідно з „Ординацією...“, стояла вірна Речі Посполитій урядова залога – польський загін та реєстровий полк. Тому Хмельницький зайняв острів Бучки у гирлі річки Томаківки. Там за його наказом почали будувати укріплення, копати рови, насипати вали і ставити на них частокіл з загострених паль. Тим часом з усіх земель Війська Запорозького прибували запорожці. Зібравши чималий загін, Б. Хмельницький розпочав активні дії. 20 січня 1648 року він підійшов під саму Січ, 24 січня захопив усі човни й провіянт, а вже наступного дня без особливих труднощів заволодів і фортецею. При цьому значна частина реєстровців перейшла на бік повстанців.

Невдовзі відбулася козацька рада, на якій Б. Хмельницького було обрано Гетьманом. Він негайно розіслав універсали до українського народу з закликами вступати до лав козацького війська; налагодив виробництво пороху, організував купівлю зброї та бо-

еприпасів, досяг домовлености про перехід реєстрових козаків на бік повстанців.

Водночас новообраний Гетьман вів переговори з Туреччиною та особливо – з Кримським ханством. Заручившись підтримкою Туреччини, у лютому-березні 1648 року в Бахчисараї уклав угоду з кримським ханом Ісламом-Гіреєм III про військову допомогу у війні проти Речі Посполитої. У такий спосіб Гетьман прагнув розв'язати складну проблему – брак власної кінноти. Крім того, домовленість з ханом давала змогу уникнути несподіваного нападу татарських і ногайських орд, що було б особливо небажаним під час воєнних дій проти Польщі.

Такі приготування Б. Хмельницького не були таємницею для польських воєначальників. Великий Коронний гетьман Миколай Потоцький поклав за мету будь-що запобігти розгортанню повстання. Він наказав канівському полковникові 13 лютого виступити на Дніпровий Низ. Через день і сам рушив на Черкащину, де мали збиратися урядові війська. Коли ж ці війська увійшли на землі Війська Запорозького, Б. Хмельницький віддав наказ вирушати в похід.

Зібране для боротьби проти повстанців військо Речі Посполитої, очолюване коронними гетьманами Миколаєм Потоцьким (великим) і Мартином Калиновським (польним), зібралось на Черкащині. Для придушення осередку повстання було вирішено вислати на Запоріжжя два загони. Один загін поляків (ним командував син Миколая Потоцького – Стефан) отримав наказ іти суходолом, інший – плисти на човнах Дніпром. Головні ж сили з обома гетьманами, на випадок виходу повстанців на „волесть“, залишалися в Черкасах.

За тиждень військо Стефана Потоцького вийшло на береги степової річки Жовті Води. Богдан Хмельницький зібрав на той час чималі сили: 8,000 козаків і 20 тис. ординців (татар і ногайців) під командуванням перекопського мурзи Тугай-бея. З ними він вирушив назустріч загонам польських вояків та реєстровців, а 19 квітня перестрів ворога на Жовтих Водах. Поляки змушені були стати табором.

Б. Хмельницький оточив польський табір і, регулярно атакуючи його, чекав на підхід підкріплень та звісток з берегів Дніпра. 30 квітня підійшли загони Єдичкульської орди. Через щільну бльокаду

Стефан Потоцький не мав змоги передати звістку своєму батькові. Тож головні польські сили перебували в очікуванні між Черкасами й Корсунем. Тим часом на бік Богдана Хмельницького перейшли всі полки реєстрових козаків. Вирішальний бій стався 16(6) травня. Він завершився нищівною поразкою поляків. Продовжуючи наступ, Богдан Хмельницький на чолі 15-17-тисячного війська козаків і 4,000 татар вирушив до Корсуня.

Звістка про поразку польських військ на Жовтих Водах змусила Коронного гетьмана вдатися до енергійних дій. Він наказав відступати до Корсуня, куди мав підійти шеститисячний корпус Яреми Вишневецького. Та коли польські війська увійшли до Корсуня, виявилось, що повстанці також підходять до міста. Щоб Корсунь не дістався Хмельницькому, Потоцький наказав його пограбувати й спалити. Далі, у напрямку на Богуслав, поляки вирішили рухатися під прикриттям табору.

На світанку 26 травня громіздкий, але боєздатний польський табір вирушив богуславським шляхом з Корсуня. Повстанці супроводжували його на відстані пострілу. Перед полуднем польський табір дійшов до заболоченого урочища Горохова Діброва. Тут на нього чатувала засідка. Саме тут відбулася славнозвісна Корсунська битва. Повстанці спершу оточили і знищили передові польські загони, де перебував Потоцький. Коронного гетьмана було поранено і взято в полон. Така сама доля спіткала й Калиновського. Довше чинили опір тільки вояки з середини табору, але й вони близько 1-ої години пополудні склали зброю. Багато поляків загинуло, багато потрапило в полон разом з величезними трофеями. 20-тисячне коронне військо перестало існувати.

Перемоги на Жовтих Водах і під Корсунем стали сигналом для повстань по всій Україні, для визвольного походу української армії на захід.

Богдан Хмельницький збирав війська у Білій Церкві, формував нові, українські органи влади, а керувати визволенням Правобережної України від сил Речі Посполитої послав полковника Максима Кривоноса, який фактично став Наказним гетьманом.

До кінця липня було визволено з-під польського ярма всю територію Лівобережжя, а до кінця серпня – Брацлавське, Київське, Подільське (крім м. Кам'янця) воєводства на Правобережжі, а також східні й південні райони Волинського воєводства.

Після безплідних мирних переговорів, у вересні 1648 року відновилися воєнні дії. Неподалік містечка Пилявці поблизу Староколястинової (нині Пилява Хмельницької обл.) для нової битви зішлись коронне військо й українська армія.

11 вересня (за ст. ст.) 1648 року передові частини двох армій розпочали бій за греблю через Ікву. Кілька разів гребля переходила з рук у руки, поляки постійно надсилали підкріплення; врешті надвечір українці мусили відступити до свого табору. Полякам, які не мали власного табору, довелося стояти цілу ніч у бойовому порядку, очікуючи на атаку з боку повстанців.

Вирішальна битва під Пилявцями розпочалася 23 вересня. Вранці українські, кримсько-татарські та ногайські загони вишикувалися бойовим порядком. Потужним ударом вони відбили греблю, а незабаром почали переслідувати ворога. Польське командування не спромоглося забезпечити організованого відступу. Це спричинило у війську Речі Посполитої паніку та безлад. Покидавши зброю і залишивши боеприпаси, польське військо наживало п'ятами. Пилявецька битва завершилася для польської армії ганебною поразкою.

А от повстанців вона надихнула на нові битви. Головні сили українського війська під проводом Богдана Хмельницького рушили до Львова.

Переможним походом повстанська армія просувалася на захід. 26 вересня 1648 року розпочалася облога Львова. 5 жовтня загони Максима Кривоноса захопили Високий Замок – фортецю на високому пагорбі. Львівська міська верхівка, зрозумівши безвихідь свого становища, почала переговори. Гетьман вимагав від польського командування та міської влади капітулювати і видати козакам їхніх запеклих ворогів – Ярему Вишневецького, Олександра Конєцпольського та інших. Проте, дізнавшись, що ті таємно втекли до Замостя, наказав припинити облогу і, дочекавшись викупу для сплати ординцям, рушив на Замостя. Начальник гарнізону, дізнавшись про наближення військ повстанців, наказав спалити передмістя. Облога за таких обставин могла затягнутися. Підійшовши до Замостя, Хмельницький запропонував міській владі сплатити викуп і спробував переманити на свій бік німецьких найманців, які перебували в місті. Діставши відмову, Гетьман наказав брати місто штурмом.

Проте цей штурм, як і два подальші, виявився невдалим. Тоді Хмельницький наказав ущільнити облогу. Коли ж під Замостя при-

були полковники Максим Кривоніс і Петро Головацький, а українська армія почала готуватися до нових штурмів, обложені стали поступливішими. Розпочалися переговори між повстанцями та міською владою. Хмельницький отримав викуп і зняв облогу Замостя.

Звістка про наміри повстанців іти на Краків та Варшаву налякала польський уряд. Занепокоєння в польському стані спричинялося й дипломатичними заходами Хмельницького, спрямованими на створення антипольської коаліції. На початку листопада, під час стояння під Замостям, Богдан Хмельницький розпочав переговори з польським урядом. До припинення воєнних дій гетьмана спонукало складне становище армії: боєздатного війська налічувалося не більше як 30 тис, гостро відчувалася нестача гармат, боєприпасів і харчів, давалася взнаки загальна втома, дошкуляла зима. До того ж спалахнула епідемія чуми. На рішення Б. Хмельницького вплинули й повернення татар до Криму та загроза нападу на Київщину й Чернігівщину литовської армії. Крім того, ще аж ніяк не вичерпаними були військові сили Польщі.

Зваживши на все, Богдан Хмельницький погодився з рішенням ради і настроями старшини та уклав перемир'я з новообраним польським королем Яном II Казимиром. 14 листопада 1648 року Богдан Хмельницький зі своїми загонами повернув на схід. Переможний похід 1648 року було завершено. Однак, укладаючи мир під Замостям, Гетьман не збирався припинити збройної боротьби взагалі. Він плянував навесні 1649 року знову зібрати військо, покликати татар на допомогу й поновити воєнні дії.

Внаслідок перемоги під Пилявцями й походу української армії на Львів та Замостя на початку листопада 1648 року майже всі етнічні українські землі було визволено від польського панування.

23 грудня 1648 рокуу Богдан Хмельницький урочисто в'їхав до Києва. Як і скрізь на шляху повернення Гетьмана з-під Замостя, у Києві радо вітали переможця. Назустріч українським полкам виїшли ерусалимський Патріярх Паїсій, який перебував тоді в Києві, і київський Митрополит Сильвестр Косів.

Студенти Києво-Могилянської академії виголосили на честь героя свої вірші-панегірики. Митрополит Сильвестр Косів та ерусалимський Патріярх Паїсій урочисто привітали Гетьмана як „нового Мойсея“ – визволителя свого народу від чужоземних поневолю-

вачів. Українське православне духівництво благословило Богдана Хмельницького на переможну війну проти загарбників і підтримало його намір зміцнювати відроджену Українську державу.

На початку 1649 року Богдан Хмельницький оприлюднив свої наміри щодо війни проти Речі Посполитої. Це сталося в лютому, під час переговорів у Переяславі з королівським посольством. У відповідь на умови перемир'я, запропоновані польськими послами, Гетьман сформулював остаточну мету війни. Промова Хмельницького тлумачиться дослідниками як програма розбудови Української держави. У розмовах з польськими послами було чітко обумовлене право українського народу на створення власної держави в його етнічних межах. Гетьман висловив ідею незалежності утвореної держави від влади польського короля. При цьому він наголосив, що Українська козацька держава є наступницею Київської Русі.

Промовляючи до польських послів у Переяславі в лютому 1649 року, Хмельницький заявив: „Правда те, що я мала й незначна людина, але Бог дав мені, що я є одновладцем і самодержцем руським. Визволю з лядської неволі весь руський народ, а що перше я воював за шкоду і кривду свою, тепер буду воювати за нашу православну віру. За кордон на війну не піду, на турків і татар шаблі не підніму, досить маю на Україні, на Поділлі й Волині, досить вигоди, достатку й пожитку в землі та князівстві своєму, по Львів, Холм і Галич. А ставши над Віслою, скажу дальшим ляхам: сидіть, мовчіть, ляхи! А будуть і за Віслою кричати, знайду я їх там напевно. Не залишиться мені нога жодного князя і шляхетки тут, на Україні; а схоче котрий з нами хліб їсти, хай буде послухний Запорозькому Війську“.

(Уривок з навчального посібника „Історія України“, Київ, Видавничий дім „Києво-Могилянська академія“)

Орест СТРУКЕВИЧ

РЕВОЛЮЦІЯ 1848 РОКУ В АВСТРО-УГОРЩИНІ: ГОЛОС УКРАЇНЦІВ У НІЙ

Революція 1848-1849 років в Австро-Угорщині увійшла в історію Європи під назвою „Весна народів“, що було не випадково. Європейські народи масово усвідомлювали свою національну самобутність та інтереси. Національні й соціальні питання гостро хвилювали й українців. Тому вони також стали активними учасниками цієї революції.

24 лютого 1848 року спалахнуло повстання в Парижі, Революціонери скинули короля й проголосили Францію республікою. Революційне полум'я невдовзі поширилося на Австрійську імперію, 13 березня повстали мешканці Відня, через два дні – Будапешта, а вже 18-22 березня масові народні протести відбулися у Львові, Чернівцях та Ужгороді.

Австрійський імператор Фердинанд I змушений був проголосити конституцію, демократичні свободи і дозволити створення національної гвардії.

Скасування панщини в Західній Україні

Українська демократія, представлена тоді переважно греко-католицьким духівництвом, прагнула скористатися дарованими свободами. Першими в Галичині це зуміли відчутти селяни. Адже ще наприкінці XVIII ст. вони отримали можливість обстоювати свої інтереси в судах, а селянські наділи відмежували від панських земель, проте селян так і не звільнили від панщини.

З початком революції селяни почали масово відмовлятися від виконання феодалних повинностей. Цим вирішили скористатися польські шляхтичі. Розуміючи, що панщина в Європі приречена, польські патріоти закликали поміщиків добровільно її скасувати.

Цим вони розраховували здобути вдячність селянства, а в майбутньому – його прихильність у боротьбі за державну незалежність Польщі. Небезпеку таких розрахунків для Австрійської імперії добре усвідомлював новопризначений губернатор Королівства Галіції та Льодомерії Франц Стадіон, Щоб зруйнувати пляни польського руху й зміцнити авторитет імператора в очах галицького селянства, він вирішив перехопити ініціативу з рук поляків, тим більше, що деякі польські поміщики вже відмовилися від панщини.

Австрійський імператор Фердинанд I визнав аргументи свого намісника й 17 квітня 1848 року видав історичний маніфест про скасування панщини в Галичині. Так антифеодалний рух галицького селянства та політична ситуація навколо нього створили передумови скасування панщини на п'ять місяців раніше, аніж на теренах усїєї Австрійської імперії.

Історичний факт: ще раніше свободу отримало селянство Закарпаття. Оскільки закарпатці перебували в складі угорського королівства, то революційний угорський сейм звільнив тамтешне селянство від кріпацтва та феодалних повинностей своїм законом від 18 березня 1848 року.

Хоча селяни страждали від малоземелля та безземелля, маніфест перетворив галицького селянина на господаря власної землі, а головне – власної долі. Він почав цікавитись освітою, культурою і навіть політикою. Відтоді західньоукраїнський селянин став учасником політичного життя, на якого мусили зважати австрійські імперські власті.

Утворення та діяльність Головної Руської Ради

Револуція 1848 року дала поштовх і до національного самовизначення українців, а отже, й до використання ними не тільки літературних і наукових праць, а й політичних засобів. Ідея української самобутності стала стрімко перетворюватися на ідею національної самостійності, утілюючись у політичному прагненні до крайової автономії. У квітневих петиціях до австрійського імператора греко-католицькі священники та інтелігенти вимагали лише змін у мовно-культурних питаннях, а вже 2 травня 1848 року вони створили у Львові першу політичну організацію – Головну Руську Раду. Вона складалася з 30 членів – представників духівництва та міської інтелігенції. Головну Раду спочатку очолив греко-католицький єпископ Г. Яхимович, а згодом – енергійний священник М. Куземський. Рада мала відділи шкільництва, селянських справ, фінансів тощо. Головній Руській Раді підпорядковувалося 12 окружних і 50 місцевих, так званих поменших Рад. Основою нової політичної організації стала церковна мережа. Кожна поменша Рада була представлена в Головній Раді своїм референтом, який вів листування, забезпечуючи двосторонній інформаційний зв'язок між Головною та своєю поменшою Радою. Місцеві Ради проводили збори, у яких брали участь по кілька сотень громадян.

15 травня 1848 року Головна Руська Рада почала видавати свою газету „Зоря Галицька“, активну участь у започаткуванні якої взяв Іван Вагилевич. Це видання стало першою українською щотижневою газетою у Львові. У першому її числі був опублікований маніфест Головної Ради „Будьмо народом!“. Документ закликав до національного відродження та відновлення соборності України.

Головна Руська Рада запровадила навчання українською мовою в народних школах. Рідну мову й літературу почали вивчати в гімназіях та Львівському університеті.

Рада скликала перший з'їзд української інтелігенції – Собор руських учених, заснувала товариство „Галицько-руська матиця“, яке почало видавати популярні книжки для народу, ініціювала спорудження Народного дому – осередку культурного і наукового життя краю.

Історичний факт: Головна Руська Рада турбувалася питанням української національної символіки. Вона утвердила синьо-

жовтий прапор, герб – золотий лев на синьому тлі, національний гімн. Ним на 25 літ стала пісня на слова Г. Гушалевича „Мир вам, браття!“.

Головна Руська Рада зайнялася також створенням у деяких містах української національної гвардії, академічного легіону у Львові, допомогла організувати в Підкарпатті селянську самооборону, виставила батальйон руських гірських стрільців.

Свою національно-політичну діяльність Головна Руська Рада проводила в напруженому протистоянні з Польською Радою Народовою. Ігноруючи українські національні інтереси, ця організація намагалася перетворити Галичину на польську провінцію. Тому Головна Руська Рада енергійно взялася за втілення своєї вигоди про поділ Галичини на окремі адміністративні одиниці.

До української частини Галичини пропонувалося приєднати й Закарпаття. Для підтримки своїх плянів Рада збрала 200 тис. підписів, що було тоді громадсько-політичною справою небачених масштабів.

Зв'язки українського руху з чеським відродженням

Пробудження національної самосвідомости в Західній Україні відбувалося не лише в протистоянні з австрійською владою. Галицькі русини знаходили надхнення для свого утвердження, споглядаючи разючі досягнення чеського національного руху. За посередництва Карла-Владислава Зака, чеського літератора, який служив у галицькій адміністрації, зачинателі українського національного відродження Іван Головацький та Іван Вагилевич налагодили добрі стосунки з провідними чеськими славістами й розпочали співпрацю з празькими газетами й журналами. Українці й чехи активно обговорювали питання звільнення слов'янських народів від імперського гноблення. Чехи щиро перейнялися долею українців, чітко усвідомивши, що причиною історичних бід України були не лише імперські зазіхання Австрії, а й „братніх“ слов'янських Польщі та Росії. Відомий чеський письменник і публіцист Кароль Гавлічек-Боровський в одній зі своїх статей у 1846 році назвав Україну „ягням межі двома вовками“ – Росією й Польщею. Тому чеські діячі прагнули примирити польський і український народи заради слов'янської єдності.

Розірваність України між імперіями, протиставлення імперськими урядами різних етнічних меншин і українців одне одному заради збереження свого панування поступово перетворювали, особливо західноукраїнські землі, на вогнище соціально-політичного напруження в Європі. Цей факт блискуче описав К. Гавлічек-Боровський: „Україна – це постійне прокляття, яке самі над собою проголосили її гнобителі. Так над ними мститься пригноблена воля України... Доки не буде виправлена кривда, завдана українцям, доти неможливий справжній міжнародний спокій“.

Українське питання на слов'янському з'їзді в Празі

Становлення українського національного руху в Галичині відбувалося в напруженому змаганні з польським національним рухом. Учасники останнього, організовані Польською Радою Народовою, традиційно нехтували українськими інтересами й виступали проти виокремлення українських вимог. Ідеї, сповідувані Польською Радою Народовою, мала захищати створювана в містах польська гвардія. Для захисту Східної Галичини від польських зазіхань Головна Руська Рада формувала загони руських стрільців. Політична ситуація в краї загострювалася.

За таких обставин представники українських і польських організацій на початку червня 1848 року зібралися в Празі на слов'янський конгрес. Його організували чеські революційні демократи, щоб посприяти солідарності слов'янських народів, узгодити їхні погляди та інтереси і, згуртувавши слов'янство, перетворити його в найпотужнішу силу Австрійської імперії. Проте з перших же годин роботи з'їзду між українцями та поляками виникли тривалі суперечки про те, хто має представляти Галичину в політичному житті, та якими мають бути взаємини між обома народами. Поляки категорично не погоджувалися на адміністративний поділ Галичини на українську та польську частини.

Оскільки протистояння між ними перешкоджало єднанню слов'ян, організатори конгресу запропонували піти на компроміс. Українцям пропонувалося відмовитися від поділу Галичини, а полякам – визнати українців окремою нацією з рівними правами на віросповідання, перебування на адміністративних посадах, уживання власної мови в державних установах і школах. Ця угода так

і не була реалізована. Через кілька днів австрійські війська обстріляли Прагу, і конгрес змушений був припинити свою роботу. Так було обірвано спробу українців заявити про себе на міжнародній політичній арені.

Участь українців у виборах і роботі австрійського парламенту

Влітку 1848 року, водночас з виникненням суперечностей між українськими й польськими політичними організаціями, знову загострилися стосунки між польськими поміщиками та українськими селянами. Селяни вимагали зменшення податків, повернення привласнених поміщиками земельних наділів, права користуватися лісами й пасовищами, зменшення терміну військової служби.

Активізуванню селянського руху, підняттю його до рівня політичних змагань посприяло проведення виборів і діяльність австрійського парламенту. У протистоянні з польським політичним рухом українці зуміли обрати 39 із 96 депутатів від Галичини. Склад українських депутатів повністю відображав соціальний стан краю: 27 селян, 8 священників, 3 інтелігентів. До парламенту обрала своїх депутатів і Буковина. З 8 депутатів було обрано 7 селян.

Отже, Галичина й Буковина зформували найпотужніше селянське представництво порівняно з рештою австрійських провінцій. У парламенті українських селян очолили Лук'ян Кобилиця та Іван Капушак.

Найважливішою справою, яку вирішував парламент, було скасування кріпацтва й панщини. Українські селянські депутати виступали проти будь-яких відшкодувань поміщикам за втрату дармової робочої сили.

Особливо переконливо з цього приводу виступив селянин І. Капушак. Він зумів змалювати гнітючу картину становища селянства, замордованого злиднями, темнотою, фізичними розправами. Стосовно ж відшкодувань категорично заявив: „Чи за такі образи й кривди ми ще маємо платити компенсацію? Напевно, що ні. Хай нашою платою будуть ті батоги й нагаї, що шмагали по наших спинах. Хай вони задовольнять панів!“ Проте більшість депутатів

парляменту проголосували за скасування феодальних повинностей шляхом відкупу.

У відповідь селяни Східньої Галичини вдалися до бойкоту поміщицьких маєтків. Поміщики не могли найняти працівників навіть за підвищену платню. Селяни Закарпаття наприкінці 1848 – на початку 1849 року зруйнували багато поміщицьких маєтків, убили кількох поміщиків та управителів. Найбільшого розмаху селянський рух сягнув наприкінці 1848-го – першої половини 1849 року на Буковині, який очолив Лук'ян Кобилиця та селянські депутати.

16 листопада 1848 року на зборах Вижницького виборчого округу Л. Кобилиця закликав своїх виборців-селян не визнавати владу поміщиків, обирати власних старост. Селянський депутат оголосив ліси й полонини власністю селян і закликав їх по-новому розподілити загарбані поміщиками землі. Щоб зупинити селян, австрійські власті на початку 1849 року запровадили в Галичині й Буковині облоговий стан, а парламент позбавив Л. Кобилицю депутатського мандата.

Та це не налякало рішучого й відважного ватажка. Він організував кінний загін і рушив з ним Буковиною. Прибуваючи в села, Л. Кобилиця оголошував, що він діє за уповноваженням австрійського „цісаря“, тут же проводив вибори старостів, оголошував власністю сільських громад орні землі, ліси й пасовища й доручав новообраній владі справедливо роздати їх селянам.

Австрійський уряд вислав проти повстанців регулярні війська, пообіцявши велику винагороду тому, хто схопить Л. Кобилицю. Проте зрадників серед повстанців не знайшлося. Лише у квітні 1850 року каральні загони зуміли розправитися з повсталими і заарештували їхнього ватажка. Після жорстоких катувань Л. Кобилиця тяжко захворів, а 24 жовтня 1851 року помер.

Революційний вибух у Львові

Революційні події, які восени розгорілися в Угорщині та в столиці Австрійської імперії Відні, привели до революційного вибуху у Львові. 1 листопада 1848 року урядові війська відкрили вогонь по львівських демонстрантах. У відповідь пролунав заклик: „До зброї! На барикади!“. Першими на нього відгукнулися міська біднота і студенти. Вони збудували 23 барикади в центрі міста, до них

швидко приєдналися загони польської національної гвардії, академічний легіон та ін.

Проти влади Габсбургів об'єдналися бійці різних національностей. Їх підтримували й мешканці будинків навколо барикад, обіцяючи зустріти урядові війська камінням і окропом з верхніх поверхів.

Однак, 2 листопада урядові війська перед тим, як піти в атаку, застосували артилерію. Артобстріл тривав дві з половиною години. Було вбито 55 осіб і 15 поранено. У центрі Львова розпочалися пожежі. Вогонь знищив будинок університету, університетську бібліотеку, театр, політехнічну академію, міську ратушу. Сили були нерівними, і о 13-ій годині повстанці капітулювали. У місті оголосили облоговий стан, розпочалися масові арешти, сотні повстанців було віддано до військового суду, українську й польську гвардії розпущено, збори та політичні організації заборонено.

Придушення революції

Поразка збройних повстань у Відні, Львові та інших містах стала початком нового наступу реакції. Новий австрійський імператор – 18-річний Франц-Йосиф – у березні 1849 року видав нову конституцію. З неї було вилучено майже всі демократичні свободи, здобуті на початку революції. У березні 1849 року було розпущено парламент. Абсолютизм повністю відновив свої позиції в Австрії, а в 1851 році припинила своє існування Головна Руська Рада.

Проте революція не пройшла марно для Західньої України. По-перше, була скасована панщина. Селяни вперше здобули громадянські права. На новий рівень піднявся національно-визвольний рух. Уперше в Україні утворилася національна політична організація, почала друкуватися українська газета. Народні маси брали участь у політичному житті, отже, перетворювалися на націю.

Чисті джерела

Збно і знов читаймо маніфест Головної Руської Ради „Будьмо народом“. „Ми, галицькі русини, належимо до великого руського народу, що одною мовою говорить і налічує 15 мільйонів... Цей нарід колись був самостійний, рівнявся в славі з наймогутнішими

народами Європи, мав свою писемну мову, свої власні закони, своїх власних князів, – одним словом, був у доброму побуті, заможний і сильний. Через неприязну долю і різні політичні нещастя розпався поволі цей великий нарід, утратив свою самостійність, своїх князів і прийшов під чужу владу.

Такі нещастя схилили з часом багато заможних панів відступити від руського обряду батьків своїх, а з ним зректися руської мови і залишити свій нарід, хоч ця зміна обряду не могла перемінити народности, і кров руська в жилах їхніх плинути не перестала. Нарід, залишений цим способом і чимраз більше ослаблений, став залежний від чужої волі, і все принижений, почав у всьому упадати й до такої прийшов недолі, що соромом було русином називатися... Однак, як усе на світі з часом минає, як по зимі прикрій весна настає, так, браття, і цей сумний стан змінився через конституцію. Це велике право, це велике добродійство, – це сонце, що як усім, так і русинам засвітило і до нового життя нас пробудило...

Пробудився вже і наш руський лев і красну нам ворожить майбутність. Уставайте ж, браття, уставайте з довгого сну вашого, бо вже час. Устаньте, але не до звади і незгоди, а двигнімося разом, щоб піднести народність нашу і забезпечити дані нам свободи!“.

Мирон ЗАКЛИНСЬКИЙ

ГАЛИЧИНА. ЛИСТОПАДОВИЙ ЗРИВ

У ніч на 1 листопада 1918 року січові стрільці зайняли найважливіші установи Львова, включаючи будівлі губернаторства, муніципалітету, військові казарми і поліції, вивісили на ратуші жовто-блакитний прапор, проголосивши у місті владу Української Національної Ради. Повстання у Львові, на дві третини населеному поляками, зазнало поразки через три тижні і стало початком польсько-української війни.

У вересні 1918 року заіснували події, що виявили близькість кінця війни і програшу Німеччини й Австрії. У Франції сильна офензива французьких англійських і американських військ почала на велику скалю перемагати німців, і вони відступали щораз далі. А 29 вересня скапітулювала перед військами Антанти Болгарія, заатакована з півдня, зі сторони Греції. Так обидві держави стали перед поразкою. Особливо для Австро-Угорщини була вона дуже близька, бо не було з кого створити на Балканах фронт.

Отже, Австро-Угорщина перша подумала про мир. Вона й Німеччина звернулися до Президента США Вудро Вилсона з пропо-

зицією почати мирові переговори на основі його 14 мирових точок. Від того дня переломові історичні події здоганяли одна одну в щораз скорішому темпі. І так автономна Польща, яку створила Німеччина, в 1916 році, відвоювавши її від Росії, проголосила 8 жовтня свою незалежність. Днем пізніше польські політики у Відні поставили до австрійської влади вимогу віддати польській державі всі ті землі, на яких польський нарід має „історично і культурно домінуюче становище“.

12 жовтня запросив цісар Карл на авдієнцію представників парламентарних клубів. Чехи сказали, що хочуть самостійної держави, а поляки – що вони прийшли попроситися, бо вже переходять до своєї незалежної держави. Наші посли заявили, що хочуть творити українську державу в межах Австрії. Одначе, цісар не обіцяв їм навіть тоді відокремлення нашої частини Галичини від польської. Вони були розчаровані...

16 жовтня видав цісар відозву до „своїх народів, в якій обіцяв перетворити Австро-Угорщину на федерацію національних держав. Одначе, на другий день прийшла відповідь від В. Вилсона, що він змінив свою думку і що США не вдоволяються самоуправою для народів Австро-Угорщини, лише вимагають для них права самим вирішувати свою дальшу долю. Ця Вилсонова відповідь засудила Австро-Угорщину на смерть.

На основі цісарської відозви з 18 жовтня створили народи Австро-Угорщини свої національні ради, але ні один з них не бажав належати до неї далі. Лише наша Національна Рада, створена 19 жовтня у Львові з наших послів і з мужів довір'я з Галичини і Буковини, трималася ще Австро-Угорщини. Її президентом було вибрано д-ра Євгена Петрушевича. Національна Рада вирішила, що Західньо-Українська Держава, яку вона створює з української Галичини, Буковини і Закарпаття, не приєднається покищо до нашої держави над Дніпром, бо гетьманова влада залежна в великій мірі від німців і австрійців, а тепер, по їх військовій поразці, ще й від москалів, які хочуть відновити царську Росію.

Національна Рада поділилася на три делегації: одна, головна, у Львові, друга – для Буковини в Чернівцях, третя – для переговорів з австрійською владою у Відні. Тому що Західньо-Українська держава мала залишитись тимчасово у зв'язку з Австрією, переговорювала її віденська делегація з австрійськими міністрами, щоб

вони передали нашій Національній Раді, на основі умов Вилсона, владу в Галичині. Одначе, ті міністри висували в переговорах усе якісь нові труднощі, щоб відкласти передання влади, хоча признавали право нашої нації на ті території. Та минав день за днем, кожний з них повний далекосяжних історичних подій, а голова віденської делегації, Президент Є. Петрушевич, усе ще не мав ніяких конкретних осягтів.

Нові події хвилювали нашу віденську делегацію: відлучилася від Австрії Угорщина, від неї – хорвати, відходили від Австрії поляки, створивши 28 жовтня в Кракові загрозливу для нас Ліквідаційну Комісію, щоб вона перебрала в Галичині владу від імені польської держави, чехи створили в тому ж дні, разом зі словаками, незалежну державу, зробили те саме навіть австрійські німці. Словом – земля горіла під ногами, а наша справа у Відні все ще не зрушилась з місця. Врешті, в кінці жовтня, пообіцяв прем'єр Ляммаш нашій делегації послати доручення намісникові Галичини, графові Гуїнові, щоб передав владу нашій Національній Раді. Це був зі сторони прем'єра обман, бо, як виявилось, австрійська влад передала тайком полякам 27 жовтня владу над усією Галичиною.

Львівська делегація Національної Ради діяла так повільно, як за мирних часів. Вона оформилася аж по тижневі, 27 жовтня. Її головою вибрано д-ра Костя Левицького. Саме тоді докотились до неї загрозливі події. Польська Ліквідаційна Комісія оголосила, що вся Галичина належить до польської держави і що їй підлягають усі державні, крайові та громадські уряди. Вона доручила державним установам у всій Галичині урядувати від імені Польщі. У відповідь на те оголосила Національна Рада, що польська Ліквідаційна Комісія вдерлася тим своїм рішенням в суверенні права Української Держави, тому всі уряди на нашій території повинні вважати те зарядження протизаконним і не виконувати його. Якщо котрийсь орган влади діяв би згідно з тим наказом, громадяни Української Держави повинні відмовити послухові.

Так нагло наблизився польсько-український зудар.

Якими ж військовими силами розпоряджала Національна Рада?

Коли в серпні 1918 року стало ясно, що Австрія тримається твердо орієнтації, прихильної до поляків і не збирається відділити східню частину Галичини від західньої, хоча до того зобов'язалася

в таємному доповненні до Берестейського миру, почали наші політичні діячі думати про потребу організувати військову силу, на випадок польських посягань на наш край. Українські Січові Стрільці були далеко, в Східній Україні, а перехід їх до Львова, чи взагалі в Галичину, унеможливлювали поляки своїми впливами. Отже, треба було творити збройну силу з наших вояків, в австрійських частинах, стаціонанованих у Львові. Для цієї цілі вибрано комісію: д-ра Назарука, д-ра Барана, д-ра Панейка й ін. У зв'язку з їхніми стараннями постав у Львові в половині вересня Військовий Комісаріят, до якого входили: пор. І. Рудницький, четар Л. Огоновський і ще кількох старшин. Він зайнявся освідомлюванням вояків-українців у львівських частинах. Праця ішла повільно, бо ніхто не сподівався, що нашого війська могло б бути потрібно скоро.

В першій половині жовтня доповнено Військовий Комісаріят новими членами – делегатами від Легіону Українських Січових Стрільців. До нього ввійшли: Отаман Н. Гірняк, як зв'язковий між Військовим Комісаріятком і Стрільцями, четар В. Старосольський і підхор. Дм. Паліїв, якого відразу призначено на організаційного референта.

Військовий Комісаріят обходився без команданта, бо сотника Дмитра Вітовського пізно намітила на те місце Національна Рада – близько 18 жовтня – і збори старшин УСС – дня 24 жовтня. Під кінець жовтня вибрано у Львові, як його заступника, пор. Бубелу. Він очолював Військовий Комісаріят кілька днів. 29 жовтня приїхав Д. Вітовський і перебрав провід.

Військовий Комісаріят почав працювати в скорому темпі аж у половині жовтня, коли Австрія почала валитись. Підхор. Дм. Паліїв, як організаційний референт, поширив працю на провінційні міста, де були коші галицьких полків, як Коломия, Станиславів, Перемишль, Золочів та ін. Аж до тої пори праця велася лише в кошах і частинах, що були у Львові. Майже в усіх них вояки-українці творили більшість. Добірні підстаршини, свідомі й щирі українці, говорили тим воякам з наказу старшин-заговорників, на окремих збірках, між іншим, що скоро можуть прийти події, коли треба буде стати зі зброєю в обороні Галичини і загалом української справи. Також читали і пояснювали їм сенсаційні політичні новини.

З Відня приходили від нашої тамтешньої делегації інструкції, щоб не починати ніяких військових кроків, бо австрійські міністри

передадуть нам владу мирно. І львівська делегація Національної Ради чекала. Дмитро Вітовський був 30 жовтня на засіданні Національної Ради та поінформував її членів про осяги і стан праці у Військовому Комісаріаті. Попри небезпечну політичну ситуацію, він згодився ще почекати з переворотом.

Одначе, ранком 31 жовтня зважився він діяти негайно, бо заїснувала безпосередня небезпека, що Австрія передасть владу полякам. Польська Ліквідаційна Комісія заповіла свій приїзд до Львова на день 1 листопада й оголосила це в часописах. Часописи з 31 жовтня принесли ще одну, дуже промовисту вістку, що польська влада призначила для Галичини комісара, князя Чорторийського, з осідком у Львові. Для Вітовського ситуація була ясна. Він скликав ще вранці засідання Військового Комісаріату, якого члени прийняли його плян: роззброїти військо Австро-Угорщини у Львові найближчої ночі.

Не було часу передавати ту справу на обговорення і рішення Національної Ради. Післанці Військового Комісаріату метнулися шукати молодих людей, що негайно поїхали б як кур'єри до провінційних міст з наказами і дорученнями – роззброїти австрійське військо і перебрати владу від імені Національної Ради. Треба було негайно устилізувати і переписати ті численні накази. Всіх їх підписав Дмитро Вітовський сам, як командант Військового Комісаріату, бо віддати їх до підпису голові Національної Ради, себто на рішення її львівського пленуму – це забрало б забагато часу, та й вислід наради не був певний.

В год. 2-ій по полудні почали роз'їздитись кур'єри, переважно студенти теології. У студентській харчівні вишукували ополудні післанці Військового Комісаріату певних старшин, що мали відпустки на студії, та повідомляли їх, щоб прибули на 8 год. вечора до Народного Дому на нараду в дуже важливій справі.

Перша частина наказу до Військових Комітетів на провінції була однакова: вночі з 31 жовтня на 1 листопада Українська Національна Рада переймає владу над українськими землями Австро-Угорщини. Тої ж ночі Українські військові частини займуть Львів. Друга частина наказу була різна. До УССтрільців була така: „Всі частини УСС-ів мають переїхати до Львова. Бойові частини, що знаходяться в Чернівцях, мають виїхати зараз, не гаючи ні хвилини

часу. Труднощі в доставі потягів опанувати силою. Переведення акції в Чернівцях доручити 41-му полку піхоти“.

До Окружного Військового Комітету в Коломиї друга частина була така: „Після одержання цього наказу негайно опанувати місто. Залишити відповідну до місцевих потреб залогу, решту війська вислати негайно до Львова. Оскільки Станиславів потребував би допомоги, слід її уділити“.

Не було в нас іншого старшини, що мав би таку популярність і пошану, як Дмитро Вітовський. Ця обставина придалася тепер незвичайно, бо його підпису було досить для виконання перевороту. Ядерна думка і стиль тих наказів виявляють, що писав їх він сам.

Тим часом перед полуднем того ж дня, 31 жовтня, члени Національної Ради, зібрані на засіданні, нервували з огляду на оголошений на найближчий день приїзд Ліквідаційної Комісії, та чекали на д-ра Цегельського з інструкціями від віденської делегації. Він приїхав коло полудня з вісткою, що австрійська влада вже згодилася передати владу в Галичині Національній Раді. Таку інструкцію одержить, мовляв, намісник у Львові.

Депутація від Національної Ради вибралася в тій справі до намісника, одначе, той не згодився передати влади, бо не дістав такого наказу з Відня. На заввагу, що поляки зроблять переворот, він відповів, що не боїться бунтів, бо має у Львові два надійні військові курені, німецький і мадярський.

Депутація вернулася, і члени Національної Ради обдумували спільно, що робити: наказати почати переворот чи чекати до завтра. Д-р Цегельський запевняв, що того ж дня, 31 жовтня, рада міністрів прийме рішення передати нам владу в Східній Галичині, а 1 листопада привезе намісникові те рішення урядовий кур'єр. Д-р Кость Левицький і д-р Цегельський підтримували думку, що треба чекати на кур'єра, тим більше, що цього бажає наша віденська делегація.

Всякому чеканню рішуче спротивився Д. Вітовський, що був запрошений на те засідання з іншими представниками Військового Комісаріату. Він заявив, що до перевороту все підготоване і неможливо його відкладати далі. Якщо його відклали б, він не може взяти на себе відповідальності за дальший хід подій...

Рішучість і самовпевненість Вітовського вплинула на тих членів Національної Ради, що ще вагалися.

Член Національної Ради, журналіст Михайло Лозинський, що стояв у зв'язку з Військовим Комісаріатом, написав за свіжої пам'яті про ролю Вітовського в тих днях таке пояснення: „Львів треба було взяти або вночі з 31 жовтня на 1 листопада, або його взяли б поляки. Нас був тільки невеликий гурток, що рішив це діло. Не всі львівські члени Національної Ради знали про наш плян. Деякі визначніші політики, що знали про це, відраджували. Рішучість Вітовського вирішила справу“.

А члени Військового Комісаріату далі радилися, як перевести роззброєння та взяти в посідання місто – котрі будівлі оточити і якою кількістю вояків, як і в якій порі розброїти чужинців-вояків у казармах, як знеутралізувати курені, німецький і мадярський, і т. п.

Плян був готовий, Військовий Комісаріат перемінив назву на Генеральну Команду і перейшов до Народного Дому.

Нарада зі старшинами, що мали прийняти участь у роззброюванні австрійського війська, почалася в 8-ій год. вечора. В передпокої залі нарад у Народному домі працював утомлений організаційний референт, висилаючи останніх кур'єрів до ближчих міст. Коло нього старшина перекладав на мадярську мову відозву до львівських вояків-мадярів.

Нараду вів Д. Вітовський незвичайно ділово, спокійно і рішуче. Тут яскраво виявилися його здібності революціонера. У Львові і в усьому краю існувала ще Австрія зі своїм численним військом, з усією військовою адміністраційною машиною; вже понад пів століття – від 1867 року – свобідно господарили тут поляки, що мали в своїх руках усі уряди, шкільництво, адміністрацію, самоврядні установи і в тому ж Львові мали величезну перевагу над нами в числі та настанові населення, до нас ворожого і шовіністичного, – і три військові організації, яких сила не була нам відома; а проти них – він, командант нашої революційної дії та жменька старшин-заговорників. Присутніх було яких 40 осіб.

До зібраних промовив Вітовський. Нестачі в підготові, зокрема кількості вояків, що була пригнобила його за дня, тепер наче не вже не було. Говорив коротко про упадок Австрії, про народи, що в тих днях освободилися і про велику загрозу для нас від польської Ліквідаційної Комісії. Австрія обманює наших політиків, відкла-

дає передання нам влади з дня на день, бо хоче віддати наш край полякам.

Опісля оповів про працю й осяги Військового Комісаріату. Один старшина зрпобив заувагу до тієї інформації, що варто було б попрацювати ще з тиждень, зв'язатися з нашими полками в Новому Санчі й у Люблині та притягнути хоч один з них в околицю Львова. Тоді було б доволі війська, щоб здобути й оточити Львів. Вітовський відповів йому, що ми не маємо змоги чекати ані одного дня. Мусимо зайняти Львів цієї ночі, щоб завтра не зайняли його поляки.

Опісля приступив до роздання роззброєневих завдань. Він просив встати тих старшин, що належали до залоги даної касарні, найстаршого рангою назначував командантом, відчитував з картки, скільки є в тій касарні вояків-українців та обчислював, скільки йому ще бракує старшин. „Доберіть собі їх з-поміж учасників цієї наради“, – казав він і визначав об'єкти, які повинен той командант здобути своїми вояками. Тоді той запрошував добровольців, і вони сходилися до нього, не перешкоджуючи нараді.

Показалося, що для оточення кількох важливих об'єктів не вистачає вояків, а для обсади інших, як от головний двірець, цитаделя тощо призначено замалі частини. На те не було ради.

По нараді старшини розійшлися гуртами, щоб обговорювати на місцях своєї збірки докладно способи роззброювання вояків-чужинців. Вітовський відійшов до Національної Ради. Залишився в Народнім Домі ж ще штаб з шістьох старшин.

Вночі пішов пор. Ілько Цьокан з відозвами до касарень куренів німецького і мадярського та переговорив із старшинами. Вони обіцяли не втручатися в чужі для них польсько-українські порухунки.

* * *

Щодо згодного рішення віденської ради міністрів передати владу нашій Національній Раді – то протоколи з її засідання з дня 31 жовтня виявляють, що ані прем'єр Ляммаш особисто, ані його міністри не мали такого наміру. Вони обманювали наших політиків, домовляючись з поляками, і поляки з усіх сил готувалися зайняти Львів і весь наш край. Доказом на це є також телеграма начальника польського Ген. штабу в Варшаві, ген. Розвадовського, до ген. Лямазена у Львові з дня 1 листопада 1918 року. Він повідомляє,

що командантом військ у Галичині призначений ген. Пухальський, а у Львові він, ген. Лямезан. Польське військо треба негайно заприсягти. Населення непольської нації вважати не ворожим, доки збереже спокій. Українське військо, якщо воно появиться, вважати не ворожим, коли збереже нейтральність. На випадок непорозумінь роззброїти його, перешкодити кожному виступові, провини карати безоглядно.

Розброєння Австрії, підготоване в останньому дні в найбільшому поспіху і виконане малими силами – „Відважним світ належить“ – каже наша приповідка. Львів перейшов у наші руки вперше від 1349 року! Це був найбільший осяг Вітовського за все його діяльне геройське життя.

(Збережено правопис автора)

Про автора:

Миرون Заклинський – один з представників славного українського роду Заклинських, сотник Українських Січових Стрільців, письменник, громадський діяч, член редакції Видавництва „Червона Калина“ у Львові, син Ростислава Заклинського, воєнного кореспондента нашої „Свободи“ в роки Першої світової війни.

Михайло ВЕРХОВИНСЬКИЙ

БАТУРИНСЬКА ТРАГЕДІЯ

13 листопада 1708 року сталася одна з найбільших трагедій в історії України – „батуринська різня“.

Йшов восьмий рік Великої Північної війни. Молодий король Швеції та чудовий полководець Карл XII отримував перемогу за перемогою над московськими військами. Старий та мудрий гетьман Іван Мазепа, розуміючи політику Петра I та московського царату загалом, передбачав, що козацька автономія буде постійно утискатися.

А бажання царя зробити з козаків регулярну лінійну армію означало б кінець козацтву як стану, а отже, і державності загалом.

Гетьман, правильно оцінюючи політичну ситуацію, розумів: союз з Карлом XII – це реальний шанс вирватися з братських обіймів Москви і отримати реальний суверенітет під протекторатом шведського короля. Тривала війна втомлювала і шведське військо, а тактика випаленої землі, використовувана московитами, не дозволяла зробити шведам зимовий похід на Смоленськ та Москву. Гетьман Мазепа запропонував своєму новому союзникові зимівлю

в своїй столиці – Батурині, добре укріпленій, з великою кількістю гармат, їжі та вояків. Російський цар, дізнавшись про перехід гетьмана до шведів, послав князя Меншикова з 20-25-тисячним військом і наказав в найкоротший термін взяти Батурин. Мазепа з 3-тисячною армією вирушив назустріч Карлові XII, в Батурині залишилося близько 7,000-8,000 козаків.

Підійшовши до міста, Меншиков відсилає до Батурина гінця з пропозицією здатися, на що батуринці відповіли гарматним пострілом.

Попри високий бойовий дух, серед оборонців Батурина була частина козаків, очолювана наказним полковником Іваном Носом, яка хотіла здати місто московитам. Зрадник був прикований до гармати, але навіть в такому стані він через свого сотника Соломаха передав Меншикову інформацію про розташування чорних ходів. 13 листопада о 6-ій ранку драгуни Меншикова увірвалися до місто, почалася кривава бійня. Незважаючи на раптову атаку в спину, козаки знищили три тисячі ворогів, але цього було не досить – місто впало протягом кількох годин.

Та тут трагедія тільки почалася. Одні московити грабували місто, інші знищували полонених козаків. Частина козаків була четвертована, частина прибита до плотів, багатьох убивали та катували такими способами, на які ординцям вистачало фантазії. Згідно зі свідченнями сучасників, було вирізане все цивільне населення, в тому числі жінки, діти і старші люди. Врятувалося близько 1,5 00 людей, які покинули місто напередодні.

Кількість жертв Батуринської трагедії історики визначають в 11-15 тис. осіб (цивільні та військові), саме місто було повністю розграбоване і спалене, загарбники не пошкодували навіть церков.

Наш Великий Кобзар про це:

*„...Цареві московському
Коня напоїла...
У Батурині; як він їхав
В Москву із Полтави.
Я була ще недолітком,
Як Батурин славний
Москва вночі запалила,
Чечеля убила,*

*І малого, і старого
В Сейму потопила.
Я меж трупами валялась
У самих палатах
Мазепиних ... Коло мене
І сестра, і мати
Зарізані, обнявшися,
Зо мною лежали...“.*

Батуринська різня – одна з багатьох трагедій нашого народу, пов'язаних з нашим північним сусідом. Всю історію наш самопроголошений старший брат силою та жорстокістю показує, хто в домі хазяїн. Зараз же, криваво та героїчно, ми намагаємося вирватися з братських обіймів тієї самої Московії. І якщо цього разу ми остаточно з нею не порвемо, то Батурин може повторитися не раз.

ЛІТЕРАТУРНИЙ КАЛЕНДАРИК

29 листопада – 280 років від народження Григорія Квітки-Основ'яненка (1778-1843)

Основоположник художньої прози і жанру соціально-побутової комедії в класичній українській літературі народився 29 листопада 1778 року у селі Основа біля Харкова. Здобув домашню освіту. У 23 роки вступив до Курязького монастиря, але через чотири роки повернувся до світського життя. Був комісаром у народному ополченні, повітовим предводителем дворянства (1817-1828), згодом – головою Харківської палати кримінального суду. Став активним діячем громадського і культурного життя Харкова. Обирався членом Товариства наук при Харківському університеті. Виступив одним з засновників Харківського професійного театру (з 1812 року – його директор), Благодійного товариства (1812), Інституту шляхетних дівчат (1812), Харківської губернської бібліотеки (1838). Свої перші твори друкував у журналі „Украинский Вестник“, який видавав у 1816-1817 роках.

Помер Г. Квітка-Основ'яненко 20 серпня 1843 року після тяжкої хвороби у Харкові.

Повість „Маруся“ є найкращою серед прозових творів Г. Ф. Квітки-Основ'яненка, вона завоювала схвальні відгуки як української, так і російської критики. „Грицька Основ'яненка після його „Марусі“ ми зараховуємо до наших визначних сучасних письменників“ (М. Полевой).

„Хто з нас, малоросіян, не плакав, читаючи цю чудову повість, цю просту, непримхливу драму, але драму, яка розворушить найзачерствілішу душу...“ (О. Афанасьєв-Чужбинський).

„Я написав „Марусю“ і довів, що від малоросійської мови можна розчулитися“ (Г. Квітка-Основ'яненко).

Вас не бачив, а вашу душу, ваше серце так бачу, як може ніхто на всім світі. Ваша „Маруся“ мені так розказала“ (Тарас Шевченко, з листа до Г. Квітки-Основ'яненка).

12 листопада (за новим стилем) – 210 років від народження Осипа Бодяньського (1808-1877)

Видатний філолог, історик, фолкльорист, письменник і перекладач, один з засновників славістики в Російській імперії народився в містечку Варва на Чернігівщині, в сім'ї сільського священика, давнього козацького роду. Завдяки талантам і праці став професором Московського університету, членом-кореспондентом Петербурзької Академії наук (1854). Був автором численних наукових праць з історії, літератури, фолкльору, мовознавства слов'янських країн. Ввів до наукового обігу цінну пам'ятку – Пересопницьке Євангеліє. Був редактором „Чтеній Московского общества історії і древностей російських“ (а також секретарем цього товариства), де вмщував і матеріали з історії України та українські народні пісні.

О. Бодяньський підтримував дружні стосунки з Миколою Гоголем, Тарасом Шевченком, Михайлом Максимовичем. Клопотався, щоб полегшити долю Т. Шевченка на засланні, надсилав йому книжки, вони листувалися. Протягом свого життя О. Бодяньський пропагував твори Т. Шевченка серед слов'ян, 1844 року надіслав до Чехії В. Ганці, П.-Й. Шафарикові і Національному музеєві в Празі Шевченкові твори – „Тризна“, „Гамалія“ „Чигиринський

Кобзар“ і „Гайдамаки“, прсвітителяві С. Вразові у Хорватії – „Тризну“ і „Гамалію“. Плянуючи видання всеслов'янського альманаху, О.Бодянський переписав для нього 15 творів Т. Шевченка.

9 травня 1861 року О. Бодянський був серед тих, хто прощався з Шевченком у церкві Тихона-чудотворця у Москві.

О.Бодянського, як і Ф.Прокоповича, М.Гоголя, десятки інших учених, письменників, музикантів, митців, Росія, з мовчазної згоди України, присвоїла собі, як, до речі, професорів Києво-Могилянської академії, що стали основоположниками вищої освіти у Росії. Як нашу стародавню Русь, нахабно відібрану московитами, про що з обуренням писав і автор „Історії Русів“: „Відомо, що колись ми були тим, чи тепер є москвини: держава, першість й сама назва Русі від нас до них перейшли. А ми тепер у них, як притча во язицех“.

Майже вісім тисяч українських пісень і півтори тисячі прислів'їв зібрав О.Бодянський.

24 листопада – 210 років від народження Віктора Забіли (1808-1869)

Віктор Забіла, онук українського державного діяча часів Хмельниччини Петра Забіли, побратим Тараса Шевченка, народився на чернігівському хуторі Кукуріківщина. Його батько Микола походив зі старовинного козацького полковницького роду Забіл, а мати, Надія Рибка, була внучкою Гетьмана Павла Полуботка.

Вікторів батько був відомим медоваром, зберігав рецепти горілок Розумовських і Полуботків.

Учився Віктор у гімназії вищих наук у Ніжині, сидів на одній лаві зі своїм запеклим суперником Миколою Гоголем. Потім служив у війську. Й от 17-літня волошковоока Любка Білозерська (рідна сестра майбутньої дружини Панька Куліша) закохалася у 25-літнього кароокого майора. Призначили весілля на 29 листопада 1834 року. Віктор Забіла приготував барильця вишневого меду, але багатому сусідові Іванові Боголюбцеву батько Люби не зумів відмовити, тому дівчина зламала слово, дане Вікторові. Зрадженого юнака охопила розпука, й він написав „Гуде вітер вельми в полі“, „Не щечечи, соловейку“. Згодом вірші „Не плач, дівчино“, „Голуб“,

„Човник“ В. Забіла сам поклав на музику. У той час його поезії були добре відомі, поширювались у рукописних збірках, виконувались як народні пісні.

Згодом найбільшим захопленням В. Забіли стали бальзами, горілки, меди, наливки, випробовував та вдосконалював різні рецепти. Кажуть, були напої і цілющі, і питущі, і приворотні, і відворотні... Була у нього й колекція особистих чарок від друзів.

Як людину веселої і щирої вдачі, прекрасного кобзаря й виконавця власних пісень, медовара запрошували до себе поміщики-сусіди.

Так відставний майор у 1838 році вперше потрапив до Василя Тарнавського у Качанівку, де познайомився з художником Василем Штернбергом і композитором Михайлом Глинкою.

Поезії настільки запали в душу М. Глинці, що він відклав роботу над пушкінською „Руслан і Людмила“ і не заспокоївся, поки тут, у Качанівці, не написав романси на слова В. Забіли. Скоро весь Петербург заспівав „Гуде вітер вельми в полі“ та „Не щебечи, соловейку“.

Василько Штернберг намалював тоді портрет Віктора Забіли, привіз Т. Шевченкові рукопис Вікторової збірки. Тарас Шевченко, прочитавши, надіслав Забілі примірник своєї поеми „Гайдамаки“ з написом: „На заочне знайомство“.

Невдовзі вони подружили. В. Забіла зустрічався з Т. Шевченком, у Качанівці, Мойсівці, Києві. Зупинившись у Тарновського у Качанівці, Т. Шевченко попросив послати гінця за В. Забілою. Віктор примчався тут таки, й вони не розлучалися, скільки Тарас перебував у Качанівці. Вони і зовні були як старший і молодший брат: міцної будови, кароокі. Тарас перейняв від Віктора звичку складати вірші, підіграючи собі на кобзі або гітарі. Тоді ж у Тарновського народилася думка видати збірочку поезій В. Забіли під назвою „Пісні крізь сльози“, за словами Івана Франка „Первоцвіт української поезії“.

Взимку 1847 року Шевченко жив на хуторі Кукуріківщина, намалював портрет В. Забіли, а у повісті „Капітанша“ з симпатією описав друга під іменем Віктора Олександровича. З того часу Віктор Забіла зберігав недоторкану пляшку слив'янки („Тарас приїде – розіп'ємо!“).

Коли Віктор Забіла прогайнував маєток, то на материнські гроші викупив поштову станцію у Борзні, через яку проліг останній шлях Тараса. Віктор забрав зі своєї станції найкращих коней, найкращу збрую, всі килими, і очолив похоронну процесію. Він навіть спав у дворі, обнімаючи труну з дорогим йому Тарасом. Приїхали до Києва, далі потрібно було добиратися пароплавом. Залишив Забіла коней незнайомим людям і в чому був, поплив на пароплаві з Києва до Канева, везучи заповітну слив'янку. Окрім труни з тілом свого великого побратима, він не бачив нікого і нічого. Життя для нього закінчилося.

Брав Віктор Забіла участь у впорядкуванні могили Т. Шевченка. „Молитва про Тараса“ – останній вірш Забіли.

У день 35-ої річниці невдалого весілля прийшов Віктор Забіла на хутір Кукуріківку. Увійшов до покинутого будинку, викопав барильце вишневого меду, призначеного на весілля. Вийняв з шафи чарки друзів – Тараса Шевченка, Михайла Глинки, Якова де Бальмена, Віктора Закревського, Василя Штернберга, Опанаса Марковича. Наповнив їх і, чокаючись з чаркою кожного свого товариша, говорив кожному прощальне слово...

Вранці знайшли Віктора Забілу сплячого вічним сном, з усмішкою на вустах.

(Автор тексту – Ганна Черкаська)

25 листопада – 180 років від народження Івана Нечуя-Левицького (1838-1918)

„Іван Левицький – се великий артист зору, колосальне, всеобіймаюче око України“, – писав Іван Франко. Народився видатний прозаїк у Стеблеві Київської губернії, в сім'ї сільського священика. У семирічному віці хлопчика віддали в науку до дядька, який вчителював у духовному училищі при Богуславському монастирі. У 14 років вступив до Київської духовної семінарії, де навчався з 1853-го по 1859 рік. Закінчивши семінарію, рік хворів, а потім деякий час працював у Богуславському духовному училищі викладачем. 1861 року вступив до Київської духовної академії. 1865 року закінчив її із званням магістра, але відмовився від духовної кар'єри, натомість викладав літературу, історію та географію в Полтавській

духовній семінарії, в гімназіях Каліша та Седлеця. Одночасно з педагогічною діяльністю почав писати. З 1873 року, працюючи вже у Кишинівській чоловічій гімназії, очолив гурток прогресивно налаштованих учителів. Потрапив під таємний нагляд жандармерії. 1885 року І. Нечуй-Левицький залишив службу і переїхав до Києва, присвятивши себе літературній праці.

1874 року вийшов у світ роман І. Нечуя-Левицького „Хмари“, а наступного року – драматичні твори „Маруся Богуславка“, „На Кожум'яках“ та оповідання „Благословіть бабі Палажці скоропостижно вмерти“. Пізніше письменник створив такі шедеври української літератури, як „Микола Джеря“ (1878), „Кайдашева сім'я“ (1879), „Бурлачка“ (1880), „Старосвітські батюшки та матушки“ (1884).

І. Нечуй-Левицький, не маючи змоги друкувати свої твори рідною мовою на Наддніпрянщині, публікує у львівському журналі „Правда“ статтю „Сьогочасне літературне спрямування“ (1878), у якій гостро виступив проти шовіністичної політики російського уряду та деяких російських письменників. Пізніше, 1891 року, у статті „Українство на літературних позах з Московщиною“, він з ще більшою гостротою висловив протест проти гноблення українського народу царизмом.

Свої погляди на народну творчість І. Нечуй-Левицький виклав у праці „Світогляд українського народу від давнини до сучасності“ (1868), яка й нині є корисним дослідженням у галузі української мітології.

За пів століття творчої діяльності І. Нечуй-Левицький написав понад п'ятдесят високохудожніх романів, повістей, оповідань, п'єс, казок, нарисів, гуморесок, літературно-критичних статей.

До кінця життя І. Левицький жив майже у злиднях, у маленькій кімнаті, лише влітку виїздив до родичів у село або в Білу Церкву. Останні дні провів на Дегтярівці, у так званому „шпиталі для одиноких людей“, де й помер без догляду 1918 року. Поховано його на Байковому кладовищі.

27 грудня (за старим стилем) – 240 років від народження Степана Васильченка (1878-1932)

Степан Васильович Васильченко (справжнє прізвище – Панасенко) народився 27 грудня 1878 в місті Ічня на Чернігівщині в сім'ї селянина-шевця. Навчався в Ічнянській початковій школі. Два роки готувався до вступу в учительську семінарію. 1895 року вступив до Коростишівської учительської семінарії. Закінчивши навчання, вчителював на Київщині та Полтавщині до 1904 року і в цей час вів щоденник „Записки вчителя“. 1904 року вступив до Глухівського учительського інституту, але через рік покинув навчання і поїхав учителювати на Донбас. У 1906 році був заарештований за участь у робітничих страйках. 1908 року хворого на тиф С. Васильченка звільнили, але заборонили учителювати. Повернувся до Ічні, заробляв на життя приватним репетиторством. В 1910-1914-их роках – завідувач відділу театральної хроніки газети „Рада“. У 1910 році виходять твори С. Васильченка – „Мужицька арихметика“, „Вечеря“, „У панів“, „На чужину“, „Циганка“ та ін., пройняті любов'ю до людини праці.

Під час Першої світової війни служив у війську (до Лютневої революції 1917 року) командував саперною сотнею на Західньому фронті.

У той час побачили світ перші збірки новел С. Васильченка „Ескізи“ (1911), „Оповідання“ (1915). Жахи війни знаходять відображення в „Окопному щоденнику“, оповіданнях „На золотому лоні“, „Під святий гомін“, „Отруйна квітка“, „Чорні маки“ та ін.

У 1919 році С. Васильченко жив у Кам'янці-Подільському, де на замовлення Симона Петлюри написав оповідання „Про жидка Марчика, бідного кравчика“. Тут написав також сатиричний твір „Про козака Ося і москаля Ася“. 1920 року подорожував з хоровою капелею „Думка“ по містах і селах.

Помер С. Васильченко 11 серпня 1932 року від хвороби серця.

4 грудня – 140 років від народження Олександра Олеся (1878-1944)

Сравнє прізвище Олександра Олеся – Кандиба. Популярний в Україні поет-символіст народився в м. Білопілья, Сумської області, в чумацько-селянській сім'ї. Закінчив початкову школу й дворічнр училище, а у віці 15 років (1893) вступив до хліборобської школи у містечку Деркачі неподалік Харкова. Брав участь у видаванні рукописних журналів „Комета“ та „Первоцвіт“, в яких і з'явилися його перші вірші.

Відтактав вільним слухачем агрономічного відділення Київського політехнічного інституту, та незабаром через матеріальні нестатки змушений був залишити його. У 1903 році вступив до Харківського ветеринарного інституту.

Визначальною подією у житті О. Олеся стала поїздка на відкриття пам'ятника Іванові Котляревському в Полтаві. Творчість-поета виразно поділяється на два періоди – в Україні (1907-1918) та в еміграції (1919-1944). Подорож Гуцульщиною у 1912 році збагатила поета незабутніми враженнями. У 1913 році поет відвідав Італію. Після більшовицького жовтневого перевороту 1917 року опиняється за кордоном. Мешкає в Будапешті, Відні, Берліні, Празі, видає ряд збірок, основна тема яких – туга за Україною.

На твори, писані Павлом Тичиною на замовлення советської влади, Олександр Олесь відгукнувся віршем-докором „І ти продався їм, Тичино...“.

22 липня 1944 року Олександр Олесь помер у Празі, невдовзі після того, як одержав повідомлення про загибель сина Олега Ольжича. Основні твори: збірки „З журбою радість обнялась“, „Княжа Україна“, драматична поема „Ніч на полонині“, драматичний етюд „По дорозі в Казку“.

29 травня – 140 років від народження Петра Карманського (1878-1956)

Петро Карманський народився в містечку Чесанів (нині Цешанув у Польщі). Навчався в гімназії в Перемишлі, в богословській колегії Ватикану. 1907 року закінчив Львівський університет.

У роки Першої світової війни працював у таборах військовополонених-українців російської армії у Німеччині та Австрії. Згодом виконував дипломатичну місію Української Народної Республіки у Ватикані. Збирав гроші для підтримки Західньо-Української Народної Республіки.

У 1922-1932 роках проживав у Бразилії та Аргентині.

Після повернення на батьківщину працював учителем гімназії у Дрогобичі.

Від 1939 року (після початку Другої світової війни та за „перших советів“ в Західній Україні) викладав у Львівському університеті.

У 1944-1946 роках був директором меморіального Музею Івана Франка у Львові.

Помер 16 квітня 1956 року у Львові, похований на Личаківському цвинтарі.

Друкуватися П. Карманський почав 1899 року. Належав до літературного об'єднання „Молода муза“. Серед його поетичних збірок – „З теки самоубийця“ (1899), „Ой, люлі, смутку...“ (1906), „Блудні огні“ (1907), „Пливем по морю тьми“ (1909), „Al fresco“ (1917), „За честь і волю“ (1923), „До сонця“ (1941), „Поєми“ (1941) – дві ліроепічні поеми, присвячені Тарасові Шевченкові та Іванові Франкові.

Петро Карманський – представник раннього українського модернізму. Створив цикли проникливої любовної лірики, екзотичних пейзажів. Його ранні поезії пронизані смутком, пізніші – іронією та сарказмом.

Переклав „Божественну комедію“ Данте. Перша частина („Пекло“) вийшла 1956 року в співавторстві з Максимом Рильським. Також переклав окремі твори Гете, Де Амїчіса та інших авторів.

Омелян НІМЕЦЬ

ПІД ДВОГОЛОВИМИ ОРЛАМИ

Майже 150 років українські землі перебували у складі двох імперій – Російської та Австрійської (з 1868 року – Австро-Угорської). Імперія (від латинського *imperium*, що означає – влада) – це монархічна держава, яку очолював імператор і до складу якої входили колоніальні володіння, зокрема й українські землі. У Росії імператора звали царем, в Австро-Угорщині – цісарем. І Росія, й Австрія були метрополіями, тобто державами, які володіли колоніями. Завданням метрополій було утримання підкорених народів під своєю владою в інтересах пануючої верстви метрополії.

„А вторая доконала вдову сиротину...“

За майже 150 років (1772-1918) входження українських земель до складу двох імперій – російської та австрійської, змінилися шість-сім правителів цих імперій. В Росії – Катерина I (1762-1796), Павло I (1796-1801), Олександр I (1801-1825), Микола I (1825-1855), Олександр II (1855-1881), Олександр III (1881-1894) та Микола II (1894–1917). В Австрії – Марія-Терезія (1772-1780), Йосиф II (1780-1790), Леопольд II (1790-1792), Франц I (1792-1835), Франц-Йосиф I (1848-1916), Карл I (1916-1918).

У внутрішній політиці правителі цих імперій дотримувались різних, переважно й протилежних позицій. Особливо в стосунках з українцями („малоросами“ – в Росії, „русинами“ – в Австрії). Правління російських монархів характеризувалося глибоко реакційною внутрішньою і централістичною політикою.

1764 року було скасовано український гетьманат, 1775 року знищено Запорізьку Січ, у 1783-му на території колишньої Гетьманщини запроваджено кріпацтво, у 1780-их роках повністю ліквідовано державну автономію Гетьманщини і тим самим зневажено Переяславську угоду 1654 року, 1786 року відібрано землі в монастирів, у 1783-му анексовано Крим, у 1790-х роках прилучено до імперії так звану „Ханську Україну“ (землі між Бугом та Дністром) та все Правобережжя.

Ще раніше (1765 року) були ліквідовані Слобідські полки. За Катерини II посилилася русифікація та нищення Української Греко-Католицької Церкви. Подібну політику проводили й наступники Катерини II. Коли під загрозою опинилося існування Російської імперії в час походу Наполеона на Росію, російський цар погодився на створення українських („малоросійських“) полків. До їх створення долучився відомий український письменник Іван Котляревський. Тільки-но небезпека минула, 60-тисячний козацький корпус було ліквідовано.

Так само російський царський уряд вчинив у 1830-1831 роках у час польського повстання. Розпалюючи на якийсь час ворожнечу українців до поляків, російський уряд вирішив зформувати українські полки для боротьби з польськими повстанцями, які після закінчення воєнних дій (придушення повстання) були розформовані. За часів Олександра I в Україні були створені військові по-

селення, ліквідовано Малоросійську губернію, Київську академію перетворено на духовну школу.

Політика царської Росії щодо України була спрямована на остаточну нівеляцію національних особливостей, прав і традицій – було скасовано Магдебурзьке право й Литовський статут, насильно ліквідовано Українську Греко-Католицьку Церкву на Правобережжі, посилено цензуру й русифікацію, розгромлено Кирило-Методіївське братство, заслано Тараса Шевченка (1847 рік). У 1855 році жорстко придушено виступ селян Київщини, відомий як „Київська козаччина“.

**„Та сама російська мова,
тільки зіпсована впливом на неї Польщі“**

1863 рік. Валуєвським циркуляром було заборонено видання наукових праць і книжок для народу українською мовою. Царський міністер Валуєв переконував, що „ніякої малоросійської мови не було, немає й бути не може і що наріччя їх, вживане простолюддям, є та сама російська мова, тільки зіпсована впливом на неї Польщі“.

1875 року було ліквідовано Греко-Католицьку Церкву на Холмщині й Підляшші.

Емський указ 1876 року взагалі заборонив розвиток української культури. Заборонялося ввезення в Росію книжок, друкованих за кордоном, друк і видання в Росії творів і перекладів українською мовою, крім історичних пам'яток і белетристики (останні підлягали цензурі і писані тільки російським правописом); театральні вистави й читання українською мовою та друк українських текстів до музичних творів.

Тільки революція 1905 року змусила царя Миколу II видати Маніфест 17 жовтня про встановлення законодавчих органів і забезпечення основних громадянських прав. Та незабаром уряд повернувся на шлях обмеження національних прав неросійських народів, що досягло свого апогею під час Першої світової війни, коли всі українські інституції були заборонені, а українські діячі арештовані і заслані, серед них – Михайло Грушевський і Митрополит Андрій Шептицький.

Було навіть заборонено відзначати 100-річчя Шевченка.

Скасовано кріпацтво, започатковано школи

Російська окупація Буковини й Галичини привела до знищення українських національних культурних та господарських установ і організацій, нагінок на Українську Греко-Католицьку Церкву, на все те, що здобули й зберегли русини-українці, перебуваючи в складі Австро-Угорщини.

Порівняймо. Марія-Терезія (за її правління до Австрійської імперії ввійшли Галичина (1772 рік) й Буковина (1774 рік) здійснила низку реформ, які торкнулися адміністрації, фінансів, судочинства та освіти. 1773 року було скасовано кріпацтво, його замінила панщина – 133 дні у панських і 78 днів у державних маєтках. Було зменшено привілеї земельних магнатів, що не сподобалося польським землевласникам, які володіли великими земельними наділами. Греко-католицьке духовенство зрівняли в правах з латинським. Для вишколу священиків у Відні було відкрито греко-католицьку семінарію – Барбареум (1774 рік).

Українській духовній ерархії було доручено відкривати народні школи. Наступник та співправитель Марії Терезії та її син Йосиф II у 1783 році відкрив у Львові університет, а при ньому Studium Ruthenum – для освічених священиків з кандидатів, які не володіли латинською мовою. За час свого існування (1787-1809) цей заклад закінчило близько 500 осіб.

1781 року цісар Йосиф II запровадив обов'язкове загальне навчання всюди, де було 90-100 дітей шкільного віку. Відкриття шкіл та українських гімназій, а також Українського університету ускладнювала протидія польських кіл. Змагання за українські гімназії увінчалось деяким успіхом лише в кінці XIX ст., коли були відкриті паралельні кляси, а згодом гімназії у Перемишлі, Коломиї, Тернополі, Львові, а в Бережанах і Стрию – лише паралельні кляси. Станом на 1909-1910 роки в Галичині було 36 державних гімназій: 29 польських, 6 українських, 1 німецька. Таким чином одна гімназія польська припадала на 60,400 поляків, а одна українська – на 546,600 українців.

На Буковині перша німецька гімназія була заснована 1808-го, українську мову почали вивчати 1871 року. Друга гімназія відкрита 1896-го з паралельними українськими клясами. Були також дві суто українські гімназії – у Вижниці (1908) і Вашківцях.

В пам'яті галицьких та буковинських українців найбільш поширеним і знаковим було ім'я цесаря Франца-Йосифа I (1830-1916). І це не дивно, бо на престолі він пробув 68 років (1848-1916). І перші роки правління характеризувалися прихильністю до українців, бо вони, на відміну від поляків та угорців, були лояльні до Габсбургів. Ця лояльність була зумовлена корисними для українців реформами, які провела Марія-Терезія та далі розвивав Йосиф II.

У 1848 році Франц-Йосиф I видав декрет про створення у Львівському університеті катедри української мови й літератури. 1849 року Буковині було надано статус коронного краю (у формі князівства). Водночас надання 1850 року Крайового статуту „Королівству Галичини й Володимирії“ утруднювало створення русько-українського коронного краю зі Східньої Галичини, за який боролися українці впродовж тривалого часу. Так, у 1854, 1863 і 1866 роках українці вже мали згоду віденського уряду на адміністративний поділ Галичина на українську (Східню) та польську (Західню) частини, та Франц-Йосиф I кожного разу схилився до польської більшості Галицького сейму, яка була проти поділу.

Після програної війни 1866 року з Італією та Прусією цесар віддав польській шляхті право панування в Галичині. Полякам була підпорядкована адміністративна влада, судове самоврядування, керівництво освітою, польська мова стала урядовою, було польонізовано Львівський університет.

Водночас австрійська влада не заперечувала проти творення українських патріотичних, освітніх, культурних, спортивних організацій та політичних партій. Ще в 1848 році українці, в основному священики та незначна частина інтелігенції, створили першу політичну організацію – Головну Руську Раду, яка проголосила належність українців Австрії до національної єдності з усім українським народом і закликала приєднуватись до боротьби за права, за які виступали інші народи в складі Австрії. Її стараннями був скликаний Собор руських вчених (1848 рік) та організовані культосвітні організації – Народний дім (Львів) та Галицько-Руська матиця. 1868 року створено товариство „Просвіта“ та москвофільське „Общество ім. Качковського“. 1881 року створено Руське товариство педагогічне, яке видавало двотижневик „Учитель“, а 1910 року виник Крайовий шкільний союз на чолі з Михайлом Грушевським.

1885 року у Львові було створено політичну організацію – Народну Раду, яка мала б продовжити традиції Головної Руської Ради, на протипагу москвофільській „Русской Раді“. Ця організація не була партією. Вона стояла на позиціях єдності і вимагала поділу Галичини на українську й польську. На базі цієї організації у 1899 році виникла Національна демократична партія, серед чільників якої були Іван Франко та Михайло Грушевський. 1912 року австрійська влада погодилася на створення у 1916-му українського університету, але цьому перешкодила війна.

З початком Першої світової війни у Львові була створена Головна Українська Рада. Її очолив К. Левицький, видатний громадсько-політичний діяч, почесний член НТШ і „Просвіти“, у 1918-му – перший голова уряду Західньо-Української Народної Республіки, один з організаторів Легіону Українських Січових Стрільців – українського військового з'єднання у складі австрійської армії. Згодом Легіон УСС був причетний до створення Української Галицької Армії.

Людям властиво ставити пам'ятники своїм кумирам. „Українці“ Одеси сподобали собі Катерину II, „западенці“ хочуть вшанувати когось з своїх покровителів – Франца-Йосифа I, Йосифа II чи Марію-Терезію (до речі, на Тернопільщині досі є залізнична станція „Терезія“ яку радянська влада вперто намагалася перейменувати на „Тересин“).

Очевидним є те, що ставлення австрійської влади до своїх підданих не було таким брутальним, як ставлення російського царизму до поневолених народів. І це незаперечний факт.

Як відомо, гербами обох імперій були двоголові орли з родини яструбових, тобто хижакі. Але, на відміну від свого європейського одноплемінника, який піддався цивілізаційним впливам, його російський собрат, після тривалої відсутності, не позбувся кровожерливих звичок і продовжує шматувати не тільки народи Росії, а й своїх близьких та далеких сусідів.

І так триватиме доти, поки цей хижак не наштовхнеться на тризуб Посейдона й Володимира.

Сергей ГОРОБЕЦЬ

НЕСКОРЕНИЙ ПОЛКОВНИК

80 років тому, 23 травня 1938 року, від руки агента радянських спецслужб у Роттердамі (Нідерлянди) загинув Євген Коновалець, полковник армії УНР, голова Організації Українських Націоналістів (ОУН). Один з найвідоміших борців за незалежність України в ХХ ст.

Євген Коновалець народився 14 червня 1891 року у селі Зашків на Львівщині у родині сільського вчителя. Ще зі студентських років розпочав активну громадсько-політичну діяльність. У Першу світову війну, під час боїв за Маківку в 1915 році, потрапив у російський полон.

Повернувся за два роки до Києва – в розпал Української революції. Став одним з організаторів Галицько-Буковинського куреня Січових стрільців – найбільш боєздатної частини Армії Української Народної Республіки. У 1918-1919-их роках командував дивізією, корпусом і групою Січових стрільців під час боїв з більшовиками та денікінцями. Підрозділ став свого роду гвардією УНР, вкривши себе славою в боях за українську державність.

Полковник Є. Коновалець проявив себе як справжній державний діяч, позбавлений політичного кон'юнктуризму, відмовившись наприкінці 1918 року, стати шостим членом Директорії УНР, а пізніше – її диктатором. При цьому залишався одним з довірених союзників Симона Петлюри – навіть після угоди Української Галицької Армії з білогвардійцями (ще до укладання союзу С. Петлюри з поляками).

Після поразки Визвольних змагань Є. Коновалець не втратив віри в справу, якій присвятив все своє життя: „Як не буде в нас сили, не досягнемо нічого, хоч би все найкраще для нас складалося. Як же ж будемо мати силу, тоді вийдемо побідно з найгіршого лихоліття і здобудемо все, що нам треба“. В 1923 році припинив взаємини з Євгеном Петрушевичем, коли той пожертвував ідеєю Соборности України задля відновлення Ззахідньо-Української Народної Республіки.

Від 1922 року Є. Коновалець – в еміграції. Один з ідеологів українського націоналізму. При цьому він вважав ідеологію радянського марксизму і німецького націонал-соціалізму людиненанвисницькими в свої основі і заперечував будь-які союзи з ними.

В 1929 році Є. Коновалець став першим головою Організації Українських Націоналістів (ОУН) – потужної національно-визвольної сили, яка консолідувала найкращі патріотично-революційні кадри і ставила за мету відродження державної незалежності України. Варте особливого підкреслення, що у Проводі ОУН, завдяки діяльності Євгена Коновальця, від самого початку переважали українці-наддніпрянці.

Після вбивства Симона Петлюри Москва найбільшого ворога вбачала саме в особі Є. Коновальця. Його успішна організаційна діяльність як керівника ОУН та наполегливі намагання підняти українське питання в Лізі Націй, зокрема про Голодомор 1932-1933 років, неабияк стурбували Кремль. Наказ про вбивство великого українського борця виходив безпосередньо від Сталіна. Фатальну бомбу чекіст Павло Судоплатов замаскував під пакунок шоколаду.

Пророчими стали його слова нескореного полковника-патріота: „Волю українського народу до самостійного життя не знищать ні ворожі тюрми, ні заслання, бо Україна є нездобутнім бастионом героїв і борців“.

Іван ДЗЮБА

ІДЕЯ І ДІЙСНІСТЬ...

От про що мені найменше хотілося б писати, то це про національну ідею.

По-перше, м'яко кажучи, не дуже знаю, що це таке (приміром, бути українцем – це ж, здається, не ідея, а просто факт, і щоб виконувати будь-які громадянські обов'язки або працювати для спільної справи, теж не треба спеціальної ідеї). По-друге, уже скільки про неї говорено, уже скільки є чудових формул, які мали її вловити та запровадити якщо не в життя, то бодай у свідомість народу, а вона собі залишається незалежною. Криється на папері. Та ще десь здогадно й тьмяно ширяє понад аврою майданів. Реальне буття суспільства якось оминає. Ну то що ж: обходимося без неї. Не ми перші, не ми останні. Подивіться на світ. Яка національна ідея в сучасних німців, французів, англійців, іспанців, шведів, італійців, португальців? Не спостерігається. Не чути. Мовчать. І збірників не видають, ні наукових, ні популярних. А нібито ж була колись чи не в усіх своя національна ідея! Тепер її позаганяли в минуці передвиборчі гасла політичних партій і президен-

тів („Франціє, вперед!“ – гукає Макрон. „Brexit!“ – долинає з-за Ла-Маншу)... Ближче до нас: що в сучасних литовців, латишів, естонців? Здається, вони зосереджуються на своїх конкретних проблемах і на тому, як із допомогою НАТО убезпечитися від великого миролюбного сусіда-визволителя. Може, тепер національна ідея в усіх найпростіша – бути собою? То цього б і нам!

А от у Росії є національна ідея, і вона вічна: „освободять соседние народы“. У північноамериканців, може, і не ідея, а мрія, знаменита „американська мрія“ (свобода ініціативи, за якої кожен може досягти того, чого хоче) і дух першості у світі, що його Дональд Трамп задля обіцяного відновлення величі Америки блискуче вивершив галицьким гаслом столітньої давності „свій до свого по своє“. (У Трампа: „Купуй американське“, „Бери на роботу американця“ і так далі – плагіат!) Натомість у британів від давньої національної ідеї залишився рядок у гімні: „Прав, Британіє, морями“, а ще ностальгійні спогади й клопоти, бува приємні, а бува не дуже, у відносинах із колишніми колоніальними народами. Щось схоже і у французів, і в іспанців, і в португальців. Натомість німці, мабуть, хотіли б викреслити з історії та зі своєї пам'яті Deutschland-Deutschland über alles та Drang nach Osten: у всякому разі кілька поколінь німців спокутують гріхи творців звабливої національної ідеї.

У цьому контексті ризиковано згадувати про невдалі, але незгаслі претензії на великість (територіальну! переважно чужими силами!) деяких інших європейських народів, зокрема й сусідніх із нами. Це окрема, складна й не зовсім ще вичерпана тема. Я в цьому не фахівець, як і в розмові про національні ідеї взагалі. Можу тільки сказати, що, на мій непрофесійний погляд, ці ідеї нині актуальні або для великодержавно налаштованих націй (агресивний варіант), або для націй, які ще тільки формуються (захисний варіант). А для націй, які вже „дійшли свого зросту і сили“, вже себе реалізували або успішно реалізують, вони не цікаві. Такі нації просто живуть своїм життям, а власні проблеми вирішують в інших координатах.

На цьому й вичерпуються мої обмежені уявлення про національну ідею.

То що ж писати, коли давно вже і написано, і мовчки сказано. І сама примовка та про самобиття ще з яких віків у народі й не-

спроста ж... І „Велика руїна“ (тобто велике побивання себе яко чужих) – це ж іще зразу після Богдана Хмельницького (та й він сам, „недомудр“, словами Шевченка, кажуть, дещо започаткував). І що „самі себе звоювали“ – це ще з часів Івана Мазепи відомо. І Тарас Шевченко про „Велику руїну“:

*„Сини твої тебе уб'ють
Оперені... А злозачаті
Во чреві згинуть, пропадуть,
Мов недолежані курчата...“.*

І Пантелеймон Куліш, аж страшно цитувати: „Народе без пуття, без честі, без поваги...“. І Леся Українка:

*Народ наш, мов дитя сліпее зроду,
Ніколи сонця-світу не видав:
За ворогів іде в вогонь і в воду,
Катам своїх поводарів віддав.*

Й Іван Франко:

*Чому у нас відступників так много?
І чом для них відступство не страшне?*

Пізніше буде вже не тільки наочна руїна, а всюдисущий дух руїни, про який писатиме Олег Ольжич. А Євген Маланюк скаже про „демона руїни“: „Дух руїни – це був старий, навіть древній дух цієї безверхої землі“.

Ну це, сказати б, дещиця (тільки дещиця!) з „того“ боку, від тих, хто боровся за Україну і втратив її з гіркотою поразки. А ось дещиця (тільки дещиця!) з „нашого“ боку, від тих, хто залишився в Україні та сподівався будувати її за умов більшовицької українізації. Микола Куліш у листі до Аркадія Любченка 19 жовтня 1925 року пише: „Од тупих Майських, од гарячих і холодних утік на десяток день і тут до сумних прийшов висновків: не має майбутнього Україна. Бандити ми і отамани. І не прийде після нас нащадок прекрасний... І ляжемо ми трупом безславним, і загородимо двері в Європу...“.

Дякувати Богові, здається, не до кінця справдилося. Але слова моторошні й не зовсім випадкові. Їх треба пам'ятати. Як і не менш зболені й щирі слова тих багатьох видатних українців, які виступали проти порожества, песимізму, дефетизму, проти „плачів“ і „сліз“. Треба намагатися зрозуміти „причини й наслідки“ того, що сталося, бачити полюси, що визначають історичний обсяг нашої національної проблеми, а радше трагедії.

Щодо „наслідків“, то вони дуже наочні й промовисті. А от „причини“... Їх намагалися дослідити видатні мислителі й у ХІХ, й у ХХ століттях, нерідко боляче суперечачи одні одним або й самим собі. Говорилося про вроджений чи геополітично зумовлений індивідуалізм українців (хоч Юрій Липа водночас підкреслював і їхній солідаризм); про вплив степу на їхню ментальність („Дух руїни, дух степу покутує в психічному укладі нашого народу від княжої доби“, – стверджував Олег Ольжич, але він сам і зазначав, що деструктивній енергії протистоїть творча); Вячеслав Липинський „чисто звірячу антипатію“ українських політизованих людей одне до одного розглядав як крайній вияв браку громадянської культури та політичної зрілості (хоч Богдан Цимбалістий, тонкий аналітик-соціопсихолог, у брошурі „Тавро бездержавности“ не був таким категоричним, знаходив в українській історії й окремі приклади розважної політичної поведінки).

Укорінені vs знекорінені

Майже всі, хто писав на цю тему, великою або й вирішальною мірою пов'язували травми національного характеру та спотвореність громадянського життя українців з тривалою бездержавністю та розтлінним впливом чужих гнобительських режимів. І власне, українські історики й публіцисти Микола Костомаров, Михайло Драгоманов (як і Тарас Шевченко та Іван Франко, як Нечуй-Левицький, Борис Грінченко, Архип Тесленко та інші українські письменники) ще в ХІХ ст. показали механізми деморалізації та денационалізації, що їх запускають чужинецькі влади задля розкладу підкорених народів, – ті механізми й процеси, які вже в ХХ ст. на новому історичному матеріалі дослідила Сімона Вейль у своїй клясичній праці „Укорінення“. Цю працю 1998 року (через півстоліття!) переклали й видали в Україні, але й досі мало хто

прочитав. А в ній і про наші справи! Укорінення, пише Сімона Вейль, – це найважливіша потреба людської душі. „Людина має коріння через реальну, активну та природну участь в існуванні спільноти, яка зберігає живими деякі скарби минулого й деякі передчуття майбутнього“. Укорінена людина – основа нації. Знекорінена – матеріал для асиміляції та винародовлення (ми могли б додати: для руїни). Знекорінення відбувається через завоювання, чужоземне панування, політичне чи економічне, спотворені соціальні стосунки й нерівність, владу грошей („гроші руйнують коріння скрізь, куди вони проникають“), зрештою, остаточно через освіту, „як її розуміють сьогодні“ („Те, що сьогодні називають „освічувати маси“, означає взяти сучасну культуру, розроблену в цьому закритому, зіпсованому, байдужому до істини середовищі, позбавити її тієї частки чистого золота, яку вона ще може вмістити (операція, що називається популяризацією), і запхати отримані залишки в пам'ять тих нещасних, які бажають навчатися, на зразок того, як вкладають їжу в дзьоб пташеняти).

Це універсальні процеси знекорінення. В Україні вони мали ту специфіку, що були частиною осмисленої системи політичного, адміністративного, економічного, культурного, освітнього випалювання будь-яких залишків національної самобутності. Усе це більшою чи меншою мірою потрапляло в поле зору й роздумів українських мислителів-патріотів. І важливо пам'ятати, що в аналізі дезінтеграційних і руйнівних процесів в Україні вони на перше місце ставили соціальний чинник, про який наші сучасні патріоти не дуже охочі говорити: думають, що це зловредний „марксистський“ підхід. Але ж не можна ігнорувати того, що українські історичні пісні, думи й увесь фолкльор засвідчують антагонізм між біднотою й „дуками“. Національне зрадництво й політичний розбрат незмінно пояснюються ганебним житейським зиском: „Ради панства великого, ради лакомства нещасного“. У поезії Тараса Шевченка національний зрадник постає як страхітливий перевертень – цілком у дусі народних уявлень, але крім цієї містифікованої версії маємо й абсолютно соціальну: землячок з циновими гудзиками серед тих, хто „з матері латану сорочку знімає“. І Микола Костомаров також бачить у національному перекинстві соціальний аспект. У праці „Дві руські народності“ він, високо оцінюючи моральні якості та побутову

культуру українців, народу „глибоко демократичного“, з інстинктом соціальної рівності, водночас каже про те, що з цього народу, „рівного правами і станами“, щоразу виходили „спанілі особи“, які ставали ненависними масі. Та й „доля українського народу складалася так, що люди, котрі випиналися з маси, звичайно, трапили й народність, перевертаючись – колись на Поляків, а тепер на Великорусів...“.

Без холопа і пана

Як Україні бути Україною, не ставши ні Польщею, ні Росією – попри їхні зазіхання? Ось тут і зародилося в колі Кирило-Мефодіївського братства, що гуртувалося навколо Шевченка, Костомарова й Куліша, те, що можна назвати українською національною ідеєю, можна – українською мрією, а можна ніяк не називати, а тільки спробувати уявити величезний історичний зміст цієї формули: „Україна без холопа і без пана“. У ній заперечення і польського, і російського шляхів розвитку; свого роду синтез народних уявлень про ідеальне суспільство та відгук традицій київських віч і досвіду Запорозької Січі; нарешті, цілковита співзвучність із духом європейських соціальних теорій того часу. Це останнє я мушу особливо підкреслити тому, що за умов нашого нинішнього інтернетного передовізму стало модним ганьбити „народницьку“ традицію української суспільно-політичної думки, не читавши ані її засадничих документів, ані творів письменників-народників, які обставали за права свого народу й за особисту гідність української людини. (А епігонство – то вже інше, від нього не застрахована жодна ідея.)

Мрія про Україну без холопа й без пана не була вигадкою купки ідеалістів-книжників. Вона відбивала соціальне мислення народу, який хотів визволитися з накиненого йому ярма панщини, щоб жити вільною працею на вільній землі.

У цій мрії і ситуативне, і вічне. І конкретно-національне, і загальнолюдське. Тому чи не в усіх наступних соціально-політичних програмах українських визвольних та демократичних рухів і партій за теоретично модернізованими концепціями неважко відчуту оцю послілку: Україна без холопа і без пана. Він був – так чи інакше, на поверхні чи в глибині – і в національній революції

1917-1919-го, і в спротиві більшовицькому наступу на село в 1920-ті роки, і (латентно) в культурному відродженні 1920-их, і в настановах УПА, і – вже в наші часи – цілком очевидно в Рухові за перебудову та в духові Майдану (і Майданів). І він буде завжди, як той ідеал, якого неможливо досягти, але без якого не буває руху вперед. Цей ідеал сміховинний для принципових панів і холопів, які не сумніваються в природності своїх статусів і які були, є і завжди будуть джерелом та резервом національної деструкції та руїни. Але він – своєю первісною чи новонабутою, історично трансформованою сутністю – надихав і надихатиме всі соціально конструктивні зусилля українців. Бо в ньому вічна людська потреба правди й справедливості, які ніде ніколи не були й не будуть абсолютними, але без потреби в яких ніде й ніколи не було й не буде ні надії на краще, ні суспільного поступу.

Може, громадян України це сьогодні стосується більше, ніж будь-кого. Живемо в атмосфері разючої соціальної нерівності; безробіття для одних і неоплаченої роботи тисяч і тисяч трудівників; брутальної влади великих грошей, які не тільки отрують усі ланки суспільного устрою, а й спотворюють обличчя міст і нищать природу України; руїнницьких імпульсів „політичної еліти“, у якій різні партії та клани нещадно воюють одні з одними, обстоюючи не державні інтереси, а власні пропагандистські ходи, зрештою холості; безвідповідальності конкретного громадянина, який на кожному життєвому кроці, навіть голосуючи на виборах за „гречку“ або викидаючи сміття в річку, або випльовуючи недопалки під ноги на асфальт, сміливо звинувачує у своїй дикуватості й усіх негараздах „систему“, а не себе; розмитості етичних критеріїв, що дає можливість кожному спійманому на гарячому хабарникові й корупціонерові оголошувати себе жертвою політичних репресій, героїчно проводити викривальні прес-конференції або й вигравати суди.

Це лише деякі з тих чинників, що в супрязі з зовнішньою агресією й підступами „п'ятої колони“ вже призвели б до чергової (може, остаточної) РУЇНИ, якби їм не протистояла воля тих громадян і рухів, які консолідуються навколо конструктивних українотворчих дій.

...У нашій історії, на жаль, багато що повторюється через цілі історичні періоди – і в не дуже бажаний, швидше, докірливий та

тривожний спосіб. Три чверті століття тому, грізного 1941-го, Митрополит Андрей Шептицький звертався з посланням до духовенства: „Навіть з поверховної обсервації нашого національного життя конечно доходитья до висновків, що є в душі Українця глибока й сильна воля мати свою державу, так попри ту волю знайдеться, може, рівно сильна і глибока воля, щоб та держава була конечно такою, якою її хоче мати партія, чи кліка, чи група, чи навіть одиниця. Бо як же пояснити те фатальне ділення поміж собою, ті спори, роздори, сварні, ту партійність, яка нищить кожну національну справу?! [...] Чи перевагу візьмуть елементи позитивні, чи негативні? [...] Нетерпимість супроти гетеродоксів, поняття ортодоксії як ненависти, як спротиву буває у нас, на жаль, таким частим симптомом, що можна поважно побоюватись за майбутність України“.

Це було сказано в конкретній ситуації Другої світової війни, німецької агресії й боротьби між бандерівцями, мельниківцями та іншими „політичними силами“, як тепер люблять казати наші діячі. У ситуації, яка, здавалося б, нічого спільного не має з нинішньою в незалежній Українській державі. Але в нашому політичному житті майже те саме: взаємна ненависть, боротьба на знищення під заклики до єднання, звісно, єднання під самим об'єднувачем, саме ним і ніким іншим. Важить не те, чи буде Україна, а те, чи я в ній буду зверху. А як ні, то нащо вона мені?

У згаданій праці „Дух руїни“ Олег Ольжич писав: „Вся історія України – це боротьба двох сил: конструктивної, що скупчує українську потугу, і руїнної, що розпорошує її у взаємному самопожиранні та несе розбиття і розклад, а вслід за цим завжди йшло панування чужинців над Україною.“

У цій вічній боротьбі творчого будуючого духа зі стихією степу й руїни віримо твердо, що творчий дух переможе хаос і розклад, звідки б цей не походив і як не проявлявся. Бо інакше не було б смислу в нашому житті і змаганні“.

Можуть сказати: авжеж, віра – це останнє (і єдине), що „вам“ (чи „нам“) залишалось і залишається. Але ж ні. Були героїчні сторінки в нашій історії. Були перемоги, мирні й бойові. Маємо державно незалежну Україну як мислимий простір для творчих зусиль її громадян. Маємо тих, хто цей простір уважає своєю рідною землею і ладен його впорядковувати.

Ми вже не станемо Україною без холопа і без пана. Не той час світової історії. І цілковитої рівності ніде у світі немає й не буде. Однак, має бути справедливість. Це взаємопов'язані поняття, але не тотожні. Люди можуть бути в чомусь нерівними, але за умов справедливості ця часткова нерівність не травмує та не пригнічує, навіть може стимулювати енергію змагальництва.

Тому якщо і є сенс говорити про українську національну ідею (у чому я особисто не дуже переконаний), то це могла би бути ідея творення суспільства справедливості (якийсь сучасний варіант мрії про Україну без холопа і без пана). З дуже простих і, на мій погляд, очевидних причин. Оминаю тут критерії можливої (?) світової престижності, можливої (?) національної гордості (он ми які в сім'ї людства!), можливого (?) прикладу для когось, кажу про реальніше й тому важливіше. Якщо оглянути всі нескінченні конфлікти й колотнечі масового масштабу на всіх рівнях суспільного життя, всі негаразди, драми й нещастя конкретних людей, а цьому немає ліку, то за хаосом пояснень, мотивів, плутаниною виправдань і звинувачень найчастіше побачимо в підспудді одне: нестерпну несправедливість. Людина, чи група людей, чи й цілий соціальний, професійний прошарок або стали жертвою кричущої несправедливості, або такими себе безпідставно вважають, втрачаючи здатність до адекватних суджень і дій, упадаючи в деструктивне, руйнівницьке мислення й поведінку. Отож питання про критерій справедливості, соціальну структуру справедливості набуває доленосного для нашого суспільства значення.

Справа це така, що суб'єктивізму й домислів не уникнути, бо кожен має свій інтерес і тлумачитиме все на свій розсуд. Але є й об'єктивні критерії. Соціальні науки, громадські інституції, „розвідувальний“ журналістський корпус у спеціальному дослідному проєкті можуть укласти карту больових точок і напрямів найхарактерніших порушень соціальної справедливості, зокрема й прихованих та непідсудних законові, але підсудних суспільній моралі. Структура цих порушень виводитиме на певні закономірності, які має взяти під свій контроль держава. Перша функція соціальної держави – недопущення соціальної несправедливості. Це має бути її послідовною, упертою й системною роботою. Брак чи неефективність цієї роботи не компенсують жодні перекриття доріг, публічні вивезення ненависних чиновників у сміттєвих

баках, протестні голодування. Хоч уся ця й інша самодіяльність часом здається і неминучою, і потрібною, але хіба що тільки епізодично. А ввійшовши у звичай, вона вестиме до анархії та деструкції. І тоді ми прийдемо не до соціальної держави (мрії про Україну без холопа і без пана), а до нашого знаного і вічного: „Бий своїх, щоб чужі боялися“ (або варіант: „Бий усіх, хто не такий, як ми“).

Про автора:

Іван Дзюба народився 1931 року на Донеччині, закінчив Донецький педагогічний інститут, потім аспірантуру Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка. Як літературний критик почав друкуватися у 1959 році. До дисидентського руху долучився на початку 1960-их. Найвідомішою стала його праця „Інтернаціоналізм чи русифікація?“ 1965 року. 1973-го був заарештований і засуджений до п'яти років позбавлення волі. Наприкінці 1980-их став одним зі співзасновників Народного Руху України. У роки незалежності здобув звання академіка НАНУ, очолював кілька часописів, обіймав посаду міністра культури (1992-1994).

Левко Хмельковський

РОСІЙСЬКІ БІЛЬШОВИКИ ЗНИЩИЛИ ДНІПРО

70 років тому, у 1948 році, в Москві вирішили збудувати на Дніпрі каскад водосховищ і гідроелектростанцій. До каскаду входили шість водосховищ – Київське, Канівське, Кременчуцьке, Дніпродзержинське, Дніпровське і Каховське. Ідея „Великого Дніпра“ виникла ще 1932 року і 1936 року перетворилася на проєкт. На той час вже було збудовано Дніпровську ГЕС, перший гідроагрегат якої введено в експлуатацію 10 жовтня 1932 року, а в 1939 році стали до ладу всі 9 гідроагрегатів станції. Вісім турбін поставила американська компанія „Newport News Shipbuilding and Drydock Company“, п'ять генераторів – американська компанія „General Electric“.

25 березня 1954 року Рада міністрів СРСР ухвалила постанову про будівництво Кременчуцької ГЕС на Дніпрі. Я став свідком появи Кременчуцького водомища, коли оселився в Черкасах. До зони затоплення потрапляли 212 населених пунктів Черкащини, Полтавщини, Кіровоградщини. Понад 40 тисяч житлових будинків опинилися на дні водосховища. Позбувалися жител та звичного способу життя понад 200 тисяч сільських жителів. У Черкаському

обласному краєзнавчому музеї є мапа найбільшого за площею водосховища на Дніпрі – Кременчуцького. На ній позначено пункти, що потрапили в зону затоплення. У цьому списку є й старі козацькі села Самовиця, Мутихи та Більки, відомі ще у XVI столітті. Через будівництво Кременчуцького гідровузла було завдано великого удару довкіллю, порушено одвічний збалансований обіг води у природі. Квітчасті луки, які були основною кормовою базою для тваринництва, були знищені.

1961 року місто Новогеоргіївськ разом з іншими 22 селами та хуторами об'єднали в одне місто, якому дали ім'я тодішнього провідника радянської держави – Хрущов. Сьогодні місто має назву Світловодськ. Людям поставили умову: перед затопленням Новогеоргіївськ потрібно повністю розібрати. Кожен господар мав розібрати свою власну хату. Жінки, чоловіки, діти розбирали голими руками власні домівки, інші будівлі. До хат прийшли бульдозери. Людей вивозили насильно. Траплялись самогубства.

Наприкінці 1959 року, після Каховки та Кременчука, у районі Вишгорода почалося будівництво Київської гідроелектростанції. На призначених під затоплення площах тоді існувало близько 300 населених пунктів. Більшу частину земель, що пішли під воду, становили заливні луки зі щедрою рослинністю, величезною кількістю маленьких озер і ставків, на берегах яких залягали торфовища.

Життя межиріччя закінчилося. У 1959-1964 роках десятки тисяч робітників із залученням потужної техніки будували гігантське водоймище. З'явилися бригади, які свіжі могили на бажання родичів переносилися в місця їх майбутнього відселення. А все, що залишилося від давніх поховань, звозили в так звану „братську могилу“ під село Лебедівку. Робітникам платили „за голову“, тому часто вони й виймали тільки голову, попередньо відокремивши її від кістяка. То виходило, що перепоховували тільки голови померлих. Частина поховань залишається на дні Київського моря досі. З часів Другої світової війни водоймище зберігає чимало снарядів, бомб, мін – радянських і німецьких. Є там трупи зниклих безвісти людей, яких давно вже ніхто не шукає. Вода змиває всі сліди...

Канівське водосховище на Дніпрі – одне з найбільших в Україні. Його довжина сягає 123 кілометри, а найбільша ширина – 8 кілометрів. Проте заради його створення теж довелося пожертву-

вати десятками сіл. Це все місця, пов'язані з творчістю Тараса Шевченка – В'юнище, Циблі, Козинці, Андруші...

Загалом в Україні внаслідок будівництва гідроелектростанцій зазнало затоплення 3 тисячі храмів, 10 тисяч цвинтарів, 5 мільйонів могил. Водосховища повністю змінили природний режим великої річки: порушено течію, втрачено динаміку водообміну, виникли застійні зони, втрачено здатність річки до самоочищення, різко змінилися фізичний і хемічний режими, поширилося цвітіння води. Зі створенням водосховищ виникли умови, сприятливі для розвитку нових видів бактерій, які зумовлюють специфічні захворювання людей і тварин.

Історія ще дасть оцінку злочинному проекту та організаторам його виконання. Але науковці вже тепер оцінили його як шкідливий. Тим більше, що в СРСР перейшли до його продовження будовою гідроакumuлюючих електростанцій (ГАЕС).

Щовечора одночасне використання електрики великою кількістю користувачів різко збільшує її споживання. Щоб забезпечити додаткову потужність, диспетчери мережі використовують електростанції, що можуть швидко і в широкому діапазоні змінювати обсяг виробництва електроенергії. Це й є ГАЕС. Радянське бачення енергетики передбачало активну побудову атомних електростанцій (АЕС). Але вони дуже повільно нарощують або зменшують потужність, тому різкі маневри просто небезпечні. Ролю накопичення в СРСР відігравали ГАЕС, які дозволяють накопичувати, зберігати та видавати енергію у потрібні моменти. ГАЕС закачують воду вночі, коли споживання мінімальне та є надлишок електроенергії, а скидають в години пікового попиту – в ранкові та вечірні години.

Оснoву гідроенергетики України становить каскад ГАЕС: Київська, недобудована Дністровська (Чернівецька область, Новодністровськ), а також Ташлицька на річці Південний Буг.

З аварією в Чорнобилі радянське бачення енергетики зазнало поразки – атомна енергетика, на яку робилася основна ставка, була дискредитована жахіттям катастрофи. Проекти будівництва Кримської, Чигиринської, Харківської та Одеської АЕС були зупинені та скасовані. Та сама доля спіткала проект Канівської ГАЕС. Вона повинна була стати додатком Чигиринської АЕС, яку починали будувати у 1985 році.

Дністровська ГАЕС, будівництво якої почалося у 1983 році, повинна була стати важливим додатком магістралі високовольтних ліній, які мали з'єднати Хмельницьку, Південноукраїнську та Запорізьку АЕС. На початку 2000 років уряди Віктора Януковича, Миколи Азарова та Юлії Тимошенко намагалися реанімувати цей радянський енергетичний плян з надією залучити кредити від міжнародних банків, не зважаючи на інтереси власних громадян. Добудова Ташлицької ГАЕС у складі Южноукраїнського енерговузла вимагала підвищення рівня води в Олександрівському водосховищі на руслі ріки Південний Буг. За проєктом станція мала складатися з шести гідроагрегатів, два з яких добудували і пустили у 2006-2007 роках.

У 2004 році наступним кроком, запрограмованим ще в радянські часи, стало відновлення будівництва Дністровської ГАЕС. Але ці пляни розсипалися, коли 2 жовтня 2015 року угода про участь Росії була денонсована.

Однак, курс на розвиток енергетики в рамках договору про Енергетичне співтовариство з Євросоюзу отримав друге життя. У липні 2016 року уряд схвалив програму розвитку гідроенергетики України до 2026 року, яка передбачає будівництво каскаду ГЕС на верхньому Дністрі, добудову Дністровської і Ташлицької ГАЕС і будівництво Канівської ГАЕС. За це заплатить український споживач електроенергії.

Реанімація радянських гідроенергетичних довгобудів викликала критику з боку громадських організацій, що опікуються охороною довкілля та збереженням культурної спадщини.

США та країни Євросоюзу ідуть шляхом розвитку децентралізованої енергетики. Дахові електростанції видають потужність під час підвищеного попиту на електроенергію, що сприяє вирішенню проблеми дефіциту потужностей. Іншою технологією є використання електромобілів з зарядними станціями, що дозволяють власникам продавати електроенергію в мережу під час піків споживання. На дорогах України вже є понад 3,000 електромобілів – удвічі більше, ніж рік тому, а їх продаж зростає. Того ж ефекту можна досягнути завдяки домашнім накопичувачам електроенергії – акумуляторних систем, які можуть при різкому збільшенні попиту швидко видавати в мережу значні обсяги енергії.

Україні настав час відкинути радянські пляни, уважно вивчати не лише своє минуле, а й сьогодення країн, які будують розумну енергетику.

Переселення селян з теренів майбутнього Кременчуцького водоймища.

Святослав ХОМЕНКО

ЕПОХА КУЧМИ: ДЕСЯТЬ НЕОДНОЗНАЧНИХ КРОКІВ

(До 80-річчя другого Президента України)

9 серпня цього року відзначає свій 80-річний ювілей Леонід Кучма – людина, котра найдовше була Президентом України і з іменем якої пов'язана принаймні половина її новітньої історії.

Українці згадують Кучму по-різному: і як епоху стабільности, і як нестабільний період, і як добу добробуту, і як час загальної бідности.

Які ж найважливіші події президентства Леоніда Кучми – від його перемоги на президентських виборах у липні 1994 року до інавгурації наступника, Віктора Ющенка, у січні 2005-го.

Початок першої каденції?

10 липня 1994 року Леонід Кучма з результатом 52.15 відс. голосів виборців переміг у другому турі президентських виборів. Лео-

нід Кравчук, який дістав 45.06 відс., не оскаржував підсумки голосування, тож вже за кілька днів новообраний провідник держави склав присягу у стінах Верховної Ради.

У той же день Л. Кучма та тодішні Прем'єр-міністр Віталій Масол і речник парламенту Олександр Мороз опублікували заяву про спільність дій гілок влади.

У жовтні того ж року Верховна Рада схвалила розроблену командою нового Президента стратегію економічних реформ.

Саме у часи першої каденції Л. Кучми з різною долею успішності було проведено низку економічних реформ, які немалою мірою визначають сучасне обличчя української держави.

Протягом перших років його президентства було створено умови для появи на українському ринку фінансово-промислових груп, на базі яких згодом зформувалися сучасні бізнес-структури вітчизняних олігархів.

У 1995 році в Україні запровадили сертифікатну (або ж ваучерну) приватизацію. Цей захід, завдяки якому кожен громадянин держави мав отримати можливість стати ефективним власником колишніх державних підприємств, за висновками експертів, своїх цілей не досяг, однак, дозволив формально роздержавити вагому частку економіки країни.

Ще у 1996 році почалася реформа аграрного сектору, завдяки якій колишні колгоспні землі було розпайовано між селянами, що працювали на них.

Завдяки налагодженню співпраці з західними фінансовими установами та стабілізації ситуації в економіці країни – показники інфляції з чотиризначних показників зменшилися до двозначних – у вересні 1996 року було проведено грошову реформу.

„Багатовекторний“ Президент

У сфері зовнішньої політики Президент Леонід Кучма керував тактикою „багатовекторності“, яка не передбачала однозначного вибору інтеграційних прагнень України і створювала бодай позитивну видимість нормальних стосунків і зі східними, і з західними партнерами.

Вже у грудні 1994 року США, Велика Британія, Росія, Франція та Китай підписали меморандум про гарантії безпеки України –

документ, який фіксував без'ядерний статус Києва в обмін на гарантії його захисту від найпотужніших держав світу.

Саме цей документ дав змогу Україні остаточно встановити конструктивні стосунки з Заходом.

Дещо довше тривали пошуки взаєморозуміння з Росією. Її Державна Дума аж до кінця 1996 року ухвалювала постанови, що фіксували російські претензії на Севастополь. Аж до травня 1997 року тривала епопея з розподілом радянського Чорноморського Флоту, яка супроводжувалася низкою демаршів і, зрештою, завершилася, за оцінками експертів, фактичною перемогою Росії.

Протягом 1994-го і на початку 1995 року конструктиву до українсько-російських стосунків не додавало і „кримське питання“. Проросійський Президент автономії Юрій Мешков вдався до низки кроків, які ставили під сумнів належність Криму до України і навіть запровадив на його території московський час.

Зрештою, перебування на посту глави Криму для Ю. Мешкова закінчилося виправданням його до Москви у результаті операції за участю бійців української групи спеціального призначення у лютому 1995 року.

Подібною тактикою багатовекторності Леонід Кучма протягом першого терміну президентства керувався і у сфері внутрішньої політики.

Прийшовши до влади на проросійських лозунгах, зокрема обіцяючи запровадити в Україні двомовність, Леонід Кучма досить швидко перейшов на „державницькі“, як казали тоді, позиції та почав шукати союзників у націонал-демократичному політичному таборі.

За часів президентства Л. Кучми Польщу почали називати „адвокатом“ України в Європі.

Складна конфігурація сил в українському парламенті та незбалансованість системи влади, котра фактично дісталася у спадок ще з радянських часів, приводила до конфліктів та криз між Президентом та Верховною Радою.

Певні правила гри Леонідові Кучмі та речникові парламенту Олександрові Морозові вдалося встановити, підписавши у червні 1995 році Конституційний договір про основні засади організації та функціонування державної влади і місцевого самоврядування.

Цей договір втратив чинність у червні 1996 році, коли парламент ухвалив чинну досі Конституцію України.

„Російський сценарій“

Наприкінці першої каденції Л. Кучми загострилося його протистояння з колишнім Прем'єр-міністром Павлом Лазаренком, якого тоді називали одним з претендентів на президентську посаду. Врешті воно закінчилося вимушеною еміграцією голови партії „Громада“ П. Лазаренка та його арештом у США у лютому 1999 року.

У березні 1999 року в автомобільній катастрофі загинув провідник Народного Руху України В'ячеслав Чорновіл, котрого теж розглядали у якості ймовірного кандидата від президента.

У результаті на президентські вибори 1999 року висунулась низка опозиційних кандидатів, які, по суті, відбирали голоси один у одного, а до другого туру вийшли чинний тоді президент Леонід Кучма та керівник Комуністичної партії Петро Симоненко.

Експерти вказували, що в другому турі виборів було розіграно сценарій, який спрацював на російський виборах за три роки перед тим: конструктивний, в міру прозахідній президент проти комуністичної загрози реваншу. Завдяки застосуванню цих технологій Леонідові Кучмі вдалося стати Президентом вдруге за рахунок виборців тих регіонів, які голосували проти нього на виборах п'ятирічної давнини.

„Оксамитова революція“ і референдум

Одразу після президентських виборів загострилося протистояння між Президентом та парламентом. Інавгурація Леоніда Кучми відбулася поза стінами парламенту, у Національному палаці „Україна“.

На початку 2000 року відбулося переформатування парламентської більшості: у результаті виїзного засідання Ради в Українському домі речником було обрано лояльного до Президента Івана Плюща.

У квітні 2000 році відбувся всеукраїнський референдум за народною ініціативою, у результаті якого більшість громадян

України висловилася за запровадження в Україні двопалатного парламенту, зменшення кількості депутатів та позбавлення їх недоторканності.

Експерти називали реалізацію результатів референдуму вигідною Президентові, а саме його проведення – заслугою тогочасної команди Леоніда Кучми на чолі з Олександром Волковим.

До імплементації результатів плебісциту плянувалося вдатися восени 2000 року, однак, порядок денний життя в Україні повністю змінив „касетний скандал“.

„Касетний скандал“ і ізоляція

У вересні 2000 року за загадкових обставин зник відомий опозиційно настроєний журналіст Георгій Гонгадзе. 28 листопада того ж року Олександр Мороз з парламентської трибуни оприлюднив аудіозапис переговорів, що нібито відбувалися між, зокрема, Леонідом Кучмою, головою його адміністрації Володимиром Литвином та тодішнім Міністром внутрішніх справ Юрієм Кравченком, та нібито свідчили про причетність цих посадовців до знищення та вбивства Г. Гонгадзе.

В Україні Леоніда Кучми і до, і після цього траплялися резонансні нерозслідувані вбивства журналістів – зокрема одесита Бориса Дерев'янка та Ігоря Александрова з Донеччини.

Однак, оприлюднення інформації про можливу причетність Президента до цього злочину призвело до початку масових акцій, котрі вимагали відставки Кучми.

Збити запал протестувальників вдалося лише після ліквідації їхнього наметового містечка 1 березня 2001 року, жорстоких сутичок між демонстрантами і міліцією та масових арештів активістів після акції 9 березня того ж року.

„Касетний скандал“ мав для Леоніда Кучми і помітні наслідки у зовнішньополітичному сенсі. В одному з записів, що їх оприлюднив Микола Мельниченко, йшлося про те, що за участю і з санкцією Леоніда Кучми здійснювалося постачання українських систем радіотехнічної розвідки до Іраку.

І хоча доказів такого продажу не було, Л. Кучма фактично опинився у міжнародній ізоляції. Її символом стала безпрецедентна зміна розсадки учасників Празького саміту НАТО, що відбувся у

листопаді 2002 року, – їх розсадили за французьким, а не англійським алфавітом, аби Кучма не був сусідом Прем'єр-міністра Великої Британії та Президента США.

Акції протесту проти Президента Л. Кучми збирали у центрі Києва десятки тисяч людей.

„Затишшя" у взаєминах з західними партнерами підштовхнуло Леоніда Кучму до участі у східньому інтеграційному утворенні – Єдиному економічному просторі, про наміри створення якого Москва оголосила у лютому 2003 року.

Втім, стосунки з Росією у цей час теж не були безхмарними: восени 2003 року протягом кількох тижнів тривала криза, пов'язана з суперечками про належність острова Коса Тузла та, відповідно, кордону між двома державами у Керченській протоці.

У цей час в Україні тривала нова серія антивладних масових акцій, що з новою силою розгорілися після парламентських виборів 2002 року. Ведучими акцій „Повстань, Україно!" були керівники опозиційних фракцій Ради – Віктор Ющенко, Юлія Тимошенко, Петро Симоненко та Олександр Мороз.

Центр політичного життя країни перемістився до парламенту, де зформувалася сильна та структурована опозиція, в надрах якої перебувало одразу кілька потенційних кандидатів у президенти.

„Політреформа“

24 серпня 2002 року у телезверненні до народу України Леонід Кучма висуває ідею внесення змін до Конституції, які б радикально підвищували роль парламенту та Прем'єр-міністра у політичній системі країни.

Експерти припускали, що таким чином – перейшовши на посаду глави уряду – Леонід Кучма плянує зберегти вплив на політичні процеси в країні після свого неминучого відходу з посади президента у 2004 році.

Концепція „політреформи“, авторство якої приписувалося тодішньому керівникові Адміністрації президента Вікторові Медведчукові, понад півтора року була однією з домінуючих у політичному порядку денному України. Зміст реформи кілька разів мінявся – у різний час йшлося про запровадження в Україні двопалатного парламенту, обрання Президента у Верховній Раді; про-

поновані зміни проходили через організоване владою всенародне обговорення – однак, у кінцевому підсумку у квітні 2004 року парламент недодав шість голосів до остаточного внесення змін до Конституції, і країна почала готуватися до всенародних президентських виборів.

Кінець президентства

Формально, завдяки суперечливому рішенням Конституційного суду, Леонід Кучма мав право брати участь у президентських виборах 2004 року. Однак, ще за кілька місяців до їхнього проведення він однозначно заявив, що не збирається цього робити.

„Я хочу подивитися на Україну без Кучми разом з вами“, – заявив він журналістам у червні 2004 року.

У ході цієї кампанії Леонід Кучма підтримував чинного тоді Прем'єр-міністра України Віктора Януковича.

Та коли фальсифікація другого туру виборів викликала акції протесту спочатку у центрі Києва, а потім і за межами столиці – в тому числі і біля резиденції самого Л. Кучми – він не лише не застосував силу проти демонстрантів, але й погодився на участь у залагодженні кризи міжнародних посередників та передав владу наступному Президентові – Вікторові Ющенкові.

Формально президентство Леоніда Кучми завершилося 23 січня 2005 року, коли президентську присягу склав новообраний Президент Віктор Ющенко.

Олександр ГАВРОШ

ОСТАННІЙ ОПРИШОК КАРПАТ

У 2018 році виповнюється 120 років з дня народження Миколи Шугая, який ще за життя був оповитий таємницями та легендами. І досі не стихають суперечки довкола його постаті: герой чи злочинець? Треба зауважити, що подібні дискусії точаться довкола багатьох постатей відомих розбійників. Однак, треба віддати належне хлопцеві з далекої Колочави – він увійшов в історію не тільки свого народу. І вже за це викликає повагу. Ось 25 найголовніших фактів з життя славнозвісного опришка.

1. Микола Шугай народився в Колочаві у присілку Сухар 3 квітня 1898 року. Був старшим сином Петра і Гафії Сюгаїв. Неписьменний, до школи не ходив. Мав норовисту вдачу. У селі його вважали забіякою. За розповіддями односельців, мав веселий характер, завжди ходив з усмішкою. „Вираз обличчя такий, наче постійно сміється“, – саме так записано в наказі жандармського управління про його арешт. Був невисокого зросту, але міцної статури. Мав чорне волосся і карі очі, носив закручені вуса.

2. Двічі втікав з війська. Перший раз – у 1917 році з 85-го угорського полку в місті Дярмот. Але угорський вахмістр Леонард Белла вистежив його в рідному селі і відіслав назад до війська. Проте Микола знову втік, і зі зброєю. Відтоді переховувався у горах. Під час облави на нього застрелив двох угорських жандармів. І остаточно опинився поза законом.

3. Справжнє прізвище Миколи Шугая – Сюгай. Чеські урядовці не знали, як передати м'яке „с” на письмі, тож писали – Шугай. З цим чеським ім'ям він став відомим навіть у рідній Верховині. У чеській мові слово „шугай” означає „юнак”. Досі в Колочаві живе чимало людей із прізвищем Сюгай, але Шугая нема жодного.

4. Цікаво, що у „революційних” подіях листопада 1918 року, коли в Колочаві виник бунт проти місцевих багатіїв, переважно євреїв, Микола Шугай участі не брав. Це свідчить, що його не цікавили політичні чи соціальні протести.

5. Навесні 1919 року угорці покинули Закарпаття, так і не схопивши Шугая. Мараморош окупувала Румунія. З румунською владою дезертир, який застрелив двох угорських жандармів, проблем не мав, і спокійно жив у селі. Навіть одруився з Ержікою Драч, чия мати була німкенєю з Усть-Чорної.

6. 17 липня 1920 року чеські жандарми арештували Миколу Шугая за підозрою в крадіжці бочечки бринзи та вурди від пастухів. Однак, дружина, за її словами, підкупила жандарма-охоронця Йозефа Гатла, і Микола з ув'язнення втік. 20 липня виписали ордер на його затримання. З цього часу й можна вважати Шугая поза чехословацьким законом. Його розбійницька біографія тривала недовго – понад рік (загинув 15 серпня 1921 року). Але розголос від неї був надзвичайний.

7. Микола був вправним стрільцем. Він, як і його батько, колись промишляв у колочавських лісах браконьєрством. 24 жовтня 1920 року Микола Шугай застрелив чеського жандарма Войтеха Кубіна. 16 травня 1921 року – ще одного жандарма, Олдржіха Грабала. У червні – поранив В. Жака. Якщо до цього додати ще й двох застре-

лених раніше угорських жандармів, то Микола Шугай був добрим вояком. Не дивно, що його не могли схопити десятки навчених фахівців з тренованими псами. Це свідчить про природну кмітливість і розум розбійника.

8. У травні 1921 року жандармерія в Колочаві нараховувала вже 40 осіб, які займалися розшуком Шугая. 1 липня 1921 року Міністерство внутрішніх справ приймає рішення надати їм підмогу: з Праги – 35 жандармів, з Брно – 25, з Братислави – 40. Утримування цієї додаткової сотні жандармів коштувало Чехословацькій державі 480 тис. крон. Винагороду за допомогу в арешті Шугая запропонували підняти з трьох тисяч крон до 10-20 тис.

9. Незадовго до смерті Шугай вирішив здатися, про що повідомив через знайомого жандармів. Можливо, це і стало головним мотивом його убивства колишніми спільниками, які боялися викриття.

10. Жандарми під час розшуків Шугая вдавалися до незаконних акцій. Була спалена його хата і хата тестя. Жорстоко побита вся родина. Заарештовано чимало його родичів. Саме це спонукало піти в гори до брата неповнолітнього Юру, який теж закінчив трагічно життя 16-річним.

11. Серед заходів зі знешкодження Шугая плянувалося задіяти навіть авіапідрозділи. Влада мала намір вдатися до такого неправового способу, як взяття заручників з числа родичів Миколи. Ще один плянований безпрецедентний захід – виготовити всім селянам посвідчення з відбитками пальців. Доступ до лісу повинен був здійснюватися за посвідченням і письмовим дозволом місцевої влади. Затримання у лісі без посвідчення каралося арештом. Серед заходів боротьби із Шугаєм жандармерія просила дозволу вирубати з обох боків усі кущі вдовж доріг у Хустському окрузі, причому з корінням і на відстані принаймні 50 метрів. Також плянувалося зробити у лісах просіки. До Колочави було протягнуто військовий кабель. І все це – заради знешкодження одного Миколи.

12. З 23 убивств на території Волівського округу за рік діяльності Шугая, він визнавав за собою тільки смерть трьох жандармів. Переважна більшість полеглих жертв були євреями. Як показало слідство, чимало злочинів приписувалося Шугаєві. Різні злочинці прикривалися його ім'ям, аби відвернути підозру від себе. Взимку 1920-1921 року Микола важко захворів на тиф, однак, пограбування на Верховині не стихали. Ясна річ, що важкохворий Шугай не міг бути до них причетним.

13. 15 серпня 1921 року на горі Жалобка Миколу та Юру Шугая зарубали їхні спільники – Адам Іваниш, Іван Буркало і Данило Маркусь. (Двоє з них були його кумами). Ще три „цімбори“ чекали у засідці. Убивці Шугаїв не отримали обіцяну винагороду і провели 11 місяців у в'язниці, поки тривало слідство.

14. Фото убитих братів Шугаїв, складених на землі, наче мисливський оленячий трофей, ногами докупи, було відтиражовано і плянувалося продавати як листівку. Але згодом тираж було конфісковано.

15. Через два місяці після смерти Миколи його дружина Ержіка народила доньку Анну. Попередня вагітність закінчилася викиднем через жандармські переслідування.

16. Миколу і Юру Шугаїв поховали в одній могилі в неосвяченій землі біля сільського цвинтаря. Нині це місце паломництва чеських туристів.

17. Першим у художній літературі оспівав Миколу Шугая Василь Гренджа-Донський у своїй збірці „Квіти з терням“ уже через два роки після смер опришка. Того ж 1923 року виходить повість угорського письменника Бели Іллеша „Микола Шугай“, в якій згадується навіть про зустріч опришка з... Леніном. У 1924 році у Будапешті виходить угорською мовою книжка Ладіслава Золаї „Шугай“, щоправда, у про неї нині мало що відомо. У 1927 році виходить українською мовою поема „Микола Шугай“ Миколи Марфієвича. У 1933 році виходить роман Івана Ольбрахта „Микола Шугай, роз-

бійник“. У 1934 році Микола Шуберт написав „язичієм“ драму в чотирьох діях „Николай Шугай“.

18. У 1947 році чеськими кінематографістами знято художній фільм „Микола Шугай“, а в 1978 році за п'єсою драматурга Мілана Угде знято музичний кінофільм „Балада про бандита“.

19. У 1973 році на сцені Закарпатського українського музично-драматичного театру поставлено однойменну п'єсу Івана Стецюри. (У 1999 році нею відкрився сезон й у Київському Національному українському театрі імені Івана Франка). Написав поему „Микола Шугай“ і Юлій Боршош-Кум'ятський, яка побачила у 1971 році. Вистави про Шугая досі не сходять зі сцен чеських театрів.

20. За мотивами роману Івана Ольбрахта „Микола Шугай, розбійник“ на початку 90-років творчих дует Ганни та Петра Ульріхів записали музичний альбом з 13 пісень чеською мовою.

21. З 1933 по 1939 рік роман Івана Ольбрахта видавався 11 разів! Він викликав гостру полеміку – аж до закликів заборонити книжку і навіть появу художніх творів – „антишугаїв“, в яких заперечувалася версія, викладена Ольбрахтом.

22. Перше видання Івана Ольбрахта „Миколи Шугай, розбійник“ українською мовою, яке побачило світ у Львові у 1934 році, було на Закарпатті заборонене і конфісковане у власників по всьому краю.

23. 12 жовтня 1936 року з відомої в'язниці Леопольдів неподалік Братислави на волю вийшов... Микола Шугай з Колочави. Сенсацію рознесли журналісти, але колишній в'язень виявився лише однофамільцем відомого опришка. Цікаво, що він діяв у 1926 році разом з ще одним відомим карпатським розбійником – Ільком Липеем, за що й відбував покарання.

24. У 1921 році, коли робітники у Хусті, що будували дамби на Тисі, оголосили страйк і рушили в місто, то на одній жердині несли гасло: „Слава Миколі Шугаю! Шугай поведе нас!“.

25. Рідний брат Миколи Іван разом зі своїм сином Василем після Другої світової війни подалися в Українську Повстанську Армію. Іван загинув, натрапивши на засідку, а Василь підірвався гранатою 25 жовтня 1947 року, аби не потрапити в полон. Молодший брат Миколи Йосип Сюгай теж значився серед „посібників ОУН“, хоча й був калікою. Донька Івана – Олена Сюгай була засуджена в лютому 1948 року за зв'язок з „націоналістичним“ підпіллям на 25 років. Навіть у пресі фігурувала „банда Сюгаїв“, „бандити Сюгаї“. Їм приписували злочини, як і Миколі, котрих вони не вчиняли.

26. Улітку 2011 року в Колочаві при вході до музею під відкритим небом „Старе село“ відкрито пам'ятник останньому опришкові Карпат. Виготовив його місцевий уродженець, відомий львівський скульптор Петро Штаер. Це перший пам'ятник літературному героєві на Закарпатті.

Тарас ІЛЬКІВ

24 ПРИЧИНИ ПИШАТИСЯ УКРАЇНОЮ

Згідно з опитуванням, патріотами себе вважають 86 відс. українців. Сотні видатних українців були і є творцями світової історії. Митці і науковці, волонтери і композитори, актори та письменники – завдяки їм кожен з нас, за кордоном або у себе вдома, з гордістю може сказати: „Я – українець“. В честь Дня Незалежності України соціологи зібрали 24 причини пишатися своєю країною:

1. Патріотизм та єдність

Російське вторгнення зробило українців єдиними, як ніколи. Зовнішня загроза в особі путінської агресії підняла хвилю патріотизму. Для багатьох українців слово „патріот“ тепер вже не порожній звук, а реальні дії.

2. Професіоналізм і наукові досягнення

Українці – одні з найосвіченіших громадян Європи. Ще у 2013 році Україна стала єдиною країною Східньої Європи, яка потрапила в топ-25 рейтингу найкращих систем вищої освіти. Українці,

наприклад, збудували літак з найбільшою в світі вантажоспроможністю – „Ан-225-Мрія“.

В Україні спроектували і знамениту ядерну ракету „Сатана“.

Україна – батьківщина шістьох нобелівських лавреатів. Серед яких видатний мікробіолог Зельман Ваксман, бактеріолог та імунолог Ілля Мечников, вчений-хемік Роалд Гофман, американський економіст українського походження Семен Коваль, а також французький фізик українського походження Жорж Шрапак.

3. Українці – сильна нація

Українці завжди славилися не тільки розумом, але й фізичною силою. Власник титулу „найсильніша людина світу“ народився в Україні: Василь Вірастюк – багаторазовий чемпіон світу в силовому багатоборстві, Заслужений майстер спорту України.

4. Музика української душі

Найкраща українська оперна співачка, якій аплодував весь світ, – Соломія Крушельницька. У другій половині 1890 року почалися її тріумфальні виступи на сценах театрів світу: Італії, Іспанії, Франції, Португалії, Росії, Польщі, Австрії, Єгипту, Аргентини і Чилі.

Прославили Україну її нащадки в інших країнах.

У 1970-их роках американська співачка українського походження Квітка Цісик підкорила США. Вона зробила успішну кар'єру в чотирьох різних музичних жанрах: популярна музика, клясична опера, українська народна музика та рекламні джінгли для телебачення і радіо.

Ще одне підтвердження тому, що музика в українців у крові – це українські корені відомого на весь світ виконавця Ленні Кравіца, якого навіть називають Леонід Кравець. Як виявилось, прадід Ленні був корінним киянином.

5. Український театр і кіно

Українці можуть похвалитися також і акторською майстерністю. Ледь не найкращий приклад – Марія Заньковецька, королева української сцени. Саме з її іменем асоціюється поняття „український театр“. Якщо говорити про кіно, то стрічку „Земля“ Олександра Довженка було відзначено серед найкращих фільмів усіх

часів і народів у різних країнах і на всіх континентах. Вона по праву зайняла своє високе місце в історії світового кінематографу. Цікаво, що у фільмі Вуді Аллена „Мангетен“ 1979 року герої йдуть у кіно, щоб подивитися твір Довженка.

Наша країна може пишатися і сучасними акторами, як от Богдан Ступка. Метр виконав близько 100 ролей на кіноекрані та понад 50 – на театральній сцені. За свою кінокар'єру був удостоєний близько 15 кінонагород і призів.

Варто згадати й Івана Миколайчука, який був кінозіркою 1960-1970-их років, захоплення яким не приховував великий режисер Сергій Параджанов.

6. Українська гостинність

Гостинністю українці славляться на весь світ. Про це свідчить не тільки вміння зустрічати гостей за щедрим столом, але й почуття єдності і дружелюбності, про які українці чітко заявили світу під час Майдану (коли кияни приймали у себе протестувальників з усієї України) та війни у Донбасі (коли волонтери та небайдужі люди допомагали як і армії, так і переселенцям).

7. Художній талант України

Українці подарували світові талановитих художників. Серед них – Марія Примаченко, геніяльна українська народна художниця, й то без належної освіти. Її картинами захоплювався Пабло Пікассо. Її твори з незмінним успіхом експонуються на виставках у Парижі, Варшаві, Софії, Монреалі, Празі. 2009 рік рішенням ЮНЕСКО був визнаний роком Марії Примаченко.

Ще один яскравий представник української спадщини у світовому мистецтві – Іван Марчук, живописець, народний художник України. Британська газета „The Daily Telegraph“ у 2007 році внесла його до списку ста геніїв сучасності. Свої картини – а їх є понад 4,000 – він не продає, незважаючи на великий попит.

8. Поети та прозаїки України

Україна пишається не тільки відомим на весь світ генієм Тарасом Шевченком. Наша країна гідно представлена в Європі і світі такими талантами, як Юрій Андрухович, Оксана Забужко, Василь

Шкляр, Сергій Жадан, Марія Матіос, Андрій Курков, Ірен Роздобудько, Люко Дашвар та багатьма іншими.

Безліч світових нагород, участь у літературних фестивалях, переклади на десятки чужоземних мов – далеко не повний список того, що українські прозаїки і поети зуміли досягти за роки незалежності України.

9. Видавнича сфера

Королева українських книг – Острозька Біблія – датована 1581 роком. Це перше повне друковане видання всіх книг Святого Письма церковнослов'янською мовою. Опублікував книгу Іван Федоров. Таких першодруків залишилося близько трьохсот у світі.

Одним з символів української нації є й Пересопницьке Євангеліє – визначна рукописна пам'ятка староукраїнської мови та мистецтва XVI ст. Один з перших українських перекладів канонічного тексту Четвероевангелія. На цій книзі присягає на вірність своєму народові Президент України.

10. Українські храми

Українці пишаються і щедрою культурною спадщиною, до якої входять найкрасивіші храми і церкви. Статус Лаври мають лише шість монастирів у світі, три з них – в Україні. Це Києво-Печерська, Почаївська та Святогірська Лаври.

Особливе місце серед українських святинь займає Десятинна церква – храм, зведений у Києві наприкінці X ст. Він вважається першою кам'яною церквою Київської Русі. Залишки фундаменту Десятинної церкви разом з містом Володимира є пам'ятками національного значення.

11. Українська мова

Українська мова регулярно зазнавала утисків протягом останніх кількох сотень років. Але немов „парость виноградної лози“ вона пробивалася і виростала все сильніше. Не так давно майже половина українців розмовляли російською мовою, однак, зараз ситуація почала змінюватися. Все більше молодих людей починають говорити рідною, українською мовою. Більш того, українська мова стає „модною“. Парадоксально, але її популярність росте ба-

гато в чому завдяки російській агресії і пов'язаній з цим високій хвилі українського патріотизму.

12. Герб і прапор

Геніяльна простота, – напевне, саме так можна охарактеризувати ці українські символи. У нелегкий час саме прапор і герб своєї країни стали одним з головних джерел натхнення боротьби за суверенність і неподільність. Історія синьо-жовтих кольорів української держави налічує вже понад 600 років. Цей прапор надихає не тільки українців, ним цікавляться й по всьому світу друзі України – синьо-жовті флешмоби та акції проводяться у всіх куточках світу, і навіть у Москві.

Не менш важливий для українців і вічний символ їхньої державности – національний Герб, тризуб. Це один з найдавніших символів нашої землі. Тризуб зображували на монетах великого князя Володимира Святославовича, а потім Ярослава Мудрого, Володимира Мономаха. Незважаючи на те, що сьогодні існує понад 40 версій, які пояснюють походження та суть тризуба, Герб – серйозний і невід'ємний привід для гордості кожного українця.

13. Вишиванка

Вишиванка є не просто елементом українського традиційного одягу, але й повноцінним символом незалежності і багатства культурної спадщини. Вона справді перейшла в міську українську культуру, ставши надхненням для багатьох дизайнерів.

Мистецтво вишивки в Україні своїм корінням сягає у дохристиянський період. Сьогодні ж вишиванка стала не лише модною, але й невід'ємною частиною зовнішнього вигляду сучасного українця. Багато молодих і не молодих дуже людей зараз наносять традиційні орнаменти вишивки не тільки на сорочки, але і на футболки, сукні, блузи, взуття і навіть на автівки. Не рідкість зустріти вишиванку і в чужоземців у розвинених туристичних центрах.

14. Українська кухня

Українська народна кухня – привід для гордості кожного українця. Вона бере свій початок від простих у приготуванні сільських страв, основою яких є злакові та овочі, такі як картопля, капуста, буряк та гриби. Тому і традиційна українська кухня багата

великою різноманітністю овочевих страв. Це – і борщ, і капуста, і голубці, і квашена капуста, і солоні огірки, і гарбузова каша.

Люблять українці також різноманітні страви з сала. Оскільки в Україні домашнім вогнищем спокон віків була піч, наші предки готували переважно варену, тушковану й печену їжу. Навіть чумаки, які возили сіль з Криму та Приазов'я, і запорозькі козаки у походах робили у землі тимчасові пічечки, у яких і готували куліш і кашу, лемішку й галушки.

15. Найкрасивіші жінки

Українки завжди славилися на весь світ своєю красою, і підкорювали нею не тільки серця, а й цілі держави. Зараз же українські жінки справедливо вважаються одними з найкрасивіших у світі. Наша країна постійно перемагає у всеможливих конкурсах краси.

Серед найкращих спогадів чуоземних туристів про Україну ви завжди знайдете слова про красу українок. „Київ, без сумніву, є домом найкрасивіших жінок у світі! Відвідини Києва викликають захват. Можливо, вам доведеться вщипнути себе, щоб повірити, що такі красиві жінки взагалі існують“, - запевняє видання „Traveler's Digest“.

16. Україна – годувальниця Європи

Україна – один з найбільших виробників сільгосппродукції. Країна значиться серед найбільших у світі експортерів зерна, ячменю, цукрових буряків, яєць, олії та картоплі. При цьому українці беруть не тільки кількістю, але і якістю – завдяки сприятливій екології та чорноземові українські продукти затребувані в усьому світі. Аграрна галузь переживає розквіт, чужоземні інвестори полюють на родючу землю.

Українці можуть пишатися і створеною ними унікальною колекцією вин Масандри, до якої входить близько одного мільйона пляшок. Це найбільше зібрання вин у світі, воно занесене до Книги рекордів Гіннеса.

17. IT-сфера

За останні роки українські IT-фахівці здійснили справжній прорив, показавши себе на світовій арені як провідників галузі. Україна здобула славу не лише як один з головних постачальників

кадрів для автсорсингу з програмування, але і багато в чому як самостійний світовий гравець.

18. Територія України

Україна – найбільша країна в Європі. На будь-якій карті Старого Світу неможливо не помітити нашу країну. Вона розкинулася на стратегічних торговельних шляхах з Європи до Азії, має вихід до моря, і плавно переходить з півночі на південь і з лісу у степ. Саме в Україні, у містечку Рахові, в оточенні мальовничих Карпат, розташований географічний центр Європи.

Така земля завжди була ласим шматком для сусідніх агресорів, але Україна врешті-решт домоглася територіяльного суверенітету і змогла відстояти своє. Зараз наша країна переживає складний момент у зв'язку з черговим посяганням на її територіяльну цілісність, але, як показує історія, агресор завжди залишається переможеним, а Україна – єдиною і неподільною.

19. Традиції і звичаї українського народу

Кольоритні звичаї українців насамперед по'язані з традиційним світоглядом, який формувався протягом багатьох століть і зберіг чимало ознак дохристиянських вірувань. Вплинув на становлення самобутнього й унікального середовища традицій і перетин різних етнічних груп і християнських течій.

На даний час пишатися українцям варто і багатими сімейними обрядами. Причому кожне традиційне календарне свято тісно пов'язане з народними віруваннями і повір'ями українців, як то ворожіння на Андрія або пошуки квіток папороті на Івана Купала.

20. Скарби української архітектури

Архітектурна традиція на теренах України пройшла довгий історичний шлях розвитку, перебуваючи під різноманітними впливами європейських і світових стилів. У країні розташовано понад 125 тис. історичних, археологічних пам'яток, безліч музеїв, які зберігають більше 10 млн. експонатів, 14 тис. пам'яток архітектури, понад тисячу об'єктів паркового мистецтва, 46 історичних культурних заповідників.

Деякі об'єкти мають світове значення. До переліку світової культурної спадщини ЮНЕСКО занесені Софія Київська, Печер-

ська Лавра, фортеця у Кам'янці-Подільському, центр міста Львова (а це – майже 200 пам'яток архітектури). Не менш унікальними з точки зору архітектури, вважаються національний заповідник „Херсонес Таврійський“, історичні центри Києва та Чернігова, а також безліч старовинних замків Закарпаття і Галичини.

21. Українська природа

Українська природа – ще один привід пишатися своєю країною. У ній – неосяжні простори для внутрішнього туризму на будь-який смак. Усе це множитья на поки ще не повністю зіпсовану екологічну ситуацію і простих ентузіастів, які займаютья популяризацією невідомих пересічному українцеві багатств Батьківщини.

Такої кількості природно-ландшафтних зон, як в Україні, немає практично ні в одній країні Європи: два моря, Кримський півострів з його унікальними природно-кліматичними та лікувальними властивостями, гірські масиви Карпат і Кримських гір, ліси, каньйони, єдина в Європі пустеля – Олешківські піски, степовий заповідник „Асканія Нова“, Шацькі озера, соляні шахти Закарпаття. І цей список далеко не повний.

22. Жага до змін

Український народ – унікальний. Він вижив, незважаючи на те, що існував на межі двох світів – Азії та Європи. Таку кількість окупцій, переслідувань та етнічних чисток витерпіли у світовій історії не багато націй. При всьому цьому українці не просто вижили, а й стали стверджуватися як держава. Українці всю свою історію воюють за справедливість, і були готові її відстоювати в будь-який час, в будь-якому місці.

Те, які зміни принесло прагнення України до боротьби за свободу в справедливість, довели масові протести, які охопили країну у 2000 році під час акції „Україна без Кучми“, в 2004-му – під час Помаранчевої революції та у 2014-му – під час Революції Гідності. Багато українців нарікають на відсутність реальних змін, але не варто забувати, що зміни починаються з кожного простого українця – з неприйняттям хабарів, з професіоналізмом, культурою поведінки та бажання змінити людей, що тебе оточують.

23. Українська армія

Перемоги хоробрих українських воїнів проходять червоною ниткою в історії нашої держави, починаючи з часів Київської Русі, і закінчуючи війною в Донбасі. Захоплення викликають як князівські дружини, козаки, УПА – у минулому, так і добровольці та десантники – сьогодні. Як вирішальний внесок українців у перемогу над гітлерівською Німеччиною у Другій світовій війні, так і внесок української армії у стримуванні агресії Росії в Європі.

Війна в Донбасі відродила українські збройні сили і дала нам ще один привід для гордості. Витримка і відважність бійців АТО змусили замовкнути навіть найзатятіших скептиків. Напевне, сила українців не лише в безмежній хоробрості і патріотизмі, але і в істинно народному опорі. Прості громадяни, вчорашні топ-менеджери і сьогоднішні студенти виявилися ефективними волонтерами і логістиками, які забезпечують армію.

24. Терпимість і витримка

Тривала війна на Сході і буксуючі реформи, корупційні скандали і відсутність справедливості так і не зламали більшість українців. Вони досі вірять у те, що їхні діти зможуть рости в розвиненій, повноцінній і вільній державі. І те, що молоді вояки стають героями нової України, показує, що країна повільно, але все-таки рухається у правильному напрямку. І від кожного українця, від кожної українки залежить те, наскільки швидко молода українська держава буде йти до своєї мрії.

Дмитро БОНДАР

БЕРЕЖІМО СЕБЕ!

Яка отрута найнебезпечіша на землі? Хтось скаже – зміїна, а хтось – отрута скорпіона, хтось загадає павука. Й усі вони будуть далеко від правди. Бо є отрута набагато страшніша – інформаційна. На неї нема жадної ради, нема ніякої рятівної вакцини. Проникнувши в нас бодай один раз, вона вбиває нас протягом усього життя.

Інформаційна отрута – це найстрашніша зброя у Всесвіті! Доказів цьому – незліченна кількість. Тут я вдамся лише до одного. Але задля для цього ми з Вами мусимо вирушити в далеку Японію.

Там живе наш друг, видатний учений нашого часу Масару Емото. Його книги користуються в світі великою популярністю.

Масару Емото виготовив унікальний мікроскоп, який дозволив йому миттєво заморожувати воду і отримувати фотографії сніжинок. Дослідженню впливу інформації на властивості води Емото присвятив усе своє життя. І ось що виявив: якщо на посудині з водою написати негативні слова: „Смерть“, „Хвороба“, „Зло“, то після раптового заморожування сніжинки виходять потворними! А якщо написати слова позитивні, світлі – „Любов“, „Щастя“, „Віра“, то сніжинки виходять божественно красивими!

Розповім Вам про ще один переконливий експеримент, який повторили свого часу тисячі людей! Та й Ви його можете легко повторити. Якщо взяти два слоїки з вареним рисом і на одному написати негативні слова, а на іншому – позитивні, а потім поставити їх в темне місце, то у Вас вийде вкрай переконливий результат! Рис у слоїкові з негативними словами стане смердїти, гнити, почорніє, а з позитивними словами – буде нормальний, смачний!

А тепер - увага! Людський організм на 80 відс. складається з води. Хочете гнити зсередини – вимовляйте більше негативних слів. Але пам'ятайте: думка матеріальна! Сьогодні Ви перебуваєте там, куди Вас привели Ваші вчорашні думки, а завтра Ви будете там, куди Вас приведуть сьогоднішні думки!

Думки – це насіння, з яких виростають як хвороби, бідність, самотність, страхи, невдачі, так і щастя, успіх, удача, здоров'я, багатство, віра, любов! Вирішувати вам...

Висновок: смертельно небезпечна отрута – це негативна інформація, вона нас чекає всюди! Вона завдає Вам і людству найбільшої шкоди!

Тому не будьмо останніми ідіотами, жорстко і рішуче вилучаймо всі телеканали, „зомбоскриньки“, мудро і сміливо блокуймо сайти, з яких гнійним, отруйним потоком тече негативна інформація.

А ось порада для найсміливіших, для найбільш вдумливих: не дивіться новини, дурнішого за це не може бути нічого!

Поясню, чому. По-перше, у Вас створюється ілюзія, що Ви довідуєтесь про щось нове. Насправді це – самообман, правда в тому, що Ви дурнішаєте. По-друге, на 80 відс. новини негативні ... дивіться вище, чим це це Вам і Вашим близьким загрожує.

Ну і по-третє, якщо світові прийшов кінець, Ви про це дізнаєтеся пізніше всіх, а значить - проживете щасливою людиною найдовше, що, погодьтеся, теж плюс! І нарешті, найголовніший висновок! Поміняйте думки негативні на позитивні – і Ви поміняєте життя.

Будьте ж щасливими, це у великій мірі залежить від Вас самих!

Луїза ГЕЙ

ЦІЛЮЩА СИЛА ДУМКИ

Американська письменниця Луїза Гей, авторка декількох цікавих мотиваційних книжок, нагадує нам, що ми самі несемо повну відповідальність за всі події у своєму житті – і найкращі, і найгірші. Нижче – її міркування:

Кожна наша думка творить наше майбутнє. При цьому сили Всесвіту ніколи не судять і не критикують нас. Вони приймають нас такими, якими ми є. А потім відображають наші переконання автоматично.

Для того, щоб наші думки не шкодили нам самим, важливо пам'ятати наступне:

– Любов до іншої людини – це прекрасно, але минуше, а роман з самим собою – вічний. Він – назавжди. Любіть сім'ю всередині вас: дитину, батька і роки, які їх розділяють.

– Наше тіло весь час говорить з нами. Якби ми тільки знайшли час послухати. Кожна клітина тіла реагує на кожную нашу думку і кожне слово.

– На нашому життєвому шляху тільки дві наперед визначені пункти – народження і смерть. Дорогу, по якій іти, вибираємо ми самі.

– Як тільки людина захворює, їй треба пошукати в своєму серці, кого слід пробачити.

– Важіль сили знаходиться тут і зараз – в наших головах.

– Все, що ви даєте, ви отримуєте назад.

– Відпустіть минуле з любов'ю, будьте вдячні йому за те, що воно привело вас до подібного усвідомлення.

– Якщо вам прийшла в голову думка негативного характеру, то просто скажіть їй: „Дякую за участь. На все добре!“.

– Люди, які не відчують до себе любови, як правило, не вміють прощати.

– Любіть себе прямо зараз, не чекайте, коли станете досконалими.

– Якщо ми беремо щось без дозволу – ми втрачаємо, якщо віддаємо – отримуємо, і по-іншому бути не може.

– Віддайте десяту частину вашого доходу – і готуйтеся до нових грошових надходжень.

– Ми формуємо свої переконання в дитинстві, а потім рухаємося по життю, відтворюючи ситуації, які підійшли б нашим переконанням.

– У світі всього в достатку, він тільки того й чекає, щоб ви вирішили ознайомитися з його незліченними багатствами. Грошей – набагато більше, ніж ви можете витратити. Людей – більше, ніж ви зустрічали за все своє життя. Радості – більше, ніж ви можете собі уявити. Якщо ви повірите в це, у вас буде все, що побажаєте.

– Суперництво і порівняння себе з іншими – ось дві основні перешкоди до того, щоб стати творчою особистістю.

– Минуле пішло назавжди. Це факт, і тут нічого не вдієш. Однак, можна змінити наші думки про минуле. Як, проте, нерозумно карати самих себе зараз тільки за те, що хтось образив вас давним-давно.

– У кожному з нас до сих пір знаходиться трирічна дитина, якій страшно, яка хоче тільки трошки любови.

– Любов – єдина відповідь на будь-яку нашу проблему, і дорога до такого стану – через прощення. Прощення розчиняє образу.

– Всі так звані проблеми – не що інше, як надана нам знову можливість змінюватися і рости.

– Любви не буває поза людиною – вона живе тільки всередині неї. Чим сильніше ви любите, тим більшою любов'ю оточені.

Постійно згадувати своє минуле – значить свідомо робити болючіше собі.

– Ставтеся до змін як до прибирання мешкання. Спочатку одне, потім – інше, дивишся – все блищить.

– Все, що ви повинні знати, прийде до вас у потрібному місці, в потрібний час.

Алекс КАЛУГІН

Є БАГАТО СПОСОБІВ СТАТИ РОЗУМНІШИМИ

Якщо хтось гадає, що у школі він легенько-простенько давав собі раду з математикою чи фізикою – значить він розумний і таким залишиться назавжди. Ні, не конче. Якщо у 18 років натренувати свої м'язи, а відтак лягти на диван і забути про них, то дуже скоро вони атрофуються. З діяльністю мозку відбувається те саме.

Кого слід вважати розумним? Людину, котра використовує свій мозок для вирішення щоденних завдань. Головна мисленнева діяльність відбувається у підсвідомості. Застосовувати її у школі не навчають, тому мозок більшості людей витрачається намарне. Він жодним чином не допомагає їм в житті. Тим часом головне призначення інтелекта – забезпечити виживання.

Виживання? В такому разі хто розумніший – працівник бюро чи мисливець в дикій природі?

Хоч це дивує, проте не розрізняє ці два види людської діяльності. Обом належить досліджувати те, що їх оточує, і навчитися ефективно діяти в конкретній ситуації. Результат праці інтелекта – це зміна матеріального світу. Як казав геніяльний фізик Альберт

Айнштайн, „інтелектуальний ріст має починатися з моменту народження і припинятися лише зі смертю. Знати, де можна знайти потрібні інформацію і як її використати – ось у чому полягає секрет успіху. Розум, котрий один раз розсунув свої межі, вже ніколи не повернеться у попередні. Видатні особистості формуються не чийось гарними промовама, а власним трудом і його вислідами“.

Мозок працює цілодобово. Питання лише в тому, яке навантаження йому дати. Якщо людина аналітично дивиться на життя, свідомо вибирає те, чим хоче займатися й таким чином реалізує себе, то її мозок готовий працювати на повну силу. Якщо ж миисленневого навантаження нема, він атрофується і здатен лише на думання за шаблоном.

Учені з Університету Вірджинії з'ясували, що вже до 27 років у праці мозку починаються перебої, а до 37 років істотно погіршується пам'ять.

Далі мова про те, що є необхідним для врятування мозку, його підтримування і розвитку.

Почніть з найпростішого: регулярно гуляйте. Досить три рази вв тиждень походити довкола будинку чи вулицями, щоб на 15 відс. краще концентрувати увагу і навчатися абстрактно мислити. І річ тут не тільки у притокові кисню до занепалих в канцеларській духоті нейронів: вчені з Інституту Софолку довели, що помірне фізичне навантаження на свіжому повітрі змушує мозок нарощувати нові клітини.

Годуйте свій мозок правильно! Осубливо, якщо впіймали себе на тому, що не годні зачитувати жодного вірша з колишньої шкільної програми, а про дні народження нагадує лише Facebook.

– Волоські горіхи – ледь не найважливіша їжа для ерудита! Вони навіть зовні подібні до мозку. П'ять горіхів на день – і ви будете забезпечені лецитином, котрий поліпшує працю мозку і активізує пам'ять. Ще горіхи корисні для тих, хто мешкає в умовах підвищеної радіації.

– Риба. Вона винятково багата йодом, а в її масі містяться кислоти „Омега-3“, вони запевнюють швидкий притік енергії, потрібної для передання імпульсів у клітинах мозку. Вони ж регулюють рівень холестеролу у крові і зміцнюють судини. Якщо з'їдати бо-дай пів фунта риби на день, помітно збільшиться швидкість вашої реакції і зменшиться ризик розвитку хвороби Альцгеймера.

– Гарбузове насіння продаються вже очищеними, так що це полегшує справу. Досить всипати з пів склянки в кишеню, щоб під час бюрових конференцій і нестандартних ситуацій підганяти пам'ять і змушувати мозок швидше думати.

– Шпинат. Додавайте його у ранковий омлет два-три рази на тиждень. Лютеїн, якого багато у шпинаті, захистить ваш мозок від передчасного старіння.

– Шавлія. В Університеті Джона Гопкінса з'ясували, що шавлія придушує дію тих амінокислот, котрі відповідають за порушення пам'яті. Тепер там щодня п'ють чай з шавлією і всі про все пам'ятають.

Якомога більше читайте. Коїті Тогей, майстер айкідо, вважає: „Читання – наріжний камінь інтелекта. Заповнюйте весь свій вільний час читанням – романів, документальної літератури, біографій. Спершу швидко передивляйтеся книжку, щоб скласти про неї загальне уявлення. Якщо відчуєте, що це має сенс, перечитайте її знову. В результаті підвищиться здатність вашого мозку присо-совуватися до різних обставин і впорядковувати найрізноманітніший фактаж“.

Чим складнішими і несподіванішими будуть книги, тим краще. Складні конструкції, довгі, розгорнуті речення, рідкісні слова, статті з наукового журналу й особливо вірші – це справжнє джерело сили для вашого мозку.

Варто щодня знайти по пів години для заучування віршів. Зміст їхній не має значення.

Намагайтеся вгадати наступну фразу вашого співбесідника.

Ребекка Сейкс з Масачусетського технологічного інституту впевнена, що за належного тренування люди можуть розуміти одні одних зовсім без слів – за виразом обличчя, поглядом та іншими ознаками. Це здатність тієї секції мозку, котра знаходиться за правим вухом і відповідає за інтуїцію.

Слухати клясичну музику також дуже корисно для мозку. Особливо – Моцарта. У 1995 році психолог Френсис Равшер хитрістю заманула в лабораторію три десятки щурів. Протягом двох місяців там періодично звучала Соната для двох фортеп'янів „до мажор“. Після експерименту з'ясувалося, що тваринки стали долати лябіринт набагато швидше і з меншою кількістю помилок, ніж щурі, котрі жили два місяці в тиші.

Пробуйте нові способи отримання інформації, наприклад – з аудіокниг.

Також розвивайте своє чисельне почуття. Так-так, є й таке. Психолог з Гарварду Вероніка Ізгард дослідила, що за цифри відповідають давні структури мозку, віком понад мільйон років, але розвиватися вони можуть протягом усього життя. Найпростіший спосіб – складання речей в торбу чи валізу. Коли ви думаєте, як би більше туди запхати, ваш мозок розв'язує складні завдання і тренується.

Негайним чином підвищити IQ допомагають нейрометаболічні стимулятори, вони ж ноотропи – засоби, які активізують пам'ять і розумову діяльність. Не сумнівайтесь, вони цілком легальні. Слова для пошуку в аптеці чи онлайн такі: фенотропіл, аллертек, депреніл, можна спробувати фенібут, але він, на відміну від попередніх препаратів, розрахований на двотижневий чи тритижневий курс, разове вживання бажаного результату не дасть.

Гінкго білоба, гуарана, елеутерокок і корінь женьшеню також зроблять вас на якийсь час тямкішими, але діють вони інакше і їхній ефект слабший.

Нарешті, можна просто випити каву. Кофеїна стимулює викид в кров нейромедіаторів дофаміну і норадреналіну – а ті допомагають нам довше залишатися в тонусі і зберігати концентрацію. Важливо не передати куті меду: від надто великої дози кофеїни мозок виявиться занадто збудженим і не зможе мислити раціонально.

ФІЛОСОФІЯ СТАРШОГО ВІКУ

*Якщо ти не дочитаєш цей текст до кінця,
вважай, що ти втратив день свого життя.
А коли скінчиш читати, вчини так, як я –
поділися прочитаним з друзями.*

Ти усвідомлюєш, що єдиний час в нашому житті, коли нам хочеться стати старшими, – це наше дитинство? Коли тобі менше, ніж десять, ти так стурбований своїм віком, що мислиш дробами. „Скільки тобі років?“. „Чотири з пловиною, скоро буде п'ять!“
Ось у чому суть...о

Коли тобі від 13 до 19 років, з дробами покінчено. Ти перестрибуєш на наступну цифру і навіть трошки далі.

„Скільки тобі років?“. „Мені буде 16!“
Може, тобі лише 13, але гей! – тобі буде 16!

А відтак – великий день твого життя... Тобі виповнився 21 рік. Навіть самі слова ці звучать урочисто.

Тобі – 21 рік – оце так!

Потім враз тобі виявляється 30.

Ой-ой, що сталося? Почуваєш себе, як молоко, котре непомітно скисло! Він ДОСЯГНУВ... А що не так? Що, власне, змінилося?

Тобі виповнився 21 рік, ти ДОСЯНУВ 30, відтак тобі МАЙЖЕ 40. Тпру, коні-роки! Куди так летите!? Перш ніж усвідомиш це, Ти ДОТЯГАЄШ до 50. І твої мрії розвіюються...

Та постривай!!!

Ти ДОЖИВ до 60.

Ти не думав, не гадав, що зможеш!

Отже, тобі виповнився 21 рік,
Ти ДОСЯГНУВ 30, тобі МАЙЖЕ 40,
Ти дотягнув до 50. І Дожив до 60.

Та набув такої швидкості, що нашттовхнувся на 70!

Після цього життя йде день за днем: сьогодні ти ДОСЯГНУВ дня!

Ти потрапив у свої 80-ті роки, й кожен день стає завершеним циклом:

ти ДІСТАВСЯ до обіду;

ти МИНУВ 16:30; ти ДОТЯГНУВ до ліжка.

Й таке не закінчується і в 90, ти починаєш рухатися назад: „МЕНІ ТІЛЬКИ 92“.

Відтак стається дивна річ.

Якщо тобі перейшло за 100 літ,

ти знову стаєш маленькою дитиною:

„Мені сто з половиною!“

Дай, Боже, щоб ми усі були здорові в наші сто з половиною!

Щоб завжди залишатися молодим, пам'ятай, добра людино, наступне:

1. Ігноруй несуттєві числа. Це включає вік, вагу і зріст. Нехай цим турбуються лікарі. Для того ти їм і платиш.

2. Шукай лише веселих друзів. Нудзяри послаблюють тебе.

3. Вчися все своє життя. Довідайся більше про комп'ютери, про літаки, про садівництво і тому подібне... Ніколи не дозволяй мозкові бути незайнятим. „Порожній розум – сфера для диявола“. А ім'я його – Альцгаймер.

4. Діставай вдовolenня від простих речей.

5. Смійся багато, довго і голосно. Смійся, доки не відчуєш, що тобі важко дихати.

6. Трапляються зриви. Терпи, стогни і йди далі. Єдина особистість, котра з тобою все твоє життя – це ти сам.

Будь ЖИВИМ, поки живеш.

7. Оточи себе тим, що ти любиш – чи то сім'я, чи домашні тваринки, особливі подарунки, музика, рослини, улюблені заняття й тому подібне. Твій дім – твій прихисток.

8. Дай про своє здоров'я: якщо воно добре, то бережи його. Якщо не дуже – намагайся поліпшити. Якщо воно за межами того, що ти годен поліпшити – вдайся за допомогою.

9. Не вирушай у ті місця, котрі викликають у тебе почуття провини. Походи алеями, навіть далі від дому. Поїдь в іншу країну. Але не в те місце, з яким у тебе пов'язано почуття.

10. Говори людям, що ти їх любиш, за кожної зручної нагоди.

І завжди пам'ятай: життя не вимірюється кількістю вдихів, що ми зробили: воно вимірюється кількістю моментів, коли в нас перехоплювало дихання.

Прочитай це сам і згадай про ближніх, прочитай і їм, бо ми всі потребуємо проживати кожний день нашого життя в усій його повноті.

РЕКЛЯМИ

*Confidentiality,
professionalism,
ultimate value and service
are always our top priority.*

Self Reliance New York Federal Credit Union

A full service financial institution serving the Ukrainian American community since 1951.

MAIN OFFICE:

108 Second Ave New York NY 10003-8392 Tel: 212.473.7310 Fax: 212.473.3251
E-mail: INFO@SELFRELIANCENY.ORG

Conveniently located branches:

KERHONKSON :

6329 Route 209 Kerhonkson, NY 12446 Tel: 845.626.2938 Fax: 845.626.8636

UNIONDALE:

226 Uniondale Ave Uniondale, NY 11553 Tel: 516.565.2393 Fax: 516.565.2097

ASTORIA:

32-01 31st Ave Astoria, NY 11106 Tel: 718.626.0506 Fax: 718.626.0458

LINDENHURST:

225 N. 4th Street Lindenhurst, NY 11757 Tel: 631.867.5990 Fax: 631.867.5989

www.selfreliancenyc.org

Outside NYC call toll free: 1-888-735-3735

передплачуйте
СВОБОДУ
 найстаршу в світі україномовну газету!

„Свободу“ видає український народний союз

Газета заснована у 1893 році і є найстаршою в світі україномовною газетою що виходить безперервно 124 роки.

Архів „Свободи“ – це унікальне джерело інформації з історії українства, а сучасний тижневик – це вікно в життя української громади.

На веб-сторінці „Свободи“

www.svoboda-news.com розміщені:

- електронний архів „Свободи“, що налічує понад 23 тис. чисел газети від 1893 року, включно з останніми
- всі Альманахи УНСоюзу від 1903 року
- дитячий журнал „Веселка“ та інше.

ЦІНИ НА ПЕРЕДПЛАТУ:

ДРУКОВАНА „Свобода“ (на папері)

Члени УНСоюзу		Не-члени УНСоюзу	
Рік	Пів-року	Рік	Пів-року
80 дол.	45 дол.	90 дол.	50 дол.

ЕЛЕКТРОННА (www.svoboda-news.com)

40 дол. на рік для всіх

ДРУКОВАНА І ЕЛЕКТРОННА

Члени УНСоюзу		Не-члени УНСоюзу	
Рік	Пів-року	Рік	Пів-року
85 дол.	50 дол.	95 дол.	55 дол.

Відділ передплати:

973-292-9800 дод. 3040

subscription@svoboda-news.com

ВІТАЄМО ЧЛЕНІВ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ

Selfreliance UAFCU Member Benefits:

- Competitive rates
- No annual fee Visa®
- Competitive mortgages
- Free online access
- Professional service
- Convenient hours

Check out all our
fee-free services!

Переваги для членів УАФКС "Самопоміч"

- Конкуrentоздатні відсоткові ставки
- Visa® без річної оплати
- Конкуrentні мортгеджі
- Безкоштовні онлайн послуги
- Професійне обслуговування
- Вигідні години урядування

Придивіться скільки в нас послуг
без додаткових оплат!

Access over **62,000** surcharge-free
ATMs displaying these
logos, when using your
Selfreliance Visa® Debit card

Subject to terms and conditions described in
our Truth in Savings brochure.

Home Office:: 2332 W. Chicago Ave. Chicago IL 60622tel. 888.222.8571

Northwest Office
5000 N. Cumberland Ave.
Chicago IL 60656
tel. 773.589.0077

Palatine Office
136 E. Illinois Ave. #100
Palatine IL 60067
tel. 847.359.5911

Newark Office
734 Sanford Ave.
Newark NJ 07106
tel. 973.373.7839

Bloomington Office
302 E. Army Trail Rd.
Bloomington IL 60108
tel. 630.307.0079

Whippany Office
60-C N. Jefferson Road
Whippany NJ 07981
tel. 973.887.2776

Jersey City Office
558 Summit Ave.
Jersey City NJ 07306
tel. 201.795.4061

Like us on **Facebook**

Account access 24/7/365
online at SELFRELIANCE.COM

Your savings federally insured to at least \$250,000
and backed by the full faith and credit of the United States Government
NCUA
National Credit Union Administration, a U.S. Government Agency

Check out

THE UKRAINIAN WEEKLY

and its newly redesigned
online edition at **www.ukrweekly.com**

and subscribe
for only \$40
a year!

Subscribe to our **PRINT EDITION** for \$90
(\$80 if you are a UNA member).
Subscribe to The Weekly in **PRINT AND ONLINE** for \$95 (\$85 for UNA'ers).
Visit **www.ukrweekly.com** and click on the link for Subscriptions.
Or contact our Subscription Department at **subscription@ukrweekly.com**
or **973-292-9800 ext. 3040**.

The Ukrainian Weekly,
founded in 1933, is published by
the Ukrainian National Association.

Visit us on the web at
www.sumafcu.org

125 Corporate Blvd., Yonkers, NY 10701-6841 • TEL: 914-220-4900 • FAX: 914-220-4090

Download our **SUMA FCU** **Mobile Banking App!**

Search for SUMA FCU Mobile

- Deposit Checks • View balances and transaction history
- Make transfers and loan payments • Pay bills & more

We offer many financial services such as savings, money market, direct deposit, CDs, IRAs, **Free Checking, Free Internet Banking, Free Mobile Banking and Free Bill Pay**, VISA Credit Card with up to 1% cash rewards, and much more.

Branch Offices:

301 PALISADE AVENUE, YONKERS, NY 10703-2999 • TEL: (914) 220-4900 • FAX: (914) 965-1936
 16 TWIN AVENUE, SPRING VALLEY, NY 10977 • TEL: (845) 356-0087 • FAX: (845) 356-5335
 39 CLOVELLY ROAD, STAMFORD, CT 06902 • TEL: (203) 969-0498 • FAX: (203) 316-8246
 555 GEORGE STREET, NEW HAVEN, CT 06511 • TEL: (203) 785-8805 • FAX: (203) 785-8677

**Злучений Український Американський
Допомоговий Комітет
“ЗУАДК”**

*

ЗУАДК, як харитативна неприбуткова
установа, переводить многогранні допомогові
акції в Україні та орудує майже виключно пожертвами
від української громади, тож просимо не
забувати про гасло ЗУАДК-у,

БРАТ- БРАТОВІ!

United Ukrainian American Relief Committee
UUARC

1206 Cottman Avenue, Philadelphia, PA 19111
215-728-1630

www.uuarc.org

uuarc@verizon.net

Банківські справи по-новому!

Вітання Всім Членам Українського Народного Союзу!

Ваша Кредитівка у Кліфтоні

Main Office:
851 Allwood Road
Clifton, NJ 07012
973-471-0700

www.novafcu.com

1-844-7NOVAFCU

Botany Village Branch:
237 Dayton Avenue
Clifton, NJ 07011
973-772-0620

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ім. ШЕВЧЕНКА в Америці (НТШ-А)

НТШ – це найстарша діюча українська наукова установа на зразок академії наук. Засноване у Львові 1873 р., НТШ в Америці служить українській науці від 1947 р. Окремі осередки праці НТШ діють у Вашингтоні, Філадельфії, Чикаго, Дітройті і Бостоні-Кембриджі. Централія – в Нью-Йорку. Дійсними членами НТШ є науковці з різних спеціальностей.

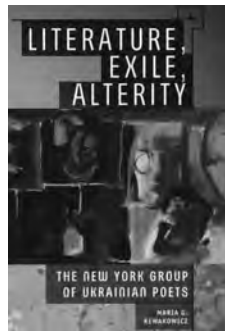
НТШ веде наукову працю, зокрема в галузі українознавства:

- спонзує наукові проекти, конференції, доповіді, видання (різними мовами);
- надає стипендії науковцям, аспірантам, докторантам і пост-докторським дослідникам;
- стипендії надаються з іменованих Фондів індивідуальних жертводавців та їхніх фондаций;
- має велику бібліотеку, цінні архівні матеріали.

Журнал перекладів української літератури та двомовні каталоги бібліотеки подані на сторінці НТШ на інтернеті www.shevchenko.org

Shevchenko Scientific Society, Inc.
63 Fourth Ave., New York, NY 10003-5200
Tel.: (212) 254-5130 Fax: (212) 254-5239
e-mail: info@shevchenko.org

*Працю НТШ-А уможливлено пожертвами і тестаментами від членів нашої громади.
 НТШ-А звільнене від податків і дає потрібні посвідки за пожертви.*

Рицар Б., Сніцарук Л., Мисак Р. **Українсько-англійський словник з радіоелектроніки.** Львів: вид-во «Колір ПРО», 2015. – 1008 с.

Rewakowicz Maria G. **Literature, Exile, Alterity. The New York Group of Ukrainian Poets.** Academic Studies Press: Brighton, 2014. – 250 p.

The Great West Ukrainian Prison Massacre of 1941. A Sourcebook. Eds. Ksenia Kiebuszinski and Alexander Motyl. Amsterdam University Press: Amsterdam, 2017. – 432 p.

UKRAINIAN NATIONAL
FEDERAL CREDIT UNION

**SERVING
OUR COMMUNITIES**

**WE OFFER A FULL RANGE
OF FINANCIAL SERVICES**

- SHARE DRAFT ACCOUNTS
- BUSINESS LOANS
- SAVING ACCOUNTS
- CONSUMER LOANS
- SHARE CERTIFICATES
OF DEPOSIT (CDs)
- MONEY MARKET
- STUDENT LOANS
- RETIREMENT
ACCOUNTS (IRAs)
- ATM and VISA CARDS
- ON-LINE BANKING
- ELECTRONIC STATEMENTS
- SAFE DEPOSIT BOXES
- MORTGAGES
- MONEY TRANSFERS

www.UkrNatFCU.org
Call us toll free: (866) 859-5848

MAIN OFFICE - NEW YORK

215 Second Avenue, New York, N.Y. 10003 • Tel. (212) 533-2980 • Fax. (212) 995-5204

South Bound Brook

35 Main Street,
So. Bound Brook, N.J. 08880
Tel. (732) 469-9085
Fax. (732) 469-9165

Brooklyn

1678 East 17th St.,
Brooklyn, N.Y. 11229
Tel. (718) 376-5057
Fax. (718) 376-5670

Perth Amboy

615 Amboy Ave.,
Perth Amboy, N.J. 08861
Tel. (732) 802-0480
Fax. (732) 802-0484

УКРАЇНСЬКИЙ ІНСТИТУТ АМЕРИКИ

*Вшановуючи 100-річчя Української держави
гетьмана Скоропадського, коли вперше після
століть бездержавності відбулось об'єднання в
соборній Україні її земель, пам'ятаймо про
боротьбу наших попередників і переймаймо
їхній досвід в розбудові демократичної держави.*

The Ukrainian Institute of America
2 East 79th Street, New York, NY 10075
www.ukrainianinstitute.org

ЦЕНТРАЛЬНА УПРАВА ОРГАНІЗАЦІЇ ДЕРЖАВНОГО ВІДРОДЖЕННЯ УКРАЇНИ (ОДВУ)

В продовж 88 років її засновання пол. Євгеном
Коновальцем працює для добра України
та української діаспори на терені Америки

власники оселі ОДВУ ім. О. Ольжича
в Лігайтоні, ПА

- підчас сезону в неділі відбуваються св. Літургії в каплиці св. Андрея
 - щорічний фестиваль – 18-19 серпня 2018 року
- приміщення і улаштування для зайнять малих чи великих груп, •
кімнати до винайму

ОСЕЛЯ ВІДКРИТА КРУГЛИЙ РІК

**www.odwu.org
www.ukrhomestead.com**

**Excellence in
Banking and Financial
Services
for Individuals
Businesses
Ukrainian Community
Organizations and
Institutions in Chicago**

	<p>CHICAGO: 936 N. Western Ave., Chicago, IL 60622</p>	<p>Tel. 773.772.4500</p>	<p>www.mbfincial.com</p>
---	--	--------------------------	---

Banking Centers and ATM locations throughout the Chicagoland area to serve you

mb.my bank

Member FDIC

LOANS

Serving the
Greater
Philadelphia
Area since 1952

eSERVICES

221 W. Street Road
Feasterville, PA 19053
215-725-4430

SAVINGS

www.ukrfcu.com

Federally insured by NCUA

FINANCING YOUR DREAM HOME IS OUR DREAM JOB

Speak with one of our mortgage specialists today to see what we can do for you to help your dream home become your reality.

UKRAINIAN **УКРАЇНСЬКА**
FEDERAL CREDIT UNION ФЕДЕРАЛЬНА КРЕДИТНА СПІЛКА

Equal Housing Lender

877.968.7828

www.ukrainianfcu.org

REACH NEW HEIGHTS WITH OUR HIGH YIELDING SAVINGS ACCOUNTS!

SHARE SAVINGS | IRA | CERTIFICATES

For more information & current rates:

877.968.7828

www.ukrainianfcu.org

Federally
Insured by
NCUA

UKRAINIAN **УКРАЇНСЬКА**
FEDERAL CREDIT UNION ФЕДЕРАЛЬНА КРЕДИТНА СПІЛКА

129 East 7th St., New York, NY 10009
212 674-2568

jaremafth@gmail.com • Jaremafuneralhome.com

“A family concern serving all communities” • Family owned since 1906
• Daniel Buzzetta, owner • Говоримо по Українськи

**Розміщуйте рекламу
у „Свободі“ та
„The Ukrainian Weekly“!
973-292-9800, дод. 3040**

Михайло ВЕРХОВИНСЬКИЙ БАТУРИНСЬКА ТРАГЕДІЯ.....	184
ЛІТЕРАТУРНИЙ КАЛЕНДАРІК.....	187

4. СВІТЛО І ТІНІ

Омелян НІМЕЦЬ ПІД ДВОГОЛОВИМИ ОРЛАМИ.....	197
Сергей ГОРОБЕЦЬ НЕСКОРЕНИЙ ПОЛКОВНИК.....	203
Іван ДЗЮБА ІДЕЯ І ДІЙСНІСТЬ.....	205
Левко Хмельковський РОСІЙСЬКІ БІЛЬШОВИКИ ЗНИЩИЛИ ДНІПРО.....	215
Святослав ХОМЕНКО ЕПОХА КУЧМИ: ДЕСЯТЬ НЕОДНОЗНАЧНИХ КРОКІВ.....	220
Олександр ГАВРОШ ОСТАННІЙ ОПРИШОК КАРПАТ.....	227
Тарас ІЛЬКІВ 24 ПРИЧИНИ ПИШАТИСЯ УКРАЇНОЮ.....	233

5. ДОБРЕ ЗНАТИ...

Дмитро БОНДАР БЕРЕЖІМО СЕБЕ!.....	243
Луїза ГЕЙ ЦІЛЮЩА СИЛА ДУМКИ.....	246
Алекс КАЛУГІН Є БАГАТО СПОСОБІВ СТАТИ РОЗУМНІШИМИ.....	249
ФІЛОСОФІЯ СТАРШОГО ВІКУ.....	253
РЕКЛЯМИ.....	256